POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM

HR

HRVATSKA REVIJA

8

MCMXXXVIII

UREDNIŠTVO JE PRIMILO OVE KNJIGE:

Statistika spoljne trgovine kraljevine Jugoslavije za 1937. godinu. Ministarstvo Financija — odjeljenje carina. Beogad, mart 1938. Str. 607. Cijena 200 d.

Jovanović Milutin dr., Preuređenje banovina. Francusko-srpska knjižara A. M. Popovića, Beograd, b. g. Str. 56. Cijena 10 d.

Monumenta artis slovenicae, 7. snopič, slikarstvo baroka in romantike. Spisal dr. France Stelè. Ljubljana 1937.

Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 260; razreda historičko-filologičkoga i filozofičko-juridičkoga 117. U Zagrebu 1938. Str. 216.

Statut grada Iloka iz godine 1525. Za tisak priredio, uvodom i indeksom popratio Dr. Rudolf Schmidt. Munumenta historico-juridica Slavorum meridionalium, volumen XII. U Zagrebu 1938. Str. 96.

Mrđenović Veljko, Na istoku požar. Savremeni roman sa dalekog Istoka. Izdanje »Slovo« naklada knjiga, Zagreb 1938. Str. 315.

Ciliga A., Au pays du grand mensonge. Problèmes et documents. Gallimard, Paris 1938. Str. 252.

»Savremenik« Srpske književne zadruge:
Kovačević Božidar, Pesme (br. 29; kola VIII. knj. 1.)
Ristić Milivoje, Oči, (br. 30; kola VIII. knj. 2.)
Radoičić Ljubica, Dana Račić. Roman. (br. 31—32; kola VIII. knj. 3. i 4.).
Sve tri knjige 60 d.

Piru Gaetan, Korporatizam. (Korporatizam i liberalizam — Korporatizam i etatizam — Korporatizam i sindikalizam). Preveo s francuskog Dragaš Đ. Denković. Biblioteka Politika i društvo, Beograd 1938. Str 52. Cijena 5 d.

Mirković Mijo, Flacius. Znanstveni radovi Hrvatska naklada 7—8, Zagreb 1938. Str. 214. Cijena 20 d.

Pfan Dora, Pjesme, sv. II. Zagreb 1938. Naklada autorice, Zagreb, Jabukovac 5, I. kat. Str. 166.

Mirković Nikola dr., Ljuben Karavelov. O stogodišnjici njegovog rođenja: Biblioteka jugoslov.-bugarske lige, 4. Preštampano iz »Biltena Saveza jugoslovensko-bugarskih liga«. Beograd 1938. Str. 16. Cijena 5 d.

Mirković Nikola dr., Ivo Andrić. Studija. Preštampano iz »Srpskog književnog glasnika«. Naklada S. B. Cvijanović, Beograd 1938. Str. 59. Cijena 15 d.

HRVATSKA REVIJA
GODINA XI BROJ 8 MCMXXXVIII

KONTE

Toga proljetnog kasnog poslijepodneva stigao je konte iz malog talijanskog gradića, gdje mu se kći bila udala za nekoga profesora, sina njegova prijatelja. Već dvadeset godina nije ga bilo na domu, a sad je doputovao gotovo službeno, jer je njegovo putovanje bilo u vezi s likvidacijom agrarnih odnosa na njegovu velikom imanju, pa je on lično trebao biti nazočan. Pisao je sinu, koji je živio u porodičnom kašteletu, molio ga, da bi ga on zastupao uz najširu punomoć, jer je njemu sedamdesetgodišnjaku teško putovati, iako je put kratak, a vremena proljetno lijepa; ali sin je odgovorio, da je njegova nazočnost od velike važnosti, da on mora lično doći i potpisati. I konte je doputovao.

Doputovao je popodnevnom lađom iz Venecije u Split, a odavde automobilom u Kaštela, gdje se nalazio njegov starodrevni kaštelet, u kojemu su živjeli i umrli svi njegovi, svi Mikeli, osim njega, konte Gina, kojemu je sudbina odredila da umre kao beskućnik na tuđem tlu, u stranoj zemlji. Istina, i on je mogao ostati, nitko ga nije tjerao sa zemlje koju je volio, jer mu bijaše rođena i najdraža, nitko mu nije smetao da živi i dalje sa svojim sinom u starom lijepom kašteletu kraj mora, podno golema stara Kozjaka, — ali ipak sudbina, zla i luda vremena, kako je konte Gino govorio, odagnaše ga u zemlju, gdje je proveo nezaboravne dane kao mlad student. Ta zla i luda vremena oduzeše Mikelima sve: zemlje, kolone i onaj prestiž, po kome je porodica bila jedna od najuglednijih u kraju. I konte je, gledajući na sve to svojim očima, vidio tobožnju golemu nepravdu.

Na pristaništu ga je dočekao sin s unukom. Dječak je išao već u gimnaziju i lanjskog ljeta prvi put upoznao je djeda, kojega nazivaše »stari nono«, za razliku od majčina oca, koji, ne toliko vremešan ni pogrbljen, činio se dječaku mnogo mlađim, pa mu se obraćao prosto sa »nono«. Konte je sašao lagano mostom s velika bijela parobroda, izljubio se sa sinom i unukom i zatražio kočiju, da bi se odmah odvezli u Kaštela.

— Jednu zatvorenu kočiju, landô, i da su dobri konji, Marino! — rekao je sinu.

— Ali, papà, radije uzmimo auto ili autobus.

— Dobro, dobro, ti već ovdje bolje znaš — reče konte — i začuđeno gledaše velike lampione, što su rastjeravali prvi proljetni sumrak. Uzalud je tražio pogledom fenjere, kojih se dobro sjećao iz mladih dana, kad bi preko Splita putovao. Ali ne reče ništa. S obale se odvezoše fijakerom do autobusne stanice, a odanle autobusom u Kaštela. Kad stigoše u kaštelet, već je bila crna noć.

Stô je bio prostrt i večera spremna. Na stolu su stajali masivni, ukrašeni, teški kandelabri, za koje se nije znalo, tko ih je Mikelijev i odakle donio — toliko su bili stari. Konte ih pogleda i obradova se, kad se sjetio tužne sudbine onih starih fe-

njerâ u splitskoj luci, pa zaključi u sebi, da se može sigurno uščuvati tek ono, što pojedinac čuva predajom od oca na sina. Pogledavši svoga Marina sa ženom, do kojih je sjedio njihov sin, njegov unuk Mario, u tom času nakon putovanja, prvom, on se osjeti sretnim. Ali ne iskaza im to ni kad progovori. Snahu, koja je do njega sjedila, upita:

— Zar još nemate svijetla, električne rasvjete?

— Sad su uveli u Kaštela, ali kao da se Marinu ne žuri, iako nam to smeta, osobito zbog radija.

I u prijatnu razgovoru jeo je starac svježu ribu, koju je sin dao uloviti za njega.

Nakon večere, umoran od putovanja konte se je povukao u spavaonicu. Bila je to prostrana, četverouglasta soba, namještena upravo kao nekad s dva bračna kreveta i sada netaknuta, ista kao onoga dana nakon ženina pogreba. Na noćnom ormariću stajale su dvije uvezane knjige, jer ih je kao strastven čitalac rado prelistavao prije spavanja. I sad, kad lëže, on uzme manju između njih i čitaše nekoliko časaka vrlo zadovoljan, što ih je našao na istom mjestu. Sretan i zahvalan Onomu, kojemu se konte molio prije spavanja, toplo zahvalan, što mu taj dan nije donio očekivanih razočaranja, blaženo usne.

Probudio se rano i ustao. Ali sina nije zatekao. Kao ravnatelj obližnje tvornice imao je toga dana vrlo rano otići u ured radi nekih naročitih poslova. Ocu je poručio, da je pozvao na objed neke susjede i stare prijatelje iz grada, kako bi mu vrijeme što ugodnije prošlo. Konte se nije naročito obradovao.

Još je bilo vrlo rano jutro, kad je izišao iz kuće. Bio je svibanj, i proljetno jutro osvanulo je u suncu i zelenilu travâ, vinogradâ i gajeva maslinâ. Mladićskom se lakoćom pope na staru kamenu kulu, koja bijaše u njihovu dvorištu, a odakle se pružao veličanstven vidik s jedne strane na Kaštelansko polje sve tamo do Trogira, a s druge na more kaštelanskog zaljeva, na rt Marjana i blijede obrise splitskih kuća. Kad je bio na vrhu kule, prostruji svjež, gotovo vlažan zrak, dah svibanjskoga jutra, a one iskričave maglovitosti i rose, što mu na zemlji smetahu pogledu u daljinu, ovdje u providnosti visine nestadoše. Mali svijetli oblačci oko sunca sijali su osobitu svjetlinu, od koje bijaše sve do beskrajnosti bistro, čisto i prozirno. Konte uzme iz torbice dalekozor i promatraše izorana polja, zelene vinograde i rastrkane masline, koje su te godine obećavale izdašan plod, bogat prinos. »Konobe će biti pune ulja, vina, zlatnoga ulja, rujnoga vina...« — konte uzdahnu duboko iz grudi. Nije spuštao dalekozor s očiju. Gledao je nekad svoje vinograde, polja i masline, sve samo imanje Mikelijevih, a ipak koliko je dugo trebalo dok se nagleda. Trebao je dalekozor, pa i njime su se jedva raspoznavali ljudi težaci s onih krajnih vinograda, jer je beskrajno veliko bilo nekad imanje Mikelijevih. Konte se sjećao, kako je u ovo doba proljeća volio obilaziti s puškom u ruci kolone, marljive seljake, koji su radili već od rana jutra. Svakoga bi on ponešto zapitao, lijepu mu riječ progovorio, te se radilo složno i zadovoljno. Zatim bi odlazio u lov, a oni su dalje radili. Kad bi se o podne vraćao kući, zatjecao ih je umorne i znojne, kako doručkuju u sjeni masline.

— Da li vam prija?
— Dobro je, konte!
— Jeste li zadovoljni?
— Zadovoljni, konte!

Dok ih je pitao, nije ih ni gledao. Nije ni sumnjao, da bi oni takvim načinom rada i života mogli biti nezadovoljni, a kamoli gnjevni na njega, svoga gospodara. A proljeće je onda bilo upravo kao danas, i te iste masline, koje gledaše onda, vidjet će on i jutros. I onda se okopavali, sumporili vinogradi, kopalo se, radilo i pjevalo. On je bio mlad, moćan i bogat. A danas? Uzbuđen skide s očiju dogledalo i nasloni se na drugi prozor, odakle se vidjelo more... Nekoliko časaka gledao je zamišljen u jutarnju bonacu, a zatim se uz dubok uzdah polako poče spuštati trošnim, drvenim stubištem stare kule. Umoran sjedne na klupu u jutarnjoj hladovini dvorišnih borova, da se odmori od jutarnjeg napora i prvog uzbuđenja. Kad se odmorio, krenu običajnim putem put polja, vinograda i maslinika, kao što je radio u davna predratna vremena svakoga jutra. Sad je prolazio kroz poljske stazice preskačući sitne ograde između vinograda, što je sve pripadalo nekada Mikelijevima, a danas bijaše vlasništvo onih, koji su ta polja i vinograde stoljećima obrađivali u znoju svoga lica, pa je zato bilo određeno, da im se to prosto dade i ustupi uz odštetu, koju će vlasnici dobiti. — »Odšteta, prokleta odšteta, prokleti novac i obveznice,« — mislio je konte, gledajući bogate, sočne zelene trsove mladih loza u vinogradima, kroz koje prolažaše uzbuđen i ojađen. — »Odšteta, novac! Što će to meni?!«...

— Dobar dan, konte! — pozdravi ga nečiji glas. I kad se obazre, ugleda priliku, koja se zgrčila između loza i navrtala trs.

— Zdrav bio! — odzdravi konte, ne raspoznajući onoga, koji ga je pozdravio. Istom kad se ovaj podiže sa zemlje i dođe mu u susret, konte prepozna staroga Matu Grabića, jednoga od najstarijih kolona. Starac mu priđe srdačno s mnogo poštovanja, i oni se toplo rukovahu.

— A gdje ste se uputili, konte? — pitao ga je stari seljak smjerno.

— Eto, malo da vidim, kako napreduje. Davno me nije bilo ovdje.

Starac mu ponudi, da će ga pratiti. Konte pristade. Prolazili su kroz vinograde poljskim stazicama, zasjenjenima hladovinom smokava i granama maslina.

— Slabo ide, konte! Slabo! Da naši stari ustanu i da vide!

— Kako slabo? Pa barem sada vam je dobro! Država je toliko novaca potrošila, da otkupi ove zemlje, a vi slabo!

— Kažem vam, konte, slabo! Barem se meni tako čini. Kako misle ovi današnji, mlađarija, to njih pitajte.

Starac je govorio uzbuđeno, drhtavim glasom, i jer ga je konte poznavao kao poštena i čestita čovjeka, povjerovao mu je od prvog časa, sretan što su se njih dvojica, dvije suprotne stranke, dva protivna svijeta složili. I htio je istaknuti tu suglasnost, pa je tražio razloge i temelje istovetnosti njihove misli. Nakon razmišljanja reče:

— Mi stari vidimo bolje, nego mlađi. Iskustvo nam je veće, pa je zato važno ono, što mi mislimo i kažemo.

— Tako, tako je, konte! — uskliknu starac.

— E kad su Mikeli gospodarili — nastavi on — bolje je bilo! Radio si i znao si, da radiš na sigurnom, da porez ne plaćaš i da umrijeti od gladi ne možeš, jer se za te stara paron. Je li tako, konte?

— Tako je, Mato! — odgovori mu konte očigledno dirnut nepokolebivom vjernošću i privrženošću starog kolona, koga ni novi poredak nije pokolebao u njegovim starinskim načelima. Konte je bio sretan, što je jutros upravo njega prvoga susreo. Uostalom, on nije htio ni s kim da razgovara. Želio je samo vidjeti onu zemlju, koju je gledao kao dijete, zemlju od koje su vino i ulje pili njegovi stari. Toliko i samo to je želio konte jutros, a drugo nije ni tražio.

Dođoše do neke šibljikove živice, iza nje bijaše vinograd, preko kojega se jedino moglo doći do maslinika, gdje se konte htio malo odmoriti. Živica je bila visoka, ali malo podalje bila su vratašca, poluotvorena. Konte ih prvi spazi i uputi se, da će proći.

— Stoj! — ču iznenadan, surov povik. — Stoj! Kažem ti, ne prolazi! Koga si pitao?! — I konte ugleda nekog mladića, vrlo nabusita i osorna izgleda, gdje mu je dolazio u susret. Stari ga Mato prepozna:

— Roko, što se đavla dereš? Ti sigurno ne znaš, tko je ovaj gospodin. To je konte Gino Mikeli, naš paron. Da njega nije bilo, ne bi ti ni otac ovu zemlju ostavio!

Konte je okrenuvši mu leđa šutio i gledao u zemlju stroga, prezriva pogleda.

— Ne znam ja ništa — odgovori mladić nehajno, ravnodušno. — Okopao sam vinograd i ne ću da mi itko ovuda gazi. Tamo imate put...

Ogorčen i ne pogledavši u mladića konte prekide svog pratioca, koji se htjede svađati i silom proći kroz vinograd, jer je put bio znatno kraći. Zovne ga i reče mu, da će on poći zaobilaznim putem. Bio je gnjevan, ali je srdžbu i prezir zatomio. I hodao je polagano, bez riječi do maslinika.

Znao je on dobro taj mali gaj maslina! Pamtio ga je još iz mladosti, jer masline su bile vrlo stare, kvrgave, čvornovite, ali (kako je i sad Mato pričao) plod im je još bio dobar i bogat. Između tih mnogih, skoro istih drveta, konte je znao jednu maslinu, kojoj je trup bio neobično širok, krošnja sva raspuknuta, te je čovjek na njenom starom, razgranatom korijenju mogao sjediti, a kao naslon služila mu je udubina raspuknute krošnje. Između ostalih drveta, među kojima sad bijaše i novih sasma mladih, krhkih, konte na prvi pogled nađe maslinu, koju voljaše. Razgranata, kvrgava i ocrnjela od vjetrova i kišâ, sad mu se učini mnogo starijom. I kad on sjede, umoran, pri prvom dodiru s njom osjeti razdragan svu nekadašnju milinu, koju mu je pružala u davna jutra, kad se je umoran, prašan i znojan vraćao iz lova. I sad, kao i onda, njena raspukla krošnja štitila je od vjetra i promahe njegova potna leđa, a toplo od sunca drvo je bilo ugodno sjedište, dok su zelene lisnate grane pružale hladovinu, kroz koju se prikradala i zraka sunca. Uzbuđena ga je prožimao osjećaj zahvalnosti za vjernost maslini, koju je jutros volio više

nego ikad prije u životu, jer je ovo jutro nosilo u sebi život svih onih dana skupa. Volio ju je i zato, što je i ona ostala ista, čvrsta, nepromijenjena, a koliko je oluja prošlo vrh njene stabljike!

Maslinik se je nalazio na uzdignutom mjestu, i konte je sa svoga sjedišta mogao promatrati sav onaj golemi kompleks Mikelijevih zemljišta, što se je prostirao od planine do mora, kroz koji je on sa svojim pratiocem jutros prošao. A dolje na kraju, odmah kraj mora, stajao je kaštelet Mikeli i stršila stara kamena kula. Sunce, sad već visoko, bilo je pripeklo, i konte zaključi, da je podnevna ura, jer su težaci okolnih vinograda ručali, dok su cestom i poljskim stazama djećaci na magarcu donosili ručak. Doskora se razlijegoše zvukovi svečane podnevne zvonjave... Učini mu se, da je to jutro u čas prošlo i bi mu žao što je tako kasan sat, te se mora vratiti na objed. Kad se uputiše, dvaput se okrene k masliniku; pogledom je tražio maslinu, na kojoj je sjedio. I kad ju je ugledao, nije posumnjao, da je to posljednji put što je vidi.

Na objedu, osim njegovih, bilo je još gostiju koje je sin pozvao, da bi mu boravak bio ugodniji. Stô je bio postavljen u starom salonu i osobito svečano iskićen i ukrašen. Među gostima konte je zatekao profesora dra. Kondića, svoga starog prijatelja gimnazijskog ravnatelja u miru i našeg poznatog učenjaka, zatim svoje negdašnje susjede konta R-a sa ženom i kćerkom Lavinijom, sad već rastavljenom ženom pomorskog časnika (Konte R. je bio materijalno potpuno uništen!), te dva mlada čovjeka, Marinove drugove iz Splita, koji su bili namješteni u istoj tvornici.

Ručak je bio raskošan i obilat, a užitak gostiju bila je svježa, netom ulovljena riba, izvrsno priređena, uz dobra stara vina, kojih je još bilo za takve zgode spremljeno u podrumima.

— Da, bili smo, bili smo i mi mladi — šapnu dr. Kondić kontu, svom drugu iz gimnazijskih klupa, i namignu mu na onu stranu stola, gdje je mlada gospođa Lavinija nešto vrlo zanimljivo pričala Marinovim prijateljima, jer su obojica vrlo pažljivo slušali.

— Da... bili smo mladi! Živjela mladost! — prihvati radosno konte, i ne čekajući, da mu prijatelj svrši ono što je htio iskazati, podigne čašu i kucnu se: Živjela mladost! — Gospođa Lavinija prihvati prva kontovu čašu i svi se kucnuše.

— Ipak ondašnja mladost...

— ...bila je bolja od današnje, to ćete kazati — upade mu u riječ oštro gđa. Lavinija.

— Vidio sam jutros, što je to današnja mladež — uplete se konte. — Jedan me deran nije htio propustiti, zamislite, kroz vinograd, koji je od pamtivijeka pripadao Mikelijevima. I još mu veli stari Grabić: To je konte Mikeli...

— Da, to je duh našeg vremena, u tom konkretnom slučaju posljedica agrarne reforme — reče Marino.

— Posljedica prostaštva... — doda gđa. Lavinija.

— I to najnižeg — potvrdi zlovoljno dr. Kondić.

— Da, agrarne reforme, koju ti odobravaš, jer si liberalan čovjek — obrati se konte samo svom sinu, jer ga je najviše žalostilo stajalište, koje on zastupa.

— Dakle, papa, ja mislim da je smišljena i, što je glavno, vrlo potrebna bila ta tako zvana agrarna reforma. Sad, nakon dvadeset godina kako je ona provedena, možemo o njoj govoriti, a to tim prije, što ti znaš moje mišljenje o njoj, ali, eto, kad se već govori...

— O nepravdama nije nikad suvišno ni dovoljno govoriti — umiješa se sad dr. Kondić, gorljiv sumišljenik konta. — Znate li, Marino, za onu Tacitovu, da nepravde gore peku nego usijano gvožđe!

— Ali tu se ne radi o nepravdi, gospodine profesore! Oni, koji su obrađivali zemlju, dobili su je u trajan posjed. Država je otkupila i platila zemlju. Dakle, princip je dobar.

— Ako je princip dobar, procedura je do zla boga rđava — reče odjednom stari konte R., koji je dosad zamišljeno šutio, utonuo u brige radi palače u Splitu, koja mu je skorih dana morala na dražbu.

— Procedura je sporedna, a glavno je princip. Glavno je, da je ukinut taj sramotni odnos poluropstva. Zamislite, gospodo, kolonat na pragu dvadesetog stoljeća. To ne bi ni pokojna carska Rusija dopustila — razlagao je zanosno Marino.

— A što ti misliš — prekide ga surovo otac — da je sad težacima bolje. Idi pa ih pitaj! Niti je bolje njima, niti je bolje nama. Onda kakva korist od te reforme, moj Marine?

— Korist, korist? Pa već to, da su slobodni, nezavisni... No, papa, ne uzrujavaj se. Stvar je riješena. Gotovo je!

— Da... gotovo je... gotovo... — skoro prostenje konte R., kao da se prenuo iz nemila sna. — Gotovo je!

Zatim je stari Mikeli pričao gostima utiske sa svoje jutarnje šetnje.

...Poslije, kad ostadoše sami, Marino je obavijestio oca, da je on tako uredio s općinom odnosno sudskom vlasti, da će on na temelju »zakona o likvidaciji agrarnih odnosa« primiti i potpisati već poslije podne u općini sve presude, koje njemu pripadaju.

— Onda bih sutra mogao otputovati? — upita konte.

— Sutra, zar tako brzo, papà?

— Moram. Zabrinut sam, jer će ti sestra doskora roditi, pa moram natrag.

— Kako hoćeš, papà. Morao bih onda nešto s tobom govoriti. Stvar je u ovom: ja mislim, da mi ovaj kaštelet prodamo... Naime... (on se zbuni videći od čuđenja izobličeno očevo lice) naime jedno turističko strano društvo htjelo bi ovdje graditi svoj dom, pension, što li... Ponuda je sjajna. Odšteta bi zbilja bila povoljna... Ti više ovdje ne živiš, a meni je nezgodno ovdje stanovati zbog maloga, koji mora svaki dan autom u školu...

Zgranut, konte je šutio. »Gotovo!« — sjeti se on u tom času onog beznadnog prizvuka turobnih riječi konta R-a i njegova zamišljena izgleda.

— Kako hoćeš, Marino, — reče gotovo drhtavim glasom.

Nije se nikad slagao sa sinom: kći bijaše njegova ljubimica. Današnja prepirka na objedu, što se skoro nije pretvorila u svađu, i sad ovaj bezrazložan, nenadan prijedlog, kojemu se i ne pokuša oprijeti, jer je bio bezuman kao i zla dob u kojoj je nikao — sve ga to potpuno i zauvijek otuđi od sina.

— Kako hoćeš, Marino — ponovi on hladno u nadi, da će mu sin možda u glasu osjetiti, koliko ga to rastužuje, i smilovati mu se; — kako hoćeš...

— Pa da, dobro, papà! Ja ću te uostalom o svemu pismeno obavijestiti... Nemoj zaboraviti poći do općine.

— Dobro — reče konte i ode u svoju sobu.

Marino je svojim automobilom već jurio u tvornicu.

Uzalud je toga poslijepodneva uzbuđen proživljenim utiscima dana, konte kušao počinuti, usnuti. Zato ustade i pođe k snahi. Zaželio je malo svježega poljskog cvijeća, jer je htio pohoditi Mikelijevu grobnicu, u kojoj mu je ležala i žena. Spremiše mu stručak oleandra i margarita sa zelenilom, i on se uputi ka groblju.

Put, koji ga je vodio, bio je strm i kamenit, ali njemu drag. Na tom putu pamtio je dobro staru kuću, kojoj je već ziđe bilo sve raspucano. Konte prođe i sad pored nje, i kad je prijeđe, osvrne se za njom dva-tri puta kô za živim čeljadetom. Sjećao se je živo te kuće: davno, još u mladosti, zalazio je tamo noću k nekoj mladoj ženi, kćeri svoga kolona... Često je tu prenoćio, a onda zorom odjahao... Kuća je sad bila pusta i prozori zatvoreni...

— Stanuje li tko u toj kući? — zapita on dječaka, koji je sjedio na kamenu pragu.

— Ne... Svi su otišli... odselili u Ameriku...

Bez riječi, konte se uputi groblju.

To je bilo staro, zapušteno seosko grobište, i osim par boljih, uglednijih kamenih grobnica, koje pripadahu starim plemićkim obiteljima, grobovi su bili zemljani, a većina drvenih križeva polomljena.

Kad je položio cvijeće, dugo je ostao nad obiteljskim grobom, u kojemu počivaše i njegova žena Regina Mikeli rođ. Viduri. Već se hvatao sumrak, kad se vrati, da ode na općinu. Putem je razmišljao i sjetan odlučio izraziti želju sinu, da ga zakopaju ovdje u ovoj istoj grobnici, uz ženu i stare, davno preminule pređe.

Sutra će odmah otputovati.

*
* *

Uzalud su ga te večeri sin i snaha nagovarali, da produži boravak. Bio je nepokolebivo odlučio, da putuje sutra ujutro parobrodom u Split, a odanle odmah dalje. Za večere pričinjao se ravnodušnim i pričao sinu, da je sve izvršio u redu i da se nada, da ne će biti smetnje u isplati. Zatim se cijele večeri razgovarao sa svojim unukom:

— Hoćeš li ovoga ljeta pohoditi staroga nona? — pitao ga je.

— Hoću, ako ne budem morao učiti.

— Kako, pa ljeti su praznici...

— Da, ali dosada sam dva ljeta imao popravni ispit — odgovori dječak ravnodušno.

— To se, Marijo, ne smije više dogoditi. Mikeli su uvijek među prvima bili u školi.

— Ali mene nije, nono, volja učiti...

— Govoriš gluposti — oštro ga ukori otac videći, da će to starca još više ozlovoljiti. — Ako ne budeš učio, bit će batina mjesto sandolina i bicikle!

Sutra ujutro trebalo je rano ustati, i konte zaželi, da ode na počinak. Sin ga otprati do gornjega kata, gdje se nalazila njegova soba.

— Slušaj, Marino, — reče mu otac, kad ostadoše sami u sobi, — da znaš, ako mi se štogod dogodi, hoću da me preneseš ovamo i da me staviš kraj mame. Jesi li razumio?

— Jesam, papà!

— Toliko ti htjedoh kazati. Laku noć!

— Laku noć!

Konte legne, ali dugo nije mogao usnuti.

Utisci dana, provedenog u starom domu, bili su ga uzbudili, uznemirili.

Bila je svibanjska mlaka, zvjezdana noć i iz daleka čula se pjesma protkana kreketanjem žaba. Dolje s prvog kata dopirahu zvukovi gramofona. Konte je uporno mislio, kako je mnogo toga bilo isto kao nekada prije u njegovo doba, a ipak kako se sve izmijenilo. Ili se možda to njemu samo činilo, jer se on izmijenio, ostario, otuđio. Zar ga nije jutros onaj stari Mate dočekao prijazno, kao što bi ga bio dočekao prije četrdeset godina? A ona maslina? Zar nije na njoj jutros još ugodnije sjedio, nego kad se je kao mladić vraćao iz lova ili s ljubavna sastanka? Sve je bilo isto, zaključi on, sve: i ona maslina, nebo i groblje i vinogradi i ljudi, samo se je on izmijenio, i zato mu se činilo, da je sve, što ga je okružavalo, bilo drukčije... Ili zar nije tako? Dugo je o tome razmišljao i nije mogao usnuti. Osjeti se bolan, ogorčen i nesretan kao nikada... Spozna, da je sve prošlo, da se ništa više ne da popraviti, i misao, da je sve uzaludno i bespovratno, dovede ga do očaja... Ustane i počne šetati sobom gore dolje. Tako nekoliko puta.

Tek pred zoru, očajnik, usnu.

Kad ga je sin malo zatim probudio, bilo se već razdanilo. Kao i jučer, dan je bio krasan, svibanjski. Nebo je bilo vedro, bistro od modrine, a na dalekom horizontu izbijale prve zrake sunca. Umoran od mučna bdijenja, ustade konte zlovoljan.

Sin ga je imao pratiti do Splita.

— Marino, zaboravio sam ti kazati — reče on sinu, kad napustiše dom — dok sam živ, ipak nemoj prodavati kaštelet.

— Dobro... — progunđa Marino neugodno iznenađen tom nenadanom promjenom.

Uzađoše na parobrod, koji je već bio pristao.

Dok se je lađa otiskivala s obale, konte je netremice gledao u kaštelet, polja i vinograde, što se prostirahu za njim. Nije ni časa sumnjao, da je to posljednji put, što sve to svojim očima gleda. I kad mu daljina zastre pogled, on kriomice od sina otre rupcem suzu, što je kanula na njegov uzvit, ovelik nos.

ANTON NIZETEO

DVIJE PJESME

PALATIN

Popesmo se na brežuljak. Grane zamorene suncem ljeta u sumrak se svježê. Naranče velike i žute. Pinije. Čistina. S nje se vidi Tibar i kupola Sv. Petra u punoj jedrini i snazi kako lebdi u crti ostalih brežuljaka. Vodoskok, koji uzalud doziva nimfe uplašene od automobilskih truba, sliva se u bezdan.

FIRENCA

Zaboraviti ono jutro tko će
kada se oku ukaza iz stijenja,
o Brunelleschi, žar tvog ushićenja
u punoj snazi mjere i vitkoće.

Tvoja se miso riješila tvrdoće
kružeći moćno krilima svog htijenja
kroz cijelost što je bol oduševljenja
dovela do vidne i smjele jasnoće.

Titanska dušo, čarobnice svijesti,
u kakvom se luku tvoja sila krije
i kako poče te linije vesti.

Oko njih ko da blaga glazba huji.
Žar neobjašnjiv iz te građe bije
i on kroz kamen kao plamen struji.

OLINKO DELORKO

NA PERONU

Crveno se jutro razlilo danas iz nebeskog vrča
ja stojim kraj pruge i gledam srebrno ljeskanje šinja.
Osjećam u sebi bolnu snagu nekog čudnog grča
i neka čežnja u meni
tiho
sasvim tiho
tinja.
O, kada će doći lokomotiva, koja će me poput splavi
odvesti na burne talase života?
ja znam da to bi tekar bio život pravi,
a ovo sve je ništa — grjehota.
Nada mnom lete neke bijele ptice
kao s luka odapete strijele,
za njima jure telegrafske žice
i oblaka legije bijele.
I sve se čini kao neka čudna flota
u zastavama zlatnim što u sunce plovi
svijest mi trne — čudesna milota —
je li to java — ili snovi?
Malen neki vrabac cvrkuće mi s plota:
Šta sanjaš, mladiću, sve je to zaludu.
ti si žrtva tajnoga komplota
i sve ti gine u jalovu trudu.
Ali — živ, živ — ti nisi kriv...
Da, ja nisam kriv,
moje su čežnje svilena jedra,
u koja ne će da plodan vjetar dune
moje su žile nabrekle, pune,
moja je duša daljina vedra.
Moje želje dršću kao bijela lađa
koju teško sidro na plićini drži...
i sunce me prži, pali me do srži...
al ipak se uvijek nova nada rađa...
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
O, kada će doći lokomotiva, koja će me poput splavi.......
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
Crveno se jutro razlilo danas iz nebeskog vrča,
ja stojim kraj pruge i gledam srebrno ljeskanje šinja,
osjećam u sebi bolnu snagu nekog čudnog grča
i neka čežnja u meni
tiho
sasvim tiho
. . . .
. . . . . tinja . . .

MARKO FOTEZ

O POLJSKIM KULTURNIM RELACIJAMA

U našim danima neobično zaoštrenog suparništva između velikih naroda i država još se je potencirala tendencija, koja nastoji, da političke aspiracije potkrijepi i podupre argumentima crpenim iz faktične ili fiktivne kulturne zajednice, iz prijašnjih i sadašnjih kulturnih utjecaja i kulturnog stvaranja, što je čak dovelo do stvaranja naročitih dijelom novih pojmova, kao —da upotrebimo samo njemačke — deutscher politischer Einflussraum, deutscher Volksboden, deutscher Kulturboden, deutscher Kulturraum, deutsche Aufbauarbeit itd. itd. Imaju i Francuzi i Talijani, a i neki manji narodi u svojoj političkoj terminologiji slične izraze za identične pojmove.

Nema možda ni jedne grane ljudske djelatnosti na području međunarodnih odnošaja, gdje se u ocjeni te djelatnosti i suradnje toliko griješi, koliko baš u pogledu kulturnih utjecaja i kulturnog stvaranja. Na jednoj a priori primljenoj polaznoj pretpostavci izgradi se cio naučni sistem, koji se pričinja tako čvrst i tako prirodan, da često prođe dugo vremena, dok neki stručnjak, u nastojanju da taj sistem izgradi i njegove temelje proširi, ne dođe do sasvim neočekivana i netražena rezultata, da tih temelja i nema, da je cio sistem veoma slab i na pijesku izgrađen!

Rimska stanica poljske Akademije znanosti priredila je 1936. g. seriju predavanja, koja su održali njeni istaknuti članovi i profesori krakovskoga sveučilišta Dombrovski, Kutrzeba, Halecki i Hausmann. Ta je predavanja u formi brošure izdao rimski Instituto per l'Europa Orientale. Predavanja, koja su spomenuti naučenjaci nezavisno jedan od drugoga održali, daju poučnu sliku, kako su baš na području kulturnih odnošaja i utjecaja, a s tim u vezi i političkih, pjesma i istina (Dichtung und Wahrheit) gusto izmiješane, šta više, pjesma je i jako pretežna. Prof. Dombrovski otvorio je ciklus predavanja. Naglasio je, da ispitivanje problema talijansko-poljskih kulturnih odnošaja nije još onako puno i opširno, kako bi trebalo željeti, ali da se već zna toliko, da se može stvoriti dosta jasna slika tih odnošaja. Historičar, ali i političar, ideolog, zauzet idejom trokuta Rim, Pešta, Varšava — a kulturne teorije imaju često svoj korijen i izvor u političkim potrebama — dao je u svome predavanju bujnu sliku intenzivnog, po njegovu mišljenju, talijanskog utjecanja na formiranje poljske kulture. Polazeći od toga, da je XIV. stoljećem (za Ljudevita Anžuvinca, počelo jače odlaženje Poljaka na talijanska sveučilišta u Bologni, Padovi i Rimu, da je to školovanje Poljaka u Italiji naročito ojačalo u XV. i XVI. vijeku u doba renesanse i humanizma, zaključuje, da je utjecaj talijanske kulture, jezika, literature i umjetnosti na poljsku, koja se je počela formirati, bio veoma jak. Zaključak sasvim pogrješan. Ta poljska plemićka omladina dolazila je u Italiju, da se osposobi za javni život, za državnu službu, i da se usavrši u ratnom zanatu. Za talijansku nacijonalnu literaturu i umjetnost Poljaci nijesu bili još dorasli, njihovo interesiranje nije išlo u tome pravcu, a napokon, što je najviše odlučivalo, talijanska im je literatura bila samo u ograničenoj mjeri pristupačna, t. j. u koliko su korifeji talijanske literature i na latinskom jeziku pisali, jer klasičnog talijanskog, toskanskog jezika studenti Poljaci u Bologni, u Padovi i Rimu nijesu mogli ni čuti, dakle ni naučiti. Na sveučilištima se je predavalo na latinskom jeziku, interes budućih poljskih državnika, činovnika i časnika usredotočio se je na latinskim piscima, na djelima starih Rimljana, i dosljedno, i na djelima savremenih humanista, a humanizam je bio međunarodan. Prirodno je, da su se mnogi Poljaci za svojih studija u Italiji upoznali i s rimskim pravom, koje je u doba humanizma na sveučilištima zauzelo prvo mjesto. Oni, koji su ga temeljitije učili i koji su se poslije, kad su se vratili u domovinu, posvetili državnopravnom spisateljskom radu, voljeli su da obilnim rečenicama iz rimskoga prava (pisali su latinski) pokažu svoju erudiciju. To obilje rečenica, pozajmljenih iz rimskoga prava, dovelo je mnoge, među njima i prof. Dombrovskoga, do zaključka, kako je utjecaj rimskoga prava (po fašističkoj koncepciji o kontinuitetu Starog i Novog Rima ono je i talijanskim pravom) bio jak kod formiranja poljskoga privatnog i državnog prava i shvaćanja o državi.

U svojim predavanjima, koja su slijedila iza predavanja prof. Dombrovskog, profesor poljskoga starijeg državnog prava Kutrzeba

i historičar prof. Halecki daju sasvim drugu sliku. Kutrzeba je iznio, da u poljskom privatnom pravu imaju svega dvije odredbe, kojih je sadržina prema rimskom pravu dopunjena, a stilizacija dotjerana. Pogotovo je iznenadilo talijanske, a još više poljske slušaoce njegovo saopćenje, kako su se u Poljskoj uvijek izjalovili pokušaji stabiliziranja katedra rimskoga prava, i da su oni, koji su u XV.—XVIII. v. u Poljsku pozivani, da ga predaju, morali da prijeđu na predavanje kanonskoga prava ili da se vrate. Prof. Halecki je opet upozorio na to, kako su institucije mletačke republike, borbe između oligarhije starih porodica i plemstva naročito izazivale interes Poljaka, jer će se takva borba odigrati i u Poljskoj u XV. i XVI. vijeku. Rimsko pravo je drugdje imalo zato tolikog uspjeha, jer je služilo načelu jake vladarske vlasti. U drugoj polovici XV. stoljeća dolazi u Poljsku Bona Sforza, kći milanskoga vojvode, kao žena kraljevskog princa Zigmunta, koji je kasnije zauzeo prijesto poljski. Naobražena i neobično darovita, politički aktivna, da bi svome sinu Zigmuntu Augustu osigurala jaku kraljevsku vlast, imala je sve uvjete i mogućnosti za to, da u što većoj mjeri proširi odnošaje između Poljske i Italije. Tim vanredno živim vezama zahvaljuje Poljska onaj kulturni razvitak, koji je razlog te se XVI. vijek naziva zlatno doba poljske kulture. Postaje literatura na narodnom jeziku, koja u Kochanovskom dobiva savršenu formu, ali taj isti Kochanovski tvorac je i uzoritih latinskih pjesničkih djela, i to nam je jedan primjer dvojakosti poljskoga književnog stvaranja. Pored narodnog jezika kultivira se dalje i latinski jezik, i u pjesmi i u prozi, Poljaci zauzimlju, zahvaljujući svojim na latinskom jeziku pisanim djelima, vidno mjesto u tadanjem kulturnom, humanističkom svijetu. Ta je sredina dala i Kopernika. Latinski jezik ostaje jezikom literarne produkcije, naročito naučne, historijske, državo-pravne i bogoslovske, namijenjene duhovnoj eliti, domaćoj i svjetskoj, dok se za šire slojeve takva djela pišu već na narodnom jeziku, koji u poeziji zauzima dominantan položaj i postizava savršen oblik. Ali su klasična latinska literatura i latinski jezik glavni izvor inspiracije i uzor književnog stvaranja, a pored njih humanistička latinska literatura.

Veze s Italijom, koje su već postojale i koje je protureformacija prilivom talijanskog elementa još pojačala, otvaraju put utjecaju talijanske literature, koji dolazi do punog izražaja i do prevlasti u idućem XVII. stoljeću, u doba baroka. Postaju remek djela nacionalne poezije, naročito epske, kojima je predmet uzet iz nacionalne povijesti, a za uzor su im služili Ariosto i Tasso. Talijanski jezik postaje, pored poljskoga i latinskoga jezika, jezikom više društvene sfere, stranac, koji hoće da se kreće u Poljskoj u njenim višim vladajućim sferama i da se sporazumijeva s njima, mora znati i latinski i talijanski. Literatura baroka poznata nam je samo iz rukopisa, zabačenih i zaboravljenih po javnim i privatnim bibliotekama, i otkrivenih tek u novije vrijeme. XVII. vijek u Poljskoj vijek je neprestanih ratova, za kojih su golemi njeni dijelovi, a i ona sama, od neprijatelja preplavljeni, pa to nije bilo vrijeme, u kome se mogu štampati i izdavati knjige, to manje, što je duhovna razina srednjega i nižeg plemstva i građanstva bila nevjerojatno niska. Životi Svetih, različni kalendari i knjige didaktično-vjerskog sadržaja, izdavane od isusovaca, i napokon isusovačko kazalište bili su jedina duhovna hrana širokih slojeva poljskoga naroda, t. j. plemstva. Isusovci su naročito radili o poznavanju latinskog jezika; odatle njegova upotreba u svakidanjem životu, odatle ona poljsko-latinska mješavina (makaronizam) u govoru širokih slojeva plemstva, poznata i hrvatskim čitaocima iz romana Kraszevskoga i Sienkiewicza. (U stvari je ta mješavina bila mnogo nakaradnija no što se iz tih romana vidi).

Poznato je, u kolikoj su mjeri reformacija i protivureformacija utjecale na razvoj i formaciju država njemačkih, skandinavskih i Engleske. I protestantizam i katolicizam mnogo su nastojali i u tome uspjeli, da je bitno ojačao onaj faktor, koji je bio na vlasti, ako im je sa svoje strane davao garancije za pobjedu nad protivnikom. Tako su na zapadu i na sjeveru Europe i u katoličkim i u protestantskim zemljama vladar i dinastija konačno učvrstili svoj položaj i postali odlučujući faktor. U Poljskoj, gdje je u mo-

mentu, kada se je pojavila reformacija, prevlast bila na strani plemstva a dinastija na izumrću, i reformacija i protivureformacija nastoje da predobiju za se plemstvo hvaleći i braneći postojeću formu vladavine. Isusovac Skarga, čiji su »Životi Svetih« i »Saborne Propovijedi« i po jeziku i po formi remek-djela poljske literature na narodnom jeziku, žigosao je doduše u svojim »Sabornim Propovijedima« plemićku anarhiju i opominjao pred katastrofom, koja prijeti ali sam fakat, da je svoje »Saborne propovijedi« samo štampom izdao i da ih nikada na Saboru (Sejmu) nije držao — jer teško da bi mu plemstvo dalo da na saboru u njegovoj sredini razlaže svoje političke ideje —, zatim to što je zagovarao neku vrstu oligarhije — kralja i senata, dakle magnata, koji su u stvari glavni krivci propasti države, svjedoči, da ni Skarga ni njegov red nijesu htjeli da se zamjere vlastodršcima. Napokon se je pokazalo, da je težište nastojanja Isusovaca bilo u suzbijanju disidenata, to jest privrženika protestantizma i pravoslavlja, te u širenju unije istočne crkve s Rimom. Ta su nastojanja imala za poljski narod teških posljedica.

XVIII. vijek je doba prosvijećenog apsolutizma na Zapadu i oponašanja francuskog dvora Ljudevita XIV., te prodiranja francuskog jezika i kulture kao drugdje tako i u Poljskoj. Prevlast francuskoga jezika nad drugim stranim jezicima u višim slojevima naroda ne znači i isključivost utjecaja francuske kulture. Engleski utjecaji, neposredni ili posredni, ne manje su jaki, a pogotovu utjecaji njemačkoga klasicizma i romantizma. U XIX. vijeku, a već i krajem XVIII. v., poslije dioba Poljske, nastaje s dolaskom Napoleona formiranje poljskih legija, koje će se boriti uz njega sve do njegova pada, od Piramida do Moskve i od Pireneja do Dunava i Karpata. Djela poljskih legija ispunjaju najsjajnije strane poljske povijesti, koja s pravom to razdoblje poljske prošlosti nazivlje napoleonskom epopejom. Kulminacionom tačkom te epopeje jest bar djelomična obnova Poljske pod imenom Velike kneževine Varšavske. Iako je teritorijalno mala, stvara Vel. knež. Varšavska iz legija brojno jaku vojsku, dobiva ustav, administraciju, sudstvo i školstvo sve po uzoru francuskom, i time hvata dubokog korijena utjecaj francuski, koji će u tom dijelu poljskoga naroda i u dijelu Poljske uopće, koji je pao pod Rusiju, ostati predominantan, i to tim više, što se je poslije ustanaka 1830./31. i 1863. g. stvorila u Francuskoj brojna, naročito intelektualna emigracija, koja je i u političkom i u duhovnom životu poljskoga naroda odigrala prvorazrednu ulogu. No griješi se, kad se dovoljno ne ocjenjuju relacije poljske kulture s kulturom njemačkom, poljskoga naroda s njemačkim narodom. Ne smije se identificirati pruska vlada s pruskim i njemačkim narodom, bar do dolaska Bismarkova, a ni njemačkog naroda s pruskim. Sudbina poljskoga naroda, njegove tragične borbe da povrati izgubljenu državu i slobodu, našle su u Njemačkoj u prvoj polovini XIX. stoljeća živih simpatija i stvarnog saučešća. Njemačka je znanost plodno učestvovala u stvaranju poljske historijske znanosti, njen je stav postao Poljacima neprijateljski tek u Bismarkovoj eri. Njemačka je literatura u doba romantike i Sturm- und Drangperiode pružala Poljacima ne malo moralne okrepe i potpore, Leipzig je postao znatnim središtem poljske literarne produkcije. U samom Poznanju poljski je kulturni život kroz nekoliko decenija imao toliko slobode, da se je mogao snažno razviti i da taj razvoj i napredak nijesu mogli biti zaustavljeni, kada mu se je pruska vlada svim sredstvima odupirala.

Napoleonsku epopeju, a naročito osnivanje Vel. kneževine Varšavske i obnovu nacionalnog života u njoj smatraju Poljaci s pravom za svoj risorgimento, a ipak su francuska znanost i francuska literatura toj pojavi, koja je dobrim dijelom rezultat poljsko-francuskih veza, i uopće poljsko-francuskim vezama posvetili veoma malo pažnje. Pojedina i rijetka imena kao Montalembert i Michelet samo su izuzeci, koji potvrđuju pravilo. Nijemci su na polju historiografije, povijesti literature i umjetnosti, literarne kritike itd. stvorili kapitalna djela; ne samo najbolji pisci poljski, nego i oni, koji nijesu dostigli njihove visine, poznati su iz odličnih prijevoda njemačkom narodu. I ne samo njemu, no milionima onih, koji njemački razumiju. Reymont je na temelju savršenog njemačkog prijevoda »Seljaka« dobio Nobe-

lovu nagradu. Ništa sličnog ne nalazimo u francuskom narodu, kojemu su ostali nepoznati ne samo korifeji poljske literature, nego koji i za Sienkiewicza zna tek iz skraćenih i slabih prijevoda. Ono malo što ima prijevoda, nije postalo iz francuskog interesiranja i inicijative, nego iz potrebe poljske službene propagande. Prirodna pojava u jednoj kulturnoj sredini, koja je u svojoj kulturnoj autarhiji i izolaciji (splendide isolation) dotjerala dotle, da se je sa Shakespeareom upoznala tek za rata, ne iz kulturnih, no iz političkih pobuda.

Bitno se u pitanju upoznavanja slavenskoga svijeta od Francuske razlikuje Italija, koja danas u tome čini velike napore i pokazuje sve više uspjeha.

Kao prvorazredni faktor u stvaranju poljske kulture i relacija svoju je naročitu ulogu odigrala nekad austrijska pokrajina Galicija. U drugoj, ustavnoj polovici XIX. st. razvilo se je u Galiciji elementarno i srednje školstvo poljsko, koga u b. pruskoj i b. ruskoj Poljskoj nije ni bilo, a oba sveučilišta u Krakovu i Lavovu, te Akademija znanosti postali su u apsolutnoj slobodi nauke, naučnog istraživanja i objavljivanja njegovih rezultata žarištima onih grana poljske nauke, kojima je svaki razvitak i napredak u druga dva dijela Poljske bio neobično otežan. Oba sveučilišta, krakovsko i lavovsko, jednako jaka kvantitativno i kvalitativno, razlikovala su se bitno u svojoj duhovnoj konstrukciji: krakovsko je bilo pretstavnikom konzervativno-katoličkih ideja i programa, a lavovsko slobodoumno-radikalnih. Krakovska je škola propovijedala ostvarenje nacionalnih ideala putem kompromisa s germanskim svijetom, naročito s austrijskom državnom misli, u čvrstoj vezi s katolicizmom i u poštivanju historijski danog društvenog poretka te rasporeda uloga pojedinih slojeva i njihova značaja u narodu. Lavovska je škola odbacivala svaki kompromis i tražila obnovu naroda, pripremanje i ostvarenje njegove nezavisnosti, bez kompromisa s faktorima, koji su mu, otkad je izgubio svoju nezavisnost, nametali svoju volju, i u potpunoj emancipaciji od onih faktora, koji su nosili odgovornost za tešku i tragičnu prošlost narodnu. Već sama činjenica, da je i u Galiciji sve do šezdesetih godina nastava bila njemačka, davala je još za dugo vremena prednost relacijama s njemačkom kulturom, literaturom i znanošću, one su nastavljene, kad je germanizacije u Austriji nestalo, a ne malo im je pogodovala činjenica, da su se u Francuskoj, otkad joj se približi i s njom savez sklopi Rusija, nerado sjećali nekadanjih veza s Poljskom i s Poljacima, bojeći se, da bi te uspomene mogle poremetiti za Francusku zaista životni savez s Rusijom. Napokon u Francuskoj su prevladali nazori, stvoreni i šireni od nauke i publicistike, da je Rusija, da su Rusi slavenstvo, a ono ostalo, što nosi druga neka imena, kategorija minorum gentium.

Sve te spomenute kulturne relacije, bez kojih ni najveći narodi, bez štete za svoj napredak, ne mogu biti, oplođavale su poljsku kulturu, no nijesu ju sprečavale, da, naročito u svome duhovnom stvaranju, razvije i izgradi svoju punu individualnost.

Dr. Aleksandar Grabianski

RASKAJANJE RUKU

Kada je došlo pogodno veče
s bojom što odgovara zrelomu znaku,
ruke su se u slutnji sabrale
i vidjele su da su se nabrale
u besprekidnom jednolikom tlaku.

Je li s rukavicom življahu u braku?
Jesu li svoju patnju razabrale
kao tmasti sloj što strepi u tustome mraku?

Ruke su došle svijesti da su griješile.
Malo su gline, malo su hljeba mijesile,
ruke se nisu od čipke odriješile,
ruke velesile bile su bez sile,
ruke što su se rukama smiješile.

Ruke su svijesne: nisu vježbale mišiće.
Iz njih je došla tma i atrofija.
Bile su mrtve kao filozofija,
bile su tužne ko samotno piće.
Ruke su bile osebujna grofija,
ono svoje otmjeno i pliće.
Ruke su bile žute i bijele.
Kao iskre, kao crvi, kao oči, one žive:
Žive trome, duboke i zrele,
od vječnosti i od srca svele.

Ruke prave, ruke čiste, ruke krive,
prazne buke, stvarne muke.
Krive što se nisu odapele,
krive što nisu bile vrele.
Ruke što izranjaju iz krvave stive
i bespomoćno hvataju stative.

Sada su takve: bijele i žute.
Bijele od svojega nemiješanja,
žute od prisnoga komešanja;
što tako bogato šute,
što tako potresno slute,
te sveske zgužvane i krute.

...Moj žmarak peče.
I neka tvoje uvelo lice
obasja čamu potkrovnice
i u dom mirni pusti ptice,
o Veče;

Ruke i same postaše slova
koja sadrže beskonačne knjige;
prsti što gase plam izazova
na koje vosak lije meke sige.

Ruke se kaju. Ruke brinu brige.

TIN UJEVIĆ

BALADA O ŽIVOTU U SOBI

»Où sont les neiges d'antan?«
Paul Verlaine.

Drage, blijede djevojčice
vi ste smijeh,
a mi smo crna tuga.

O, ova ljetna popodneva duga,
kad vani pršti smijeh djevojčica;
ovdje dišu snovi tmurni, gubavi
mi mislimo na neka draga lica
javljaju se
mrtve
prve
ljubavi.

Gdje su dani, kad smo ljubili
te igračke, te blijede djevojčice,
gdje su oni dani koje smo izgubili?
— — — — — — —
O drage, bijele djevojčice
vi ste smijeh,
a mi smo crna tuga.

Oto Šolc

LJUBAVNA PJESMA

Poljubi me,
Jer sam sâm,
I očajan,
I nesrećan,
Te žudim ljubav nečiju.

Cjeluni me,
Jer gle:
Ja nijem, i ko sjen
Zaboravljen
Svijetom lunjam.

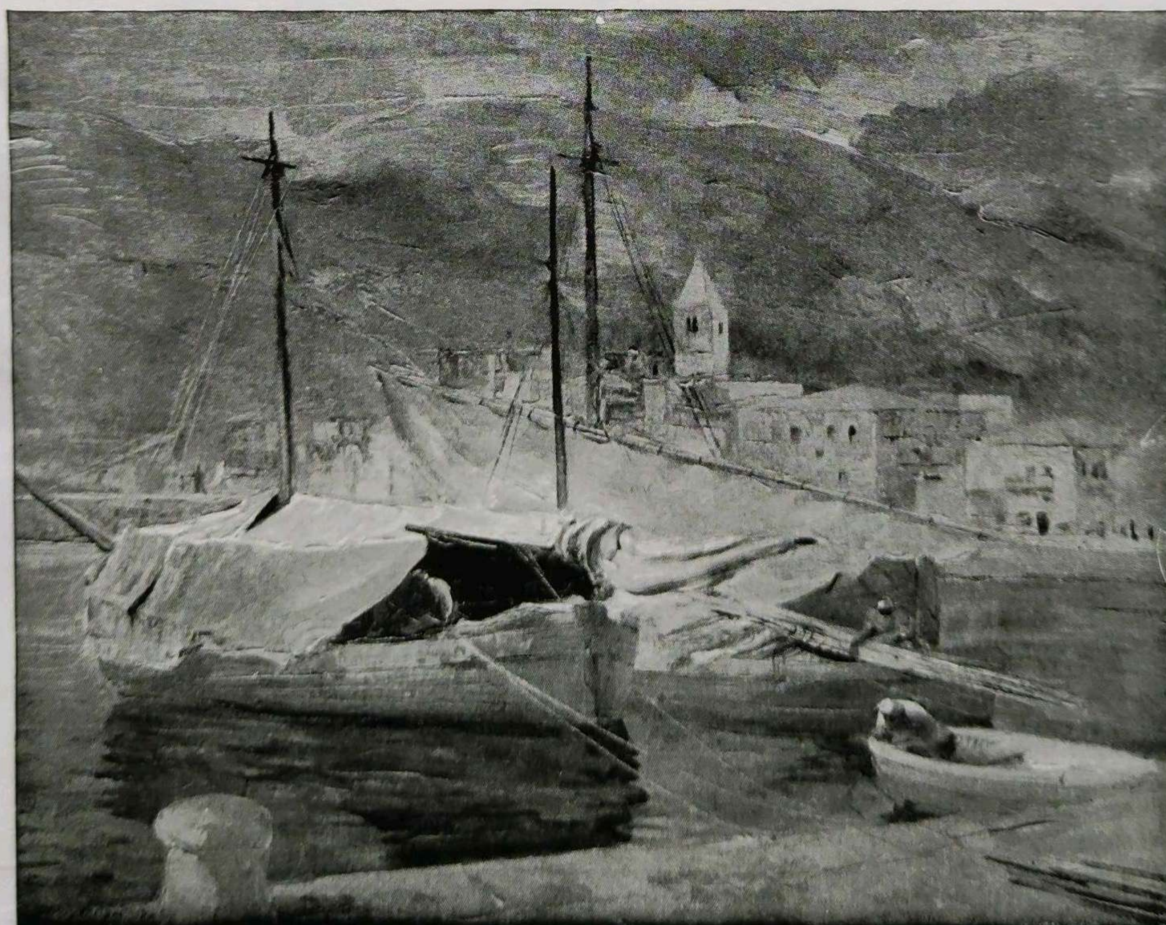
De,
Zagrli me,
U oči pogledaj,
I laži slatko:
Volim te.

Jer znam:
Kad sutrašnji svane dan,
Bit ću sam. —
Da, — opet sam
I žalostan.

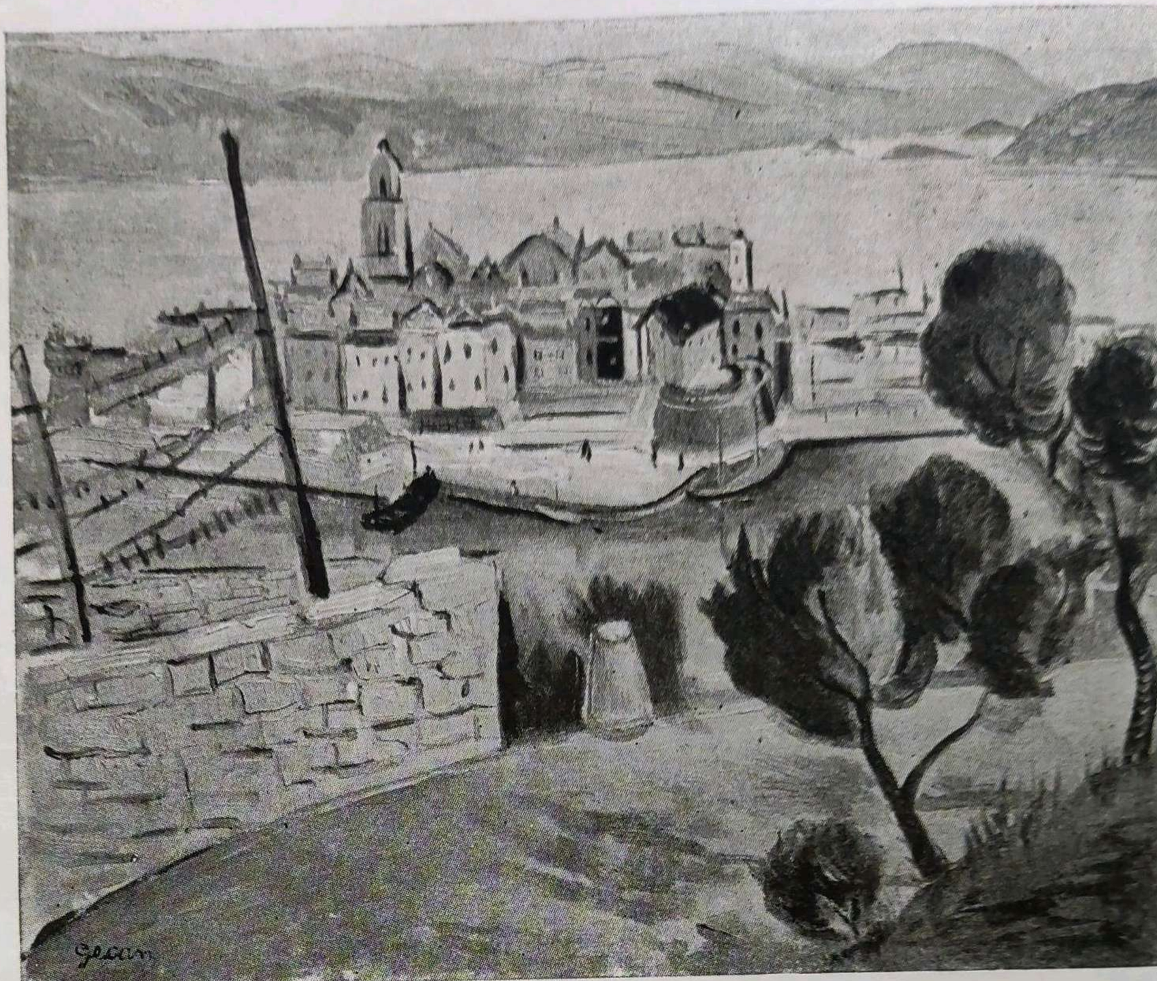
Josip Velebit

Joza Kljaković U luci

Omer Mujadžić Baška

Vilko Gecan Korčula

Ivo Režek Mrtva priroda

MODERNA BENGALSKA KNJIŽEVNOST DO GOD. 1894.

I.

Evropskom čitaocu, koji se iole zanima književnošću, ne će biti potreban opširniji uvod u bengalski jezik i bengalsku književnost. Dovoljno je možda napomenuti, da se bengalski govori u pokrajini Bengaliji, u sjeveroistočnoj Indiji, i da se njime služi oko 55 miliona stanovnika u toj pokrajini i izvan nje.

Bengalska književnost može se uglavnom podijeliti u dva razdoblja, u staru i novu. Najstarija bengalska književnost seže sve do u osmi vijek po Kristu i završuje se početkom devetnaestoga stoljeća, kad polazi sasvim drugim pravcem, te se preobrazuje u modernu bengalsku književnost. Bengalska književnost može se, drugim riječima, podijeliti na narodnu, t. j. onu, u kojoj nema stranog utjecaja, i na internacionalnu, koja je do srži zasićena zapadnim utjecajima i koja je dio moderne svjetske književnosti, a narodan je u njoj samo jezik i kolorit.

Nije svrha ovoga ogleda, da se opširnije pozabavi starom bengalskom književnošću, ali ipak ne će biti zgorega, da se i o njoj kaže nekoliko riječi, kako bi na taj način čitalac mogao modernu bengalsku književnost promatrati iz prave perspektive.

Usprkos marnoga istraživanja najboljih indijskih i evropskih učenjaka, podrijetlo bengalskoga jezika još je zavijeno velom tajne. Ako je postojanje nekog pisma ujedno dokazom za postojanje i nekog, koji tom pismu odgovara, onda je bengalski jezik morao svakako postojati otprilike 200 godina prije Krista, jer nalazimo u Lalita Vistara (životopisu Budhe), da je mladi kraljević pored drugih indijskih pisama učio i bengalsko pismo. Ne postoji međutim nikakav dokaz, da bi se takav jezik u ono doba upotrebljavao među ondašnjim književnicima, pa je sigurno, da se nije smatrao »jezikom bogova«.[1]) Osim toga je snažan utjecaj brahmanske nauke kasnijih stoljeća o reinkarnaciji potisnuo u književnosti i filozofiji u pozadinu sva ostala narječja, pa je sanskrt ostao književnim jezikom Indije i nadalje, do 12. vijeka, a i još kasnije.

Prava bengalska književnost živjela je međutim i cvala među »plebsom« u obliku narodnih pjesama, balada i narodnih pripovijedaka, koje većinom ne bijahu napisane, nego su se kroz stoljeća širile usmenom predajom od djeda sinu i unuku. Pa i danas još ima u svakom bengalskom selu dosta takvih pjesama i narodnih pripovijedaka te bi bengalski sabirač narodnoga blaga imao posla nekoliko godina. Povijest bengalske književnosti ide dakle unatrag sve do onoga doba, kad su te balade nastale i kad su tek prvi put ispričane narodne pripovijetke putovale od kuće do kuće, od sela do sela i od kotara do kotara, da unesu malo promjene u jednoličnu dosadu mjeseci, kad puše monsun i kad u bengalskom selu miruje svaki posao.

Zahvaljujući neumornu istraživanju Dakshina Ranjan Rai-a i prof. Dinesh Chandra Sen-a, sačuvano je nekoliko starih narodnih pripovijedaka, pjesama i balada. Na osnovu tih spomenika, koji su samo jedan dio neizmjernoga područja bengalske književnosti, koje treba tek otkrivati, stavlja se obično početak naše književnosti u osmi vijek poslije Krista.

Najvažnije je obilježje ove rane književnosti — kao što se može očekivati od svake pučke književnosti — da pjesništvo premašuje prozu. Može se zaista reći, da je bengalska proza nastala tek nedavno. Većinom su te pjesme i balade spjevali putujući pjevači ili seoski pjesnici, ljudi nekultivirani, bez naobrazbe, jer elita naroda pripadaše sofističkoj kulturi, koja se nalazi u sanskrtskoj književnosti i filozofiji. Pojavljivahu se međutim i ovdje nastojanja, da se pojednostavi krut i učen jezik »pandita«[2]) i da se u stari jezik, koji postepeno propadaše, uvede življi način izražavanja »plebsa«. Tipičan primjer za to nastojanje jest Jayadeva, pjesnik ranog dvanaestog vijeka. On piše sanskrtom, ali to više nije uzvišen i silovit »jezik bogova«, nego umiljato i prilagodivo narječje pučko, koje se bez sanskrtskih padežnih nastavaka čita kao današnji živi jezik. Jayadevino djelo »Gitagovinda« može se tako smatrati prvim književnim pokušajem, da se sekularizira stara kultura. Počevši od 12. vijeka, od Jayadevine ere, imala je Bengalija svoju nezavisnu književnost, a bengal-

[1]) Sanskrt je poznat kao jezik bogova.

[2]) Učen čovjek.

ski jezik postao je priznatim sredstvom za izricanje bengalskih misli i osjećaja.

Šesnaesti je vijek najplodnije razdoblje starije bengalske književnosti i odgovara vremenski za čudo razdoblju renesanse u većini evropskih književnosti. Uporedo s reformističkim pokretima u Evropi bijaše i Bengalija potpunoma preporođena poradi vjerskog pokreta Shri Chaitanya, velikoga vjerskog reformatora. Njegovi sljedbenici izradiše njegov životopis u stihovima i čitava zemlja bijaše poplavljena nabožnim i ljubavnim pjesmama, koje bijahu bogate dubinom osjećaja i sasvim inspirirane Shri Chaitanya-ovom naukom o vjeri i ljubavi. Ovo razdoblje obilježeno je originalnošću osjećaja, za koji postojaše opasnost da bude tipiziran zbog utjecaja klasičnog i formalnog sanskrtskog pjesništva. Život i naučavanje Shri Chaitanya dadoše nadalje književnosti novi zamah u iznalaženju novih tema, jer su pjesnici Kashiram i Kirtivas, koji življahu neposredno prije njega u 15. vijeku, usprkos svoje veličine, uglavnom ograničili svoj genijalni rad na dotjeravanje starih epova Ramajane i Mahabharate. Jedini su izuzetak dva pjesnika četrnaestoga vijeka Vidyapati i Chandidas, ali nam prostor ne dopušta, da se njima opširnije pozabavimo. Dovoljno će međutim biti napomenuti, da Vidyapati i Chandidas zauzimlju ono isto mjesto u bengalskoj književnosti, što ga u francuskoj zauzimaju Villon i Ronsard.

Od ostalih imena starije »narodne« bengalske književnosti vrijedno je zabilježiti ova:

Raghunandan — veliki logičar, 16. vijek; Mukundaram Kavikankan, pjesnik, napisao »Chandi«, 17. vijek; Ramprasad — pisac nabožnih pjesama sekte Kali, 18. vijek; Bharat Chandra Rai — svjetovni pjesnik, pisac djela »Vidya Sundar«, 18. vijek.

Sva ta imena sačinjavaju povijest bengalske književnosti i daju biljeg pojedinim razdobljima, koja su sama stvorila.

II.

Prijeporno je, da li je zaista proizvod Bengalije moderna bengalska književnost, koja je stvarno dio svjetske književnosti i pristupačna jednako i strancu i Indijcu zbog svoga internacionalnog karaktera, ili je nastala kao posljedica doticaja Evrope i Indije, poput modernih indijskih gradova, koji se jedva čime razlikuju od evropskih. Ne ulazeći dublje u to pitanje, priznajemo, da suvremena bengalska književnost zahvaljuje svoju preobrazbu izravnom dodiru s engleskom kulturom u devetnaestom stoljeću i dodiru s francuskom, ruskom, norveškom i ostalim evropskim književnostima u dvadesetom. Ali taj osjetljivi utjecaj evropske kulture na bengalsku književnost i kulturu nije posljedica primoravanja, nego dobrovoljnog primanja onoga, što je u stranoj kulturi korisno, istinito i lijepo, a bijaše došlo u našu zemlju posredovanjem modernoga evropskog odgoja. I to je upravo razlogom, što je kratki dodir s Evropom preobrazio sve naše poglede i stvorio onu sretnu mješavinu Istoka i Zapada, koju predstavlja današnja Bengalija i njena kultura, dok je Muhamedovu maču uspjelo djelovati samo površno na vanjski izgled naše kulture i ostaviti samo nekoliko običnih arapsko-tursko-perzijskih riječi, kao na pr. Baba — otac, Chamach — spužva, Shakret — šegrt, Shelma — vrsta odjeće, Kalam — pero, Kagaj — papir itd., — pretvorivši pored toga velik broj našega naroda u odmetnike. Mi se naše današnje kulture ne stidimo, jer ona nije puko nasljedovanje, poput modernih kultura Japana i Turske, a niti je nakalamljena na našu staru civilizaciju viseći na njoj kao ružan nametnik. Ona je sinteza onoga, što imadosmo, i onoga, što poprimismo. I stoga badava sebi samodopadni Englez laska mišlju, da nam je on dao civilizaciju i kulturu, upravo onako kao i Židov, koji misli, da je Evropi podario njenu vjeru.

Najjasniji dokaz za tvrdnju, da je sretno uvođenje evropske kulture s pomoću evropskoga odgoja bilo posljedica inicijative samih Indijaca, nalazimo u podnesku, što ga je generalnom guverneru podnio veliki vjerski reformator Raja Ram Mohan Rai:

»Sanskrtski je način odgoja najbolji, ako se želi ova zemlja zadržati u tmini... Ali budući da je zadatak vlade također poraditi oko napretka domaćega pučanstva, ona će zbog toga morati uvesti slobodoumniji i prosvjećeniji način odgoja, u kojemu će biti uključene sve korisne znanosti. To će se moći izvesti zaposlenjem talentiranih i učenih

ljudi, odgojenih u Evropi, i osnivanjem škole, koja će biti opremljena potrebnim knjigama, instrumentima i drugim napravama.«

Čitava se Bengalija sa zahvalnošću sjeća zasluga triju britanskih misionara oko promicanja novoga učenja. Ta su trojica: Carey, Marsham i Ward, koji su prvi u Bengaliji organizirali tiskaru god. 1799,, a po svoj prilici i prve novine na bengalskom jeziku.

Raja Ram Mohan Rai (1774.—1833.)

Raja Ram Mohan Rai ima jedini zaslugu, što je izvedena potpuna transformacija bengalskoga vidokruga i što je stvorena nova književnost. Zato možemo Raja Ram Mohan Raia zvati ocem moderne Bengalije, pa čak i moderne Indije, a u isto vrijeme i ocem moderne bengalske književnosti.

Rođen je god. 1774. Primio je ponajprije potpun istočnjački odgoj u sanskrtu, u perzijskom i arapskom jeziku, pa je do svoje šesnaeste godine proučavao jednako hinduske i muhamedanske vjerske knjige. Već njegovo prvo djelo »Vjerski obredi hinduskog idolopoklonstva«, pisano god. 1790. bengalskom prozom, pokazalo je svojom jakom opozicijom protiv svega, što bijaše zastarjelo i trulo u indijskom socijalnom sistemu, i gorljivim zagovaranjem novog načina odgoja, da ga je napisao novi genij, koji je kasnije zanio čitavu zemlju. Zato se može reći, da djelo »Vjerski obredi hinduskog idolopoklonstva« označuje početak nove ere u bengalskoj književnosti, jer je prvi spomenik moderne bengalske proze. To bijaše neobično važno naprosto s razloga, što time bijaše konačno udovoljeno onoj staroj potrebi za lakom i istančanom bengalskom prozom kao sredstvom za izricanje znanstvenih i filozofskih ideja. Ovo je djelo nadalje đacima dokazalo, da bengalski jezik treba da bude jedino sredstvo za formuliranje znanstvenih ideja, ako se želi da imadu uspjeha i da budu pristupačne masama. Koliko spisi Ram Mohanovi bijahu revolucionarni sa ortodoksnog stajališta, opasnima su se smatrali s jedinog razloga, što je on pronašao način, da bude puku pristupačan i da »truje« njegovu dušu raznim sumnjama i pitanjima.

Zbog toga, što napisa takvu knjigu, otac ga istjera iz kuće, pa tri godine provede putujući, i dopre čak do Tibeta, gdje proučavaše budizam. Nakon trogodišnjeg putovanja prime ga opet u kuću, i tek sad, u svojoj dvadesetdrugoj godini, posveti se ozbiljno zapadnjačkoj naobrazbi i započne učiti engleski. Za kratko vrijeme svlada on taj jezik i nauči još i francuski, latinski i grčki, i proširi tako svoju zapadnjačku naobrazbu. Učio je također i hebrejski, jer je htio zaći do praizvora kršćanske znanosti.

Zahvaljujući poznavanju engleskog jezika, bijaše Ram Mohan Rai trinaest godina (od 1800.—1813.) zaposlen u službi britanske vlade, a zatim ga njegova neumorna težnja k reformama prisili, da dade ostavku i da se nastani u Kalkuti. Sad započne perioda njegovih vjerskih borba protiv ortodoksnih Hinda, koje je htio privesti čišćem vjerovanju njihovih predaka, i protiv fanatičkih kršćanskih misionara, koji htjedoše nauku Hinda naprosto zamijeniti kršćanstvom. Kao pravi reformator, nastojaše Ram Mohan da pred očima naroda otvori hinduske spise, koje sakrosankti Brahmanci dotada sakrivahu velom misterija. Zato on prevede na bengalski jezik knjigu Upanishad i druga vjerska djela. God. 1815. izađe njegov bengalski prijevod filozofije Vedanta, a god. 1816. njegova »Vedanta-sara« (Jezgra Vedanta). Bez obzira na ova djela, voluminozna zbirka njegovih ogleda, većinom sa socijalnom temom, stavlja ga možda u prvi red modernih bengalskih pisaca proze. Zatim se Ram Mohan upusti u žestoku svađu s kršćanskim misionarima, pa na engleskom jeziku izađu njegovi ogledi o kršćanstvu, osnovani većinom na hebrejskim izvorima. Ti ogledi i druga njegova djela, napisana engleskim jezikom, ne spadaju u našu književnost, ali se može ustvrditi, da bi ona sigurno neizmjerno obogatila bengalsku književnost, kad bi bila napisana bengalskim jezikom.

Na ovom mjestu ne tiču nas se Ram Mohanova reformistička nastojanja izvan bengalske književnosti, ali ćemo se ipak poslužiti riječima Ramesha Dutta, starijega bengalskog literarnog historičara: »Od vremena Chaitanya ne bijaše još u Bengaliji tako silne agitacije kao u prvoj četvrtini devetnaestoga vijeka. Nikad nije jedan čovjek učinio ili pokušao učiniti za ovu zemlju više nego Ram Mohan Rai.«

Od ostalih događaja iz Ram Mohanove karijere neka bude spomenuto, da on bijaše jedan od prvih, koji su prešli preko zabranjene »crne vode«[3]) u Evropu i otvorio tako prozor na Zapad. Taj prozor bijaše od to doba sretnim prolazom, kroz koji mogaše neposredno ulaziti zapadnjačka kultura i zapadnjačko znanje, te nam prikazati naše vlastite spomenike u novom svijetlu. Ram Mohan bijaše također i osnivačem nove sekte u Indiji, t. zv. Brahma Samaj, u neku ruku reformirane hindu crkve, koja je možda svojom religioznom naprednošću učinila Indiji najveće usluge, ali je danas izgubila svoje značenje zbog sadašnjega raširenog renesansnog pokreta.

Književna ocjena Ram Mohanova opusa, ispunila bi čitav svezak. Nije dovoljno reći samo nekoliko riječi o njegovim dragocjenim prijevodima hinduskih spisa, o njegovim monumentalnim zbirkama ogleda, o njegovim knjigama, napisanima engleskim jezikom, i o njegovim duboko religioznim pjesmama. O njegovim engleski pisanim djelima mogu citirati pismo, što ga je Jeremy Bentham pisao našem autoru: »Vaša djela upoznao sam iz knjige, pisane stilom, da bih ju mogao držati samo po imenu knjigom Indijca, a zapravo djelom Engleza višega odgoja i obrazovanja.« Isti pisac, komentirajući kasnije slavnog Jamesa Milla, veli: ...»a što se stila tiče, volio bih da mogu iskreno ustvrditi, da je jednak Vašemu.«

Spomenuo sam već, koliko je Ram Mohan pridonio bengalskoj prozi. Da kažem još nešto o njegovoj poeziji. Njegove pjesme spadaju među »najbolje i najotmjenije pjesme, što ih pozna bengalski jezik« (Dutta). Još i danas se Ram Mohanove pjesme pjevaju skoro u svakoj bengalskoj kući, a što je još čudnovatije, njegove pjesme dirnule su bengalski narod do dna duše, jer ih jednako pjeva i bengalski seljak i bengalski mornar. Pored toga, što su vrlo jednostavne, imadu te pjesme još jedno karakteristično obilježje — da su intuitivne i kao da otvaraju prozor u nutrinu nečije duše, prikazujući ju, kakva jest. Njegove su pjesme izraz vječnog teženja čovjekova, da upozna sama sebe; nisu formulirane kao filozofsko pitanje, nego snažne i emotivne kao kakva ljubavna pjesma. Imade u njima i nešto didaktičnoga, što je tipično za religioznog reformatora.

Ram Mohan Rai umr'o je u Engleskoj god. 1833., te su njegovi zemni ostatci pokopani u Bristolu, koji postade mjestom, kamo Indijci hodočaste. Ima već više od stotinu godina od smrti tog velikog sveca, reformatora i pisca. Ali današnja Indija, preporođena nakon stogodišnjeg mrtvila i spremna da zauzme svoje mjesto u društvu naroda na svijetu, i današnja moderna bengalska književnost, jedina od azijskih književnosti, koja može da se takmiči s europskim književnostima, sve je to djelo jednoga čovjeka — Ram Mohan Raja.

III.

Devetnaesti vijek

Devetnaesto stoljeće bilo je nesumnjivo najproduktivnije razdoblje moderne bengalske književnosti. To se može slobodno ustvrditi, premda se nalazimo u sredini vijeka, koji obećava, da ne će biti manje plodan, kad se završi, a osim toga najpoznatiji pisac sadašnjeg stoljeća, Tagore, pripada zapravo prošlom stoljeću ne samo kronološki, nego također i obzirom na svoje poglede i svoju ideologiju. Bengalski genij, koji ležaše zatvoren u uskoj izbi zahirenih konvencija, slomio je sve stege bengalske književnosti, čim bijaše nađen izlaz u reformama Ram Mohan Raja. Osim toga je slobodarski dodir s Evropom koji je Indijce, netom oslobođene od petvjekovnog muhamedovskog vrhovništva, napunjao nadom za emancipacijom, također pružao priliku za stvaralački rad, koja im ne bijaše dana u doba autokratskog muhamedovskog vladanja. Pridošli Englezi, čije se namjere u ono doba ne ispitivahu, bijahu dočekivani raširenim rukama kao oslobodioci Indije od muslimanskog jarma. Takovo bijaše najnaprednije shvaćanje sve do konca devetnaestog vijeka, kad se započeše osje-

[3]) More bijaše općenito poznato pod imenom »crna voda«, a prelaženje preko mora bijaše zabranjeno kasti Hindu, po svoj prilici poradi toga, da njeni članovi budu osigurani od tuđega utjecaja. Tko bi preplovio more, izgubio bi pripadnost svojoj kasti, a mogao ju je ponovno steći samo ako izvrši neki obred pročišćavanja. Danas je taj običaj već zanemaren.

ćati posljedice strane eksploatacije. Živeći u prilikama naoko slobodnim, dok je pridošlica imao dovoljno vremena organizirati svoju administraciju i pustiti da se ona u zemlji ukorijeni, Bengalac devetnaestog vijeka živio je u raju budale. Ali premda namijenjene budali, te su rajske prilike odgojile u narodu ipak onaj osjećaj slobode i sigurnosti, koji je bezuvjetno potreban za svaki stvaralački rad. Tako su pisci devetnaestoga vijeka otvoreno patriotski u tom smislu, što su protumuhamedovski. Takav patriotizam bijaše dopušten i favoriziran, u koliko je trovao stare muhamedovske običaje.

Bengalska književnost devetnaestoga vijeka na svaki je način obilježena golemom produktivnošću, gorljivim nastojanjem za reformama, žarkim rodoljubljem a ponajviše mnogostranim razvojem. Ona bijaše pored toga tipična građanska književnost, namijenjena izvjesnoj društvenoj klasi, koja je imala najviše koristi od engleske uprave, t. j. činovničkoj klasi, koja je tvorila t. zv. inteligenciju. Na taj način bijaše izgubila onaj intimni dodir sa seljakom, koji bijaše nekada pridonio dio najvrednijeg blaga rane bengalske književnosti. Ipak iz bengalske književnosti devetnaestoga vijeka izbija energija i nastojanje, koje dokazuje, da je građanstvo — omražen izraz u svim ostalim zemljama — najprije pokazalo znakove preporoda, koji je kasnije obuzeo i ostale staleže i proizveo onu jednoličnost klasa, koja je obilježje današnjega bengalskog društva.

Ishwar Chandra Gupta (1809.—1858.)

Reformistički pokret Ram Mohan Raja bijaše i nadalje od velikoga značenja i kroz čitav devetnaesti vijek. Njegovi neposredni nasljednici zauzeše ili strogo kritičko stajalište, kojega izraz bijaše prekomjerna i škodljiva satira, ili pak snivahu o budućnosti u smislu slavne indijske prošlosti te stvarahu onu bengalsku romantičku tradiciju, na kojoj se osnivaju ideali i aspiracije mlade Bengalije, njeni snovi o novoj zemlji, novoj kulturi i novoj tradiciji.

Djela Ishwar Chandra Gupta pomogla su mnogo, da dođe do reforme, budući da je on sebi stavio isti zadatak kao i Ram Mohan, samo na različit način. Napadao je izravno sve one uredbe i institucije, koje su izjedale životnu srž društva, i slikao ih najcrnijim bojama svoje žučljive satire. Nikoga nije štedio, nego je jednako napadao istaknute pojedince kao i one u pozadini. Njegovo djelo sastoji se prema tome u traženju ravnoteže između dva ekstrema, između ortodoksne škole i onih, koji se posve odmetnuše od indijske tradicije.

Ishwar je rođen god. 1809. od veoma siromašnih roditelja. Odgoja nije imao skoro nikakova. U svoje najranije doba ostavio je rodno selo i naselio se u Kalkuti, gdje je uz pomoć jedne bogate i obrazovane obitelji stao godine 1830. izdavati novine »Sambad Prabhakar«. Ove novine skrenuše doskora na sebe pažnju sviju, jer se genij Ishwara Chandra ispoljio odmah, čim mu se bijaše pružila prilika. U tim novinama izlažahu njegovi članci u prozi i stihu, te se za kratko vrijeme pročuo kao prvorazredni satirički pjesnik.

Za prvu polovinu devetnaestoga vijeka ne može se reći, da bijaše naročito bogata pjesništvom; pa tako postade Ishwar Chandra »vladajućim kraljem« bengalske poezije toga razdoblja. Točnije uzevši, njegove pjesme nisu baš visoke kvalitete. Ali njegov izoštreni smisao za humor, njegova ujedljiva satira i njegov jednostavni stil nisu vjerojatno još ni danas nadmašeni u bengalskoj satiričkoj književnosti. I zaista, Ishwar je tip bengalskog »esprit gaulois« koji je možda jedno od najmarkantnijih obilježja bengalske rase. Pravo značenje rada Ishwara Gupte nalazimo u osnivanju bengalskog mjesečnika »Prabhakar«. »Prabhakar« postade središtem književnoga bengalskog nastojanja, dajući mu pravac u doba, koje se s pravom može zvati vijekom Ishwara Gupte.

Akshay Kumar Datta (1820.—1886.)

Među najvjernijim sljedbenicima Ram Mohan Raja bijahu Akshay Kumar Datta i Ishwar Chandra Vidyasagar (o njemu niže dolje). Obojica bijahu poput svoga učitelja vatreni borci za reformistička nastojanja, a i njihov se genij razvijao približno jednako, jer su obojica bengalsku prozu podigli na izvjesni stepen savršenstva.

Djećaštvo i rana mladost Akshay Kumara primjerom su, u koji se ugledaju mladi Bengalci. Danas se možemo samo diviti njego-

voj žeđi za znanjem i borbi, koju je poveo, da to znanje stekne. Mladome Akshayu, kad mu bijaše deset godina, dopadne slučajno ruku jedan primjerak dvojezičnog englesko-bengalskog izdanja Pearsonovih razgovora o zemljopisu i zvjezdoznanstvu. Tajne, sakrivene u oblacima, u kiši i u grmljavini bijahu otkrite u toj knjizi i napunjahu njegovu mladu dušu željom, da vlada jezikom, koji ima toliko bogatstvo. Konačno mu je nakon duga napora pošlo za rukom, da sa šesnaest godina stupi u englesku školu. Sad započne njegov ozbiljni studij prirodnih nauka, koji bijaše međutim nakon 3 godine prekinut zbog smrti njegova oca. Sa dvadeset godina posvetio se sanskrtu. To bijaše najsretniji događaj u njegovu životu, jer mu je studij sanskrta dao potrebnu podlogu, da razvije bengalsku proznu književnost baš u vrijeme, kad je bengalski jezik zbacio jaram arapsko-tursko-perzijskog žargona, te se vratio svome vlastitom izvoru.

Potaknut od Ishwara Gupte, započne Akshay Kumar pisati. Ali zbog materijalnih briga bijaše primoran okušati se u različnim zvanjima, ali u nijednom ne uspije, jer ne osjećaše naročita poziva ni za jedno od njih. Pokušao je čak biti i nižim redarstvenim činovnikom, pa i pravnikom. Ali ga pravo nije zadovoljavalo. Znao je reći: »Zakoni se mijenjaju iz dana u dan. Zašto da ih onda učimo? Želim naučiti one stalne i nepromjenljive zakone prirode, koji vladaju Svemirom.« Doskora mu se sreća nasmija. Odlična obitelj Tagore započne god. 1843. izdavati mjesečnik »Tatvabodhini Patrika«, a mladi Akshay Kumar, kojemu tad bijahu jedva 23 godine, bijaše mu izdavačem. Zahvaljujući izrazito znanstvenim sklonostima Akshay Kumarovim, ovaj je časopis obilježio novu eru bengalske književnosti, jer je znanstveni, t. j. objektivni duh bio osnovna crta Akshay Kumarovih spisa. Bengalska čitalačka publika upoznala je plodove najnovijeg znanstvenog istraživanja i došla u dodir s ostalim kulturama, osobito evropskima. Uistinu može se časopis »Tatvabodhini Patrika« (doslovce: časopis za tumačenje biti pojedinih stvari) punim pravom nazvati prvim glasnikom modernog znanja u Bengaliji.

Pored nekoliko članaka, objavljenih u »Tatvabodhiniju«, najpoznatija djela Akshay Kumarova jesu Charupatha i Dharmaniti. Oba su djela školske knjige, ali su pisane uzvišenim stilom, tako da su klasični primjerci bengalske proze.

Od ostalih pisaca proze toga razdoblja neka budu spomenuti: Raj Narayan Bose i Pandit Siva Nath Shastri.

Ishwar Chandra Vidyasagar (1820.—1891.)

Nadimak »vidyasagar«, koji znači »učeno more«, jednodušno podijeljen Ishwaru Chandra Bandopadhyaya, svjedoči nam, koliko bijaše stvarno znanje toga učenog bengalskog učitelja i reformatora. Njegovo znanje bijaše zaista toliko duboko i svestrano, da je baš on u Bengaliji poznat kao Vidyasagar.

Rođen iste godine, kao i Akshay Kumar Datta, Ishwar Chandra (zvat ćemo ga Vidyasagar, da ga ne bismo zamijenili s njegovim imenjakom) bijaše mu veoma nalik s obzirom na život i talenat. Samo što Vidyasagarov život u mlađim godinama bijaše dugački i beskrajni niz borba. Otac mu bijaše neizrecivo siromašan, tako da mu put u život kroz odgoj bijaše prostrt samim teškoćama i odricanjima, te bi on u najboljem slučaju bio postao izvrstan kuhar, jer mu kuhanje bijaše jedno od prvih zanimanja. Prvi njegov odgoj bijaše sasvim tradicionalan, t. j. Sanskrt, a zatim diplomiravši hindusko pravo, bijaše postavljen god. 1841. glavnim učiteljem Sanskrta u kalkutskom Fort William Collegeu. Istom sada, u 21. godini, započe njegov engleski odgoj, te on doskora nauči engleski jezik. Prvi književni pokušaji Vidyasagarovi bijahu neki prijevodi iz sanskrta i neke preradbe Shakespearovih pripovijesti. Od njegovih izvornih djela važne su opširne rasprave o hinduskim socijalnim reformama, a osobito njegova djela o pitanju ponovne udaje hinduskih udovica. On bijaše prvi zagovornik njihove ponovne udaje.

Slava Vidyasagara osniva se više na njegovim socijalnim reformama, nego na njegovim književnim djelima. Kao Raja Ram Mohan Rai, tako se i on služio bengalskim jezikom kao sredstvom za unapređenje svoje reformatorske djelatnosti, pa su svi znakovi književnog genija, na koje nailazimo u njegovim djelima, većim dijelom samo slučajni. Njegova čisto književna djela također

su puna toga istog reformističkog nastojanja, da se u bengalskom jeziku, vraćajući se na sanskrt, njegov izvor, stvori stalni književni prozni stil. Prave usluge, koje je Vidyasagar učinio hinduskom društvu, jest njegovo nastojanje, da se udovicama dopusti ponovna udaja, te je u tome pravcu pred njime jedino Raja Ram Mohan Rai. Pored toga su njegova širokogrudnost, stalnost njegova karaktera, predanost dužnosti i njegov osjećaj narodnog ponosa takove kreposti, koje su još i danas idealom bengalske mladeži. Između mnogih priča, koje se o njemu pripovijedaju, najuzbudljivija je ona, kad je kao mlad dječak preplivao veliku rijeku Damodar u vrijeme poplave, da posjeti svoju bolesnu majku, a ne bijaše mogućnosti prijelaza preko rijeke na drugi način.

Vidyasagaru je uspjelo da postane ravnatelj (prefekt ili rektor) velike škole u Kalkuti i bijaše pored toga višim činovnikom u vladinu odjelu za nastavu. Ali nezavisnost njegova duha uznemirivala je njegove manje vrijedne britanske pretpostavljenike, te mu tako postade nemoguće da i nadalje ostane u vladinoj službi. Svoje posljednje godine proveo je nastavljajući reformatorski rad, koji se sad sastojaše u posvemašnjoj reformi odgoja, a bavio se također sve do posljednjeg dana života još i književnošću. U svakoj bengalskoj kući poznato je danas ime Vidyasagara, obrazovana školnika, gorljiva socijalnog reformatora i čovjeka karakterna i širokogrudna.

Vidyasagarovo književno djelo znači važnu promjenu u povijesti bengalske proze i samoga jezika. On bijaše pravim začetnikom renesanse sanskrta u bengalskom jeziku i zahvaljujući samo njemu može se on danas zvati pravim potomkom sanskrta. Bez Vidyasagara bio bi bengalski jezik indijsko-tursko-arapsko-perzijski žargon poput jezika Urdu. — Vidyasagar je istražio izvore sanskrta i obogatio bengalski jezik, a taj ideal nastoje ostali indijski jezici dostići tek u najnovije vrijeme.

Vidyasagarovi neposredni nasljednici bijahu: slavni pisac ogleda i odgajatelj Bhudev Chandra Mukhopadhyaya; Pratap Chandra Ghose, koji je napisao historijsku novelu Bangadhip Parajay; Pyari Chand Mitra, pisac satiričkog djela Alhader Gharer Dulal; Kaliprasanna Sinha, pisac djela Hutum Pechar Naksha i prevodilac Mahabharate u bengalsku prozu.

Dinabandhu Mitra (1829.—1873.)

Satiričku tradiciju bengalske književnosti, koju bijaše osnovao Ishwar Chandra Gupta, nastavljao je Dinabandhu Mitra u svojim dramama. Ali njegova satira bijaše drugačija, obojena politički. Ne sastojaše se od blistave igre riječima, koja bijaše karakteristikom njegova prethodnika, a ne bijaše ni obijesna i reska kritika institucijâ, izabranih slučajno objektima te kritike. Iz djela Dinabandhu Mitra izbija pomnjiv izbor predmeta kritike, a njegova satira bijaše uperena na one institucije, koje su tada izjedale srž bengalskoga društva. Tome je najbolji dokaz sadržaj njegove najbolje drame, Nildarpan, u kojoj prikazuje bezobzirnu okrutnost u vladanju prvih britskih vlasnika indigo-plantaža prema miroljubivom i jednostavnom bengalskom seljaku. To je djelo pobudilo u čitavoj zemlji toliku pažnju, da ga je Rev. J. Long, engleski misionar, preveo na engleski jezik, zbog čega bijaše globljen i zatvoren. Čudnovato je međutim, da samoga pisca poštediše, i to po svoj prilici s tog razloga, što mišljenje i raspoloženje bengalske javnosti, koja bijaše navikla na mnoge druge okrutnosti, ne bijaše ni malo važno za način vladanja u toj zemlji, dok su se vlastodršci u Indiji zabrinuto obazirali na usađeni osjećaj pravednosti svakoga prosječnog Engleza u domovini.

Ostala djela Dinabandhuova jesu: Nabin Tapasvini, Lilavati, Sadhabar Ekadashi i Jamai Barik. Sva su ta djela socijalne satire, izvrsno crtane i pune gorkog realizma.

Dinabandhu Mitra zapravo je otac suvremene bengalske drame, ali ne i njezin prvi začetnik, jer zasluga za stvaranje moderne bengalske drame ide jednoga od njenih suvremenika, Ram Narayan Tarkalankara, pisca djela Kulinakulasarvasva, Ratnavali. Dinabandhu Mitra bijaše i osnivač kratkotrajne realističke škole, koju bijaše zasjenila snažnija romantička skupina kasnijih pisaca. Realizam u bengalskoj književnosti nije imao mogućnosti za razvoj sve do dvadesetog stoljeća, kad je pod snažnim utjecajem francuskih i ruskih pisaca postao

glavnim obilježjem naše današnje književnosti.

Devetnaestom vijeku pripadaju još i ovi dramski pisci: Manmohan Bosu, pisac djela Sati Natak, Harish Chandra, Ramabhishek; Jyotirindra Nath Tagore, pisac drame Asrumati; Raj Krishna Rai, pisac djela Pralhad Charitra. Osim ovih ima još i drugih dramskih pisaca, koji su međutim bolje poznati s drugih svojih djela.

Madhusudan Datta (1824.—1873.)

Madhusudan Datta, poznatiji pod imenom Mihajlo, zbog prijelaza na kršćanstvo, bijaše najveći epski talenat bengalske književnosti devetnaestoga vijeka. Premda je rođen nešto prije od Dinabandhu Mitra, Madhusudan je spoznao svoju nadarenost vrlo kasno. Pun ambicije, da proslavi svoje ime u engleskoj književnosti, kretao se Madhusudan beskorisno stazama strane književnosti i strane kulture, dok nije vidio ispraznost svojih nastojanja, te se svim žarom obraćenika vratio svojoj vlastitoj književnosti i kulturi.

Madhusudan bijaše tipičan proizvod u Indiju tek uvedenoga evropskog odgoja. Puna odvratnosti za propadajuće hindusko društvo onih dana, jedna se skupina mladih đaka odgajala u novo osnovanom hinduskom Collegeu, te je htjela i samu srž društva zamijeniti nečim, što bi bilo još mnogo evropejskije od samoga evropskog društva. Njihov postupak bijaše stalno izazivanje društva, a u svome radu iđahu do krajnosti. Glavnim ciljem svojih napadaja odabraše uzdržavanje od uživanja mesne hrane i alkoholnih pića, koje bijaše i jest još i danas dobrim dijelom jedno od obilježja hinduskoga društva. Mladi i bogati sinovi uglednih porodica pokazivahu svoju smjelost u izazivanju tiranskog društva javnim uživanjem mesa i pijankama. Posljednji cilj njihovih napadaja bijaše vjera, koja se do tada smatrala nedirljivom. U tome pravcu bijaše im posao olakoćen naprosto prelaženjem na kršćanstvo. Madhusudanov nemirni duh, stisnut u uske granice ondašnjega hinduskog društva i pritiješnjen njegovim sitničavim ograničenjima, otišao je u potpunu krajnost. Kaošto se opaža često u udesu genija i u Madhusudana ne bijaše uravnoteženih emocija. Najraniji njegov odgoj bijaše engleski, koji pojedincu daje prije svega nezavisnost duha, koja graniči s ohološću i karakterizira svakog Engleza. Madhusudan je potpuno usisao taj duh, te kao odgovor na očevu namjeru, da ga oženi, ostavlja očinski dom i daje se pokrstiti god. 1843., u svojoj devetnaestoj godini. Od toga vremena zvaše se Mihajlo Madhusudan Datta. Premda ga otac podupiraše, njihovi odnosi ostaše i nakon četiri godine zategnuti, te se Madhusudan preseli u Madras. Dani, proboravljeni u Madrasu, bijahu ispunjeni neimaštinom i krajnjom bijedom. Ali Madhusudan se doskora istakne svojim engleskim radovima i engleskim pjesničkim djelom »The Captive Lady« god. 1849. Međutim se bijaše i oženio kćerkom nekog Evropejca, vlasnika indigo-plantaže. Taj brak ne bijaše duga vijeka, i on se doskora rastavi od žene. Zatim se oženi kćerkom engleskog ravnatelja predsjedničke gimnazije u Madrasu. Ta druga žena bijaše mu družicom kroz čitav život i proživjela je s njime svu dugačku seriju neprilika i nesreća, koje obilježavahu život toga čudnog genija. Za svog boravka u Madrasu pisao je Madhusudan samo na engleskom jeziku, dok se nije god. 1856. vratio u svoj rodni kraj. U Kalkuti bijaše mu zadatak, da prevede na engleski jezik jednu dramu Ram Narayan Tarkalankara, da bi se mogla izvoditi pred engleskom publikom. Uspjeh te drame ispuni ga željom, da se afirmira u bengalskoj književnosti, jer mu engleska djela ne ispuniše njegovih očekivanja. God. 1858. napisa Madhusudan prvu svoju dramu na bengalskom jeziku »Sharmistha«, malo zatim drugu dramu »Padmavati« i dvije lakrdije. Sva ta djela imadoše uspjeha. Ta njegova bengalska djela bijahu mu pokazala put, kojim treba da pođe, ako želi svome talentu podati mogućnosti, da se potpuno izrazi, t. j. da odbaci usvojeni jezik i da se sasvim posveti svome vlastitome.

Madhusudanov talenat bijaše u prvome redu epski, a bengalsko pjesništvo sa svojim strogim srokovima ne bijaše kadro, da snazi njegova izražaja pruži dovoljno sredstava. Teške stope srokom nevezanog sanskrtskog pjesništva bijahu najprikladnije za snažno i slobodno izražavanje, kakovo mu bijaše potrebno. I umjesto da se vrati Sanskrtu, što bi

bilo apsurdno, Madhusudan revolucioniraše bengalsko pjesništvo pišući slobodnim stihom. God. 1860. izađe njegovo djelo »Tilottama Kavya«, koje se odmah doimaše čitalaca snagom riječi i širinom pogleda. To djelo prekinulo je sa svim tradicionalnim formama i pokazalo je, koliko su silne mogućnosti toga jezika, što ga Madhusudan sam bijaše slabo cijenio. Već odavna zaboravljeni prosti stih, toliko karakterističan za sanskrtsko pjesništvo, pričinjaše se Bengalcima sasvim stranim i tuđim i ne smatraše se uopće pjesništvom. Sa svih strana bijaše to djelo podvrgnuto kritici, i samo njegovi snažni stihovi doimahu se ušiju i govorahu za nj. I dok još bengalska publika ne bijaše stvorila suda o vrijednosti Madhusudanova prostog stiha, izda on god. 1861. svoje monumentalno djelo, ep »Meghnadbadh Kavya«. Nakon toga djela ne bijaše više nikakove sumnje, da se Madhusudan Datta ne prizna najvećim pjesnikom devetnaestoga vijeka. U tome epu bijaše pjesnik odabrao jedno poglavlje velikoga sanskrtskog epa Ramayana i obradio ga s jedne strane, koju bijaše zanemario stari pjesnik Valmiki. Ep »Meghnadbadh Kavya« dovoljan je dokaz, da Madhusudanov epski talenat ne zaostaje mnogo za svojim starijim prethodnikom Valmikijem. Zatim objavi Madhusudan svoju treću dramu, Krishna Kumari, i god. 1861. svoje nedovršeno pjesničko djelo »Brajangana Kavya«. Slijedeće godine bijaše objavljeno posljednje njegovo veliko djelo »Virangana Kavya«.

Neposredno nakon toga ode Madhusudan u Evropu i ostade tamo pet godina. To bijaše najmanje plodonosno razdoblje u književnoj karijeri Madhusudanovoj, jer se bijaše sasvim posvetio izučavanju nekoliko evropskih jezika, i postade time jedan od najboljih indijskih lingvista onoga vremena. Ipak ne bijaše tada sasvim napustio književnosti, jer su gotovo svi njegovi soneti napisani za njegova boravka u Evropi, i to pod izravnim utjecajem talijanskih soneta.

Madhusudanov povratak god. 1867. u Indiju, kamo se vratio kao odvjetnik, može se smatrati krajem njegove literarne karijere. Njegov posvemašnji nemar za vlastite potrebe i plemenit njegov značaj ne bijahu nimalo zgodni za odvjetničko zvanje. Stisnut između prava i književnosti, ne mogaše Madhusudan služiti ni jednome ni drugome s mnogo uspjeha, i njegova se materijalna bijeda povećavaše iz dana u dan. Posljednji njegovi dani bijahu zaista žalosni. Jedini njegovi prihodi, u glavnome zajmovi, prestadoše sasvim. Posljednjim snagama htjede zaslužiti nešto novaca za izdržavanje žene i djece. Rezultat tih pokušaja bijaše »Mayakanan«, u kome se djelu ogleda tragični konac pjesnikova života. Pored toga on još i oboli, te ne mogaše više izdržati. Nemajući više ni svog krova nad glavom, skloni se on u jednu ubožnicu u Kalkuti. Tri dana pred njegovu smrt, u lipnju 1873., umre mu Henrietta, njegov vjerni drug i žena. Smrt »mile Henriette« može se smatrati posljednjom pjesnikovom žrtvom na oltaru Muze Sarasvati, koja ne bijaše nikakovo krvožedno božanstvo, nego zahtijevaše od svojih štićenika samo bezuvjetnu vjernost.

Najveći Madhusudanov prilog bengalskoj književnosti bijaše jak, snažan i uzvišeni ton, što ga bijaše u njoj zaveo. Zaslugom Madhusudanovom bijaše bengalsko pjesništvo spaseno od stagnacije, koja bijaše njegovim obilježjem, otkad je ostavilo seljačke kolibe i udomilo se u lijepo namještenim građanskim salonima. Slomivši sve dotadanje stege bengalskoga pjesništva, on je osim toga stvorio put za mnogostrani razvoj bengalskih pjesničkih talenata kasnijih generacija. Opći duh emancipacije, karakterističan za Madhusudanovo pjesničko djelo, bijaše se proširio i na druge grane književnosti, te je mnogo pridonio svestranom razvoju bengalske književnosti, koja bijaše na taj način već potpuno formirana sredinom devetnaestoga vijeka.

S nekim pjesnicima, Madhusudanovim suvremenicima, ne možemo biti gotovi tek s nekoliko riječi s obzirom na njihove zasluge za bengalsku književnost. Ali budući da nema dovoljno prostora, da ih podrobnije prikažem, pozabavit ću se njima samo ukratko.

Rangalal Bandopadhyaya napisao je Padminir Upakhyan, Karmadevi, Surasundari i t. d. Rangalalovo pjesničko djelo puno je patriotskoga osjećaja, koji se pojavljivaše već sredinom devetnaestoga vijeka. Poput svojih suvremenika bijaše on svoj patriotizam zavio u formu snažnog napadaja

na mrtva konja, na muhamedovski zakon. Njegov zanosni stih »tko želi živjeti u ropstvu, prijatelju, tko?« upotrebljava se danas kao politička krilatica.

Hem Chandra Bandopadhyaya poznat je po svojoj patriotskoj pjesmi o Indiji i po epu Vritra-Samhar. Osim toga preveo je i nekoliko Shakespeareovih drama. Njegova pjesma o Indiji bijaše prvo književno djelo, koje je privuklo našu pozornost na jadne prilike u Indiji upoređene s prilikama u njenih susjeda, od kojih poneki bijahu još i manje »civilizirani«. Bijaše to poziv za opće buđenje u Indiji. Refren svake kitice ove dugačke pjesme jest: »Al' jao! Samo Indija spava!«

Nabin Chandra Sen (1846.—1909.) poznat je sa svoje kratke pjesme »Palasir Juddha« (Bitka kod Plassy-a). Napisao je nadalje »Amitava«, dugačko djelo o Buddhinom životu i o njegovoj nauci, nadalje ep o živottu Krishne. Palasir Juddha je opis dvojbene pobjede Engleza kod Palasia, kojom bijaše Clive-u omogućeno da zauzme Bengaliju, prvu indijsku pokrajinu, koja je pala. Ovo je djelo snažnog tona, ali budući da izabrana tema bijaše uperena izravno protiv postojećih vlastodržaca, opaža se u njemu neko političko suzdržavanje pjesnikovih osjećaja, koji će se možda kasnije potpunije izraziti u djelima nekog pjesnika iz buduće generacije.

Pandit Shiva Nath Shastri. — Napisao je Nirvasiter Vilap (Jadikovke izagnanog), također duboko patriotsko djelo.

Ananda Chandra Mitra. — Napisao je Helena Kavya, Mitra Kavya.

Krishna Chandra Mazumdar. — Napisao je Sadbhab satak.

Beharilal Chakravarti. — Napisao je Banga Sundari i druga pjesnička djela. On bijaše veliki bengalski lirski talenat i preteča Tagorov. Sam Tagore spominje u svojoj autobiografiji, da mu bijaše jedan od prvih ciljeva, da postane pjesnik poput Beharilala. Neke njegove pjesme sjećaju nas Shelleya, koji očigledno utjecaše mnogo na njega,

Bankim Chandra Chattopadhyaya

1838.—1894.

Bengalska književnost devetnaestoga stoljeća može se podičiti dvjema ličnostima, koje obje stvoriše novu školu, a djela obadvojice bijahu prožeta vitalizmom, koji bijaše stvorio krv i obličje moderne Bengalije. Ta dvojica bijahu: Madhusudan Datta i Bankim Chandra Chattopadhyaya. Jedan je pomladio naše zahireno pjesništvo, a drugi je stvorio bengalsku novelu i snabdio ju snagom, koja bijaše zatvorena u prsima prosječnog Bengalca, bijesna od jada ali šutljiva. Bankim bijaše samo eksponentom toga jadnog i beznadnog stvora. Bankim bijaše jednom riječju tipičan izražaj preporođenog Bengalca, koji bijaše pridonio najveći udio za buđenje cijele Indije. Bijahu to dani, kad nigdje ne bijaše pomoći ni nade u bolje dane, nakon uzaludnog ustanka god. 1856. Propade i posljednja nada, da će uspjeti osloboditi se od tuđeg jarma, te se narod bijaše gotovo već i snašao sa svojom sudbinom. Jubilej kraljice Viktorije bijaše slavljen sa svom pompom indijske religiozne svečanosti i gledala se kraljica kao sveta mati Durga. Narod bijaše zaboravio svoju tradiciju i Bengalci bijahu sretni, što mogahu oponašati »sahiba« u svemu. Elita govoraše engleski, pisaše engleski, pa čak i sanjaše engleski. Postojaše doduše neka »domaća« književnost, ali se za nju zanimahu samo »obraćenici«. Ideja o mogućnosti postojanja vlastite narodnosti bijaše se utopila u »široj« koncepciji »Britanske narodne zajednice«. Ni svoje zastave nije imala Indija, a ni svoje himne.

U tom haosu i beznađu bijaše Bankim prvi, koji je podignuo barjak indijske narodnosti i stvorio onu bengalsku književnost, koja postade ponosom zemlje. Rođen u selu Kantalpara, u najbližem susjedstvu Bhattapalli (općenito poznato pod imenom Bhatpara), jednog od dva središta sanskrtske kulture u Bengaliji (drugo središte nalazi se u Navadvipa), a u slavnoj i obrazovanoj porodici Chattopadhyaya, uživao je Bankim dobar odgoj koliko u staroj sanskrtskoj školi, toliko i na novom sveučilištu u Kalkuti. Stvarno bijaše on prvi apsolvent našega prvog modernog sveučilišta. Kad je završio nauke, pođe Bankim u državnu službu, što

bijaše u ono doba sudbina gotovo svih naših talentiranih ljudi. Formalno bijaše on činovnik, a stvarno pisac Bankim Chandra. Žalosno je, da su svi naši najveći pisci morali živjeti u zemlji, budući da emigracija ne bijaše moguća u ono doba. Zbog toga su njihova djela slabija i nekako sputana, premda su ispunjena nekom unutarnjom snagom. Imamo Rangalala i Hem Chandru, obojica su jednako genijalni kao Mickiewicz i Slowacki, ali zbog prilika, u kojima življahu, postadoše samo patetični Nekrasovi. Namjesto da izađe iz sebe, njihov se genij stisnuo sam u sebe i gotovo se izjeo. Bankim bijaše izuzetak, ali i on bijaše primoran sklapati kompromise. Kao vladinu činovniku ne bijaše mu baš lako napadati režim, kome je služio. Zato odabra za cilj svojih napadaja i opet mrtva konja — stari mrtvi muhamedovski zakon. Ali u Bankimovim djelima bijaše ta travestija mnogo vidljivija, jer on upućivaše na budućnost, za razliku od svojih suvremenika. On ne prekoravaše samo muhamedovce, nego slikaše i fantastičke slike preporoda, u kome bijaše tajnih organizacija, vojnika, topova (u Indiji već gotovo zaboravljena sprava) i naroda, koji pjevaše narodnu himnu.

Kao učenik Ishwara Gupte u njegovu časopisu »Prabhakar« ušao je Bankim već vrlo rano u književnost. U krugovima oko Prabhakara bijaše već poznat sa svojih vrsnih priloga, kad u godini 1864. izađe njegova prva historijska pripovijest »Durgeshnandini«, koja na juriš osvoji bengalske čitačke krugove. I u sanskrtskoj i u bengalskoj književnosti bijaše već poznata novela s izmišljenim sadržajem, tako da pojava jedne novele u modernom smislu ne bijaše ništa naročita u našoj književnosti, ali Durgeshnandini« bijaše ipak početak novog pravca u bengalskoj književnosti. Bankim bijaše tom novelom obilježio određen tip naše pripovjedačke književnosti pod izravnim utjecajem Sir Walther Scotta, kralja pripovjedača. Durgeshnandini ne bijaše samo kopija Scottovih pripovijedaka, nego produkt modernog slikanja i čitanja, platna i okvira, tih općih sastavina moderne slike. Bankim je u svojim pripovijetkama jednom riječju smjelo poprimio evropski oblik pripovijetke.

God. 1872. započe Bankim izdavati »Bangadarshan«, najbolji časopis onoga doba, koji bijaše služio širenju njegovih ekstenzivnih ideja za stvaranje tipične bengalske književnosti, moderne po formi, a bengalske po duhu. Oko Bangadarshana okupljahu se svi talentirani pisci onog doba, koji odlučiše da stvaraju takovu književnost, a među njima bijaše mladi Rabindra Nath Tagore. U to doba pojaviše se jedno za drugim Bankimova kasnija i manje poznata djela i Bishabriksha, Devi Chaudhurani, Anandamath, Krishnakanter will, Kamalakanter daptar, Kapalakundala, Mrinalini, Rajani i t. d. Sva ta djela ubrajaju se u našu najbolju proznu književnost, a Anandamath ima pored toga još i sveindijsko značenje.

Anandamath je fantastična pripovijetka, u kojoj se prikazuje tajna organizacija svećenika, ljudi plemenita značaja, koji staviše sebi plemenit zadatak, da oslobode svoju domovinu od tuđinskoga gospodstva. Opisuju se prizori guerilskog ratovanja i dijeljenje državnog novca za oslobodilačke ciljeve. Kao ideal prikazuje se strogi celibat i potpuna predanost domovini, koju predstavlja sveta mati Bhabani. Zaodjenuta u formu fantastične revolucionarne organizacije sa svrhom da uništi muhamedovski poredak, koji bijaše već odavna mrtav i zakopan, stvorila je ta novela mnoge posvuda razgranjene tajne organizacije, vezane na predratnu bengalsku revoluciju (1905.), po kojoj postade pojam »bengalski revolucionar« poznat i u Evropi. U drugoj pripovijetci, Kamalakanter daptar, pretvorio je Bankim tradicionalnu božicu Durga u nacionalno božanstvo s pomoću fantastičnih snova zavedenog pušača opiuma Kamalakanta.

Najveći je Bankimov prilog indijskom nacionalnom pokretu njegova narodna himna »Bande mataram« (majko, obožavam Te), koju pjevaju svećenici u pripovijesti »Anandamath«, a koja postade kasnije indijskim bojnim zovom i strah i trepet britanskih vlastodržaca. To, međutim ne spada ovamo. Himna »Bande mataram« pisana je čistom bengalštinom, a djelomice i sanskrtom, tako da mogaše bez poteškoća postati sveindijskom himnom. Forma i jezik te himne nije međutim tako važan kao duh, kojim je prožeta, i situacija, u koju ju je autor vrlo vje-

što plasirao. Puna je neustrašive odanosti svetoj Majci Indiji i čitave čete muškaraca i žena pjevahu je po cijeloj Indiji, usprkos mača i kiše taneta, otkad je god. 1920. započeo Gandhi svoj pokret. Isti taj duh općeg narodnog buđenja i preporoda izlazi i iz mnogih ostalih Bankimovih djela.

Bankimu nema premca u bengalskoj književnosti upravo tako kao ni Dickensu u engleskoj, Hugou u francuskoj, Tolstoju u ruskoj i Sienkiewiczu u poljskoj. Strahovita njegova snaga, da stvara situacije i prikaže karaktere u tim situacijama tako, da izvede svoje zaključke, mogla bi se isporediti, možda, jedino s Tolstojem. Kao i Tolstojeva, njegova djela nisu didaktička, ali im je ipak socijalno značenje golemo. Bankim je kombinirao uzvišeni i profinjeni jezik jednoga Žeromskog sa surovim Tolstojevim stilom i misterioznom snagom Dostojevskoga. U svemu je tome Bankim daleko nadmašio svoj uzor, Sir Walther Scotta.

Bengaliju je Bankim Chandra Chattopadhyaya zadužio najvećma divnim jezikom, kojim pisaše. To nije više umjetna proza Vidyasagarova, nesigurna i puna sjećanja na sanskrtski purizam. Bankimov je jezik čista bengalština, ali prirodna, jer je živo narodno narječje, i snažna, jer joj je svaka riječ izabrana pomno iz sanskrta, da bude prikladna za zvuk i prirodni tok bengalskog jezika. Bankimov stil smatra se još i danas najboljim bengalskim proznim stilom, premda se sadašnja tendencija kreće u pravcu apsolutne jednostavnosti pod vidnim utjecajem francuske proze i njenog ideala »beau comme la prose«.

Prošlo je već pola vijeka, otkako je Bankim vladao bengalskom književnošću, ali njegovo mjesto, slobodno od njegove smrti god. 1894., nije još nitko zauzeo usprkos djela nekih kasnijih, internacionalno poznatih pripovjedača. Smrću Bankimovom završilo se zlatno doba bengalske književnosti devetnaestoga vijeka, premda Rabindra Nath Tagore još i do današnjeg dana nosi barjak toga slavnog razdoblja.

Hiranmoy Ghoshal

PJESMA OBLACIMA

U svome vječnom lutanju nošeni vjetrovim ćudima
Letite, krila srebrnih, bez krika i bez šumova,
Svi snovi svijeta snivaju u vašim razdrtim grudima,
Oblaci, bijeli putnici, dalekih eterskih drumova.

Planete žarom purpurnim za sutona i svitanja,
Tamnite crnim sjenama, ko slutnjom punom nemira,
Onda ste mrki putnici na plavoj stazi skitanja,
Onda ste teški akordi, što plove prostorom svemira.

Nekad ste bijele zastave rumenom krvlju rošene,
Nekada mreže srebrnih niti sunčanog pauka,
Nekada zemlje neznane po moru svijetla nošene,
A nekad crne galije s četama crnih bauka.

Časom ste spretni radnici, koji u stalnom kretanju
Stvaraju zračne dvorove, čarobnost novih krajeva,
Časom ste krasni vrtovi u svome kratkom cvjetanju
Ili vulkani svemirski il špilje grdnih zmajeva.

Sjenčite nad planinama, divljinom gorskog bezdana,
Brodite raznim zemljama, daljinom morskih žalova,
Prate vas svijetla sunčana, tišina noćna zvjezdana,
Zdrave vas gorski odjeci i žubor riječnih valova.

Oblaci: krune visokih vrhova koje krunite,
Oblaci: plodnost vrtova i snage šumskih potoka,
Ovdje si vrevom zapada razdrte grudi punite,
Tamo zvucima zanosne pjesme s mirisnih otoka.

Vi ste u vječnom lutanju nošeni vjetrovim ćudima,
Letite krila srebrnih, bez krika i bez šumova,
Svi snovi svijeta snivaju u vašim razdrtim grudima,
Oblaci, bijeli putnici, dalekih eterskih drumova.

AUGUST ĐARMATI

TUŽALJKA VINOGRADA U MJESEČINI

Mjesečina zlatnozelenkasta sva je polja natopila
ko obilna proljetna kiša
toplinom i tugom...

U vinogradu grozdovi zriju,
sladi zrn po zrn,
zrn po zrn;
ozrije grozd bijeli pa crn,
zrn po zrn,
bijeli pa crn...

U mjesečevu srebru toplim su zvijezdama osute noći,
a zrikavci zriču o vedrom i zlatnome nebu,
i zrijanju slatkoga grožđa.

Tugaljivi pjevač je opit večernjim mirom
i srebrenom mjesečinom
poskočio na jedan grm,
i pjevao:
— zrn po zrn,
bijel pa crn... zrn,
a ubogo malašno srce probode sa grma —
— najoštriji, crni — trn.

U mjesečnoj noći je jednom još zrikavac suzio
posljednju najgorču suzu:
— zri... zri grozd bijel i crn,
zrn po zrn...
crn... zrn...
crn...

VINKO NIKOLIĆ

ONAJ DRUGI

Vjetar bi od vremena do vremena trgao maglu.

Nevidljive kapi sipile su one jesenje večeri i hvatale se odijela, lica, kože.

Suhe i smeđe grane bile su ovda-onda osvijetljene sumornim svijetlom svjetiljki. Lišće nije šuštilo niti se premetalo preko putova. Ležalo je mokro i nepomično u polutami. Ni na drveću nije šuštilo. Bilo je mrtvo.

Da, bila je prava jesenja noć u gradu.

Turio sam ruke u džepove i nasumce, bez cilja lutao ulicama.

Volio sam tu neizvjesnu noć, sasvim sam se uživio u nju. Tako je bilo i u meni, duboko u meni. Sasvim tako. I zato sam lutao već dva sata. Tamne prikaze naglo bi izranjale iz polutame, iskočile bi strahovito velike i strašne, i opet se za čas isto tako nečujno izgubile u — ništa. I svijetla su bila tako čudna. Eto, jedno je kao slijepo oko, a drugo se nekud razlilo magluštinom kao vatra, ili kao blijedi vodopad. Druga trepere nekud daleko, vrlo daleko i slabašno, više ih naslućuješ.

I štošta drugo sam naslućivao u ovom kaosu.

Bila je prava jesenja noć.

Jedna auto-kola ostavljala su za sobom svijetli trag, koji se ljeskao u mlakama. A mene je nešto vuklo dalje, sve dalje u noć. U kaos.

Išao sam preko trga i našao se odjedamput u bujici.

U gomili, šutljivoj, sivoj i bezimenoj.

Šutke se je pomicala, ali nešto je ležalo u njoj, što ju je vezivalo zajedno. Neka mračna volja, neka demonska volja.

Da, kao da je tjera neki demon, — pomislio sam.

A i mene tjera jedan, danas. Nije li?

Prepustio sam se gomili. Izmiješao sam se s njom, postao sam njezin dio, i sada sam se i sam pokoravao njezinoj mračnoj, tajnovitoj volji. Njezinu demonu.

Nevidljive kapi još su uvijek sipile i hvatale se kože. Zato je bilo ugodno ići s rukama turenim u džepove.

I išao sam.

Gurao sam se pomalo i pomicao naprijed, uvijek naprijed, kao i nezgrapna, tvrdoglava gomila.

Uvijek naprijed.

Ušli smo kroz goleme dveri. Jedva sam im zapažao obrise. Na čas je bilo mračno, sasvim mračno, a onda je opet zabliještilo svijetlo, razlilo se i gubilo u maglenim krpama, koje su lebdjele u uzduhu.

I crvenih svjetala bilo je tu, i zelenih, a jedva si ih opažao. Našao sam se u drugom nekom svijetu.

Buka.

Gomila se je ovdje raspršila, iznenada, kao na zapovijed nekoga nevidljivoga. Sve je bilo ispremiješano, čitave povorke kretale su se u suprotnim pravcima, sudarale se i u nekoj tihoj, potmuloj borbi opet tražile izlaz iz strke.

I pojedince sam zapažao, kako bi se sukobili, onako iznenada, i opet se brzo i bez riječi udaljili.

Reski povici, pa onda hrapavi i duboki. I neko soptanje, koje je dolazilo iz polutame.

Tek sada sam opazio, da sam na kolodvoru.

Zastao sam i sa zadovoljstvom promatrao život.

U hrpama su ljudi prolazili pokraj mene, i novi, uvijek novi su prolazili.

»Kamo se žure svi ti ljudi s tom grozničavom brzinom? Kud jure u ovu polutamu?«

Jedan sam časak to pomislio, jer sam bio jako rastresen.

»Odlaze, dakako. Svi oni odlaze. Na nove putove, u nove svjetove, u nepoznato. Svi ovi. Od-la-ze!«

I opet sam se ugodno osjećao u tom kaosu.

Projurili su nosači s teškim teretima, dahtali su i posrtali, a znoj im se često svijetlio na licu.

Iza njih su trčali drugi, bez tereta, ali i oni su soptali. »Kao u životu!« rekoh.

»Jedni idu bez tereta, a drugi se sagibaju pod njim. I još ga nose i za druge. Ali svi jure, svi moraju naprijed. Svi oni, bez razlike. Odlaze!«

Obilazio sam u polukrugu kolosjeke.

Golema crna neman stajala je ukočeno, i potmulo je soptala. Zgrbila se kao na skok. Tako hladno i bešćutno ležala je ta neman! A svi su se ljudi samo njoj povjeravali. Ona ih je čekala, hladna, neumoljiva, i ona će ih odvesti.

Kamo? Kuda?

Sudbina. Tako je i u životu.

»Možeš izabrati ovu ili onu neman, to je istina. Ali kad si se jednom predao u njezine gvozdene pandže, onda ne možeš drugo, nego da čekaš. Ona ide sama, i ti je ne možeš prisiliti da promijeni pravac. Ona, eto, jurne u tamu, a ti? Eh, brate. Ti si morao odlaziti. U tome je stvar!«

Nisam ja to ovako jasno mislio one noći. Ne, nego nekud zamagljeno i polusvijesno bljesnulo je to u meni. A mislio sam zapravo na sasvim druge stvari. Ili bolje, nisam htio ni na što da mislim. Predao sam se kaosu.

Stao sam pokraj svjetiljke, koja je osvijetlila svaku prikazu što bi naletila na nju kao mušica na svijetlo.

Mnoga lica sam vidio.

Stara su bila i navorana, pa mlada, sasvim mlada i živahna. Neki su polazili naprijed puni života i borbenosti, žustro i hrlo.

Drugi su, išli kao protiv volje, tek bi se onako pomicali, kao da ih netko gura.

Jedni su se smiješili, a drugi stiskali zube, kao da suzdržavaju plač.

Kao u životu, opet sam pomislio.

Djeca su trčkarala kao izgubljena i hvatala se starijih, a nisu vidjela, da su i stari bili izgubljeni. Tako se barem meni pričinjalo.

Neki stari nosač prošao je zguren pod velikim kovčegom, ali njegovo je lice bilo sasvim mirno i zadovoljno. Činilo mi se, da vidim i porugljivi prezirni smiješak na njemu. On se je, eto, sasvim snašao u kaosu.

Prošao sam pokraj izloga s novinama. Prešao sam pogledom preko svih onih naslova, crnih, velikih i nemirnih. Ali ih nisam razumio. Nije mi bilo stalo do njih. A kakvu su osobitu važnost, kažem osobitu, i mogli imati za ove ljude, koji odilaze? Kakvu su važnost mogli imati u kaosu?

Otegnuti vapaj prolomi se tamom kao krik čovjeka, koji je izgubio svaku nadu, pa tek onako zavikne, u ništa.

Besadržajni vapaj, prazan, beznadan.

Mnogo zvižduka mu je odgovorilo i soptanje nemani, a sve se to slilo u jedan neartikulirani, bespomoćni uzvik, koji je završio uzdisajem.

Približio sam se vlaku, koji se je spremao na odlazak.

Stroj je drhturio na vjetru, a gomila je stajala nepomično pred prozorima kola i gledala u one, koji su odlazili.

Tek po koji pojedinac poremetio bi hrpu, zaletio se u nju i gurkao nasumce lijevo i desno.

Svi su prozori bili puni i nešto je ležalo među tim ljudima, tu u zraku, nešto, što je tištilo sve ove ljude, cijelu gomilu, i što nije dalo čovjeku da govori, nego samo da jeca.

I ja sam to osjećao, dobro sam poznavao ovu mõru. Ta ona je još i danas ležala na meni, dapače danas je još i teže tištala nego inače. Zato sam i bježao u kaos.

Tako sam dakle stajao ovdje, pokraj nemani, sa svim ovim ljudima, i osjećao onu istu mõru, što je legla i na njih. Tako mi je bilo laglje.

Zar nije čudnovata ova svijest, ova mõra. koja spaja mnoge pojedince, tjera ih zajedno i pritješnjuje ih tako, da osjećaju kao jedno?

Život!

Pogledao sam pokraj sebe i opazio čovjeka, koji je stajao tik do mene.

Jamačno je već dugo stajao pokraj mene, ali ga ja do sada nisam opazio.

A možda ga ni sada ne bih primijetio, barem ne ovako jasno, da nije bilo nešto čudnovato na njemu. Ovaj šešir, ogrtač, cijela pojava, pa ruke turene u džepove...

Čovjek me je, eto, sjećao na... mene samoga.

Upravo je meni bio sličan, sasvim je meni sličio, i to je bilo ono čudnovato, što mi je upalo u oči.

Visoka, vitka žena upravo se je oprostila od njega i ušla u kola. Dugoljasto lice oštrih crta, a ipak nježno. I oči, koje gore.

Još sam i kose zapazio ispod malog šešira, sasvim svijetle kose.

»Kako sam to samo mogao opaziti?« pitao sam se časak kasnije. »Do bijesa! Ta ona sliči jednom drugom licu... čudnovato. Sasvim čudnovato.«

Opet sam osjetio mõru na sebi.

Malo kasnije pojavila se je na prozoru.

Smijala se, premda se je vidjelo na očima, da se ona zapravo ne smije.

Onda sam pogledao njega. Ili sebe sam pogledao, ha, ha..., i on se je smiješio.

Ali taj se je smijeh čudnovato odražavao na tome licu. Mislim da nije mogao prikriti onaj očaj, koji se je zapažao ispod svake crte i u svakom trzaju.

Ali ipak se je smijao.

Nego, što su se mene uopće ticali ovi ljudi? Time sam se okrenuo na stranu. Ali malo kasnije opet sam morao misliti na njih.

Neki debeli čovjek naletio je na mene i udario me novinama, kojima je lomatao po zraku.

Sada je gomila postala življa. Svaki je pojedinac postao življi, uzvikivalo se, smijalo, jecalo, pružale se ruke i mahalo po zraku. Gomila je postala nekud pjana, mislio sam.

Opet onaj vapaj, visoki zviždluk koji boli i prodire u mozak i u srce, nemilosrdno i surovo.

Nekoliko vrata je zalupilo.

Buka je postala još veća.

Nesvijesno sam pogledao ono dvoje, pokraj mene.

Ono lice u okviru prozora postalo je na časak ozbiljno, nešto je trznulo u njemu, a onda ga je prikrio opet smiješak.

Letimice sam pogledao i njega. Svoga dvojnika. Smiješak mu je ostao onaj isti kao i prije, a ipak sam opazio jedan nagli, bolni trzaj oko usta.

Strahoviti šum zabruji, bijele krpe otkinu se od stroja i polete sablasno-bijelo u tamnu visinu, zatim još nekoliko naglih udaraca pare i kola otkliznu lagano i drhtavo.

Gomila se pokrene i krikne, a njezin se krik odmah izgubi u soptanju Nemani.

Čovjek pokraj mene izvukao je jednu ruku iz džepa i snažno zamahnuo po zraku. Zatim sam još vidio maleno, crveno svijetlo, koje se je naglo gubilo, dok nije sasvim nestalo tamo daleko naprijed, a crveni sjaj još je uvijek ostao u oku, u svijesti, i bolio.

A onda?

Onda sam se okrenuo i htio zapravo otići. Kao i gomila. I učinio sam nekoliko koračaja, ali sam opet stao.

Zašto nisam otišao dalje?

To nisam znao onda, a ne znam ni danas. Stao sam dakle i pogledao neznanca onako sa strane.

Ruka mu se objesila niz tijelo, ali se on nije micao. Kakovo je sada bilo to lice?

Smiješka je nestalo, a lice je bilo drugačije, sasvim drugačije. Gotovo sam se prestrašio.

Činilo mi se, da je ovoga čovjeka nestalo zajedno s vlakom, a ovdje je ostalo neko drugo stvorenje, ili, samo njegovo tijelo!

Nisam mogao s mjesta. Bio sam kao prikovan. A uostalom, nije mi se ni žurilo.

Ljudi su prošli. Kolosjek je opustio i buka se razlijegala sasvim na drugom mjestu.

Još su se uvijek povlačile magle i trgale se na vjetru.

A nas dvojica još smo uvijek stajali na kolosjeku. Nas dvojica sami. Ja i on. Moj drugi ja!?

Opet sam ga pogledao, nakon nekoga vremena.

Još je uvijek buljio nekud neodređeno, u ono nepoznato, kamo je odjurila Neman. Hoće li se uopće moći pomaknuti s mjesta? Nešto sam osjećao za toga čovjeka, a to je bilo sažaljenje. Ali šta se on mene uopće tiče?

Konačno!

Konačno se je mašio rukom u džep i izvadio cigaretu. I ja sam makinalno posegnuo u svoj džep i također izvadio cigaretu.

Jedan je časak stajao s cigaretom u ustima i sasvim mirno.

»On ne zna, što sada zapravo radi!« rekoh.

Zatim je opet posegao u džep i nešto tražio po njemu, ali je izvukao praznu ruku.

Izvadio sam šibice i upalio svoju cigaretu, a zatim sam pošao prema njemu.

Ne znam, zašto sam to učinio.

Nešto sam promrmljao i podigao mu vatru pred usta.

Onda me je pogledao. Nikad ne ću zaboraviti taj pogled. Tako je bio prazan, da me je gotovo povukao u tu prazninu.

Pripalio sam mu, i bacio šibicu na pod.

Jedan časak još me je šutke promatrao, a onda se nekud prenuo.

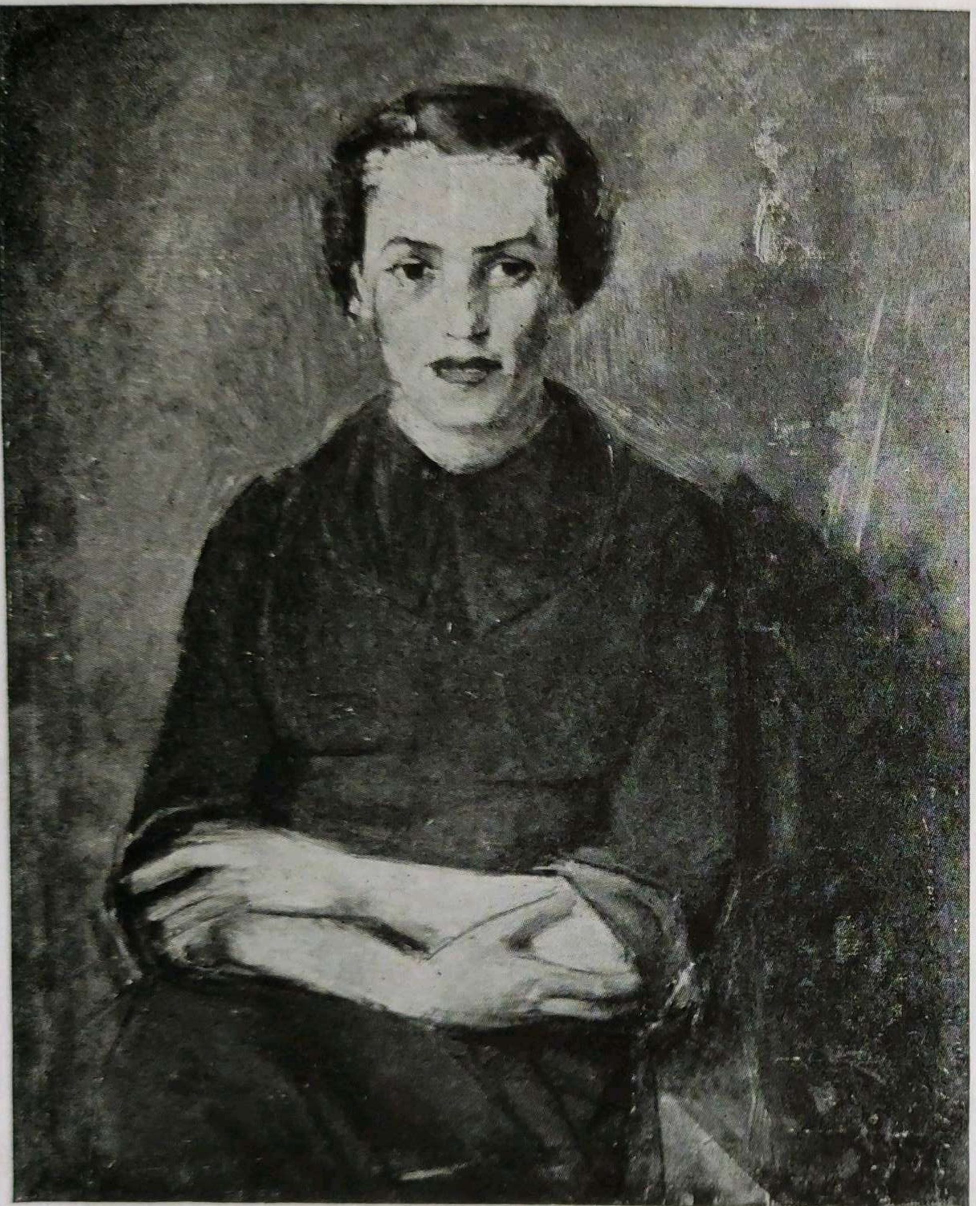
»Hvala!«

Palo je teško kao udarac.

U taj čas ponovno sam osjetio, da je vrlo nalik na me.

— — — — — — — — —
— — — — — — — — —

Prošlo je neko vrijeme.

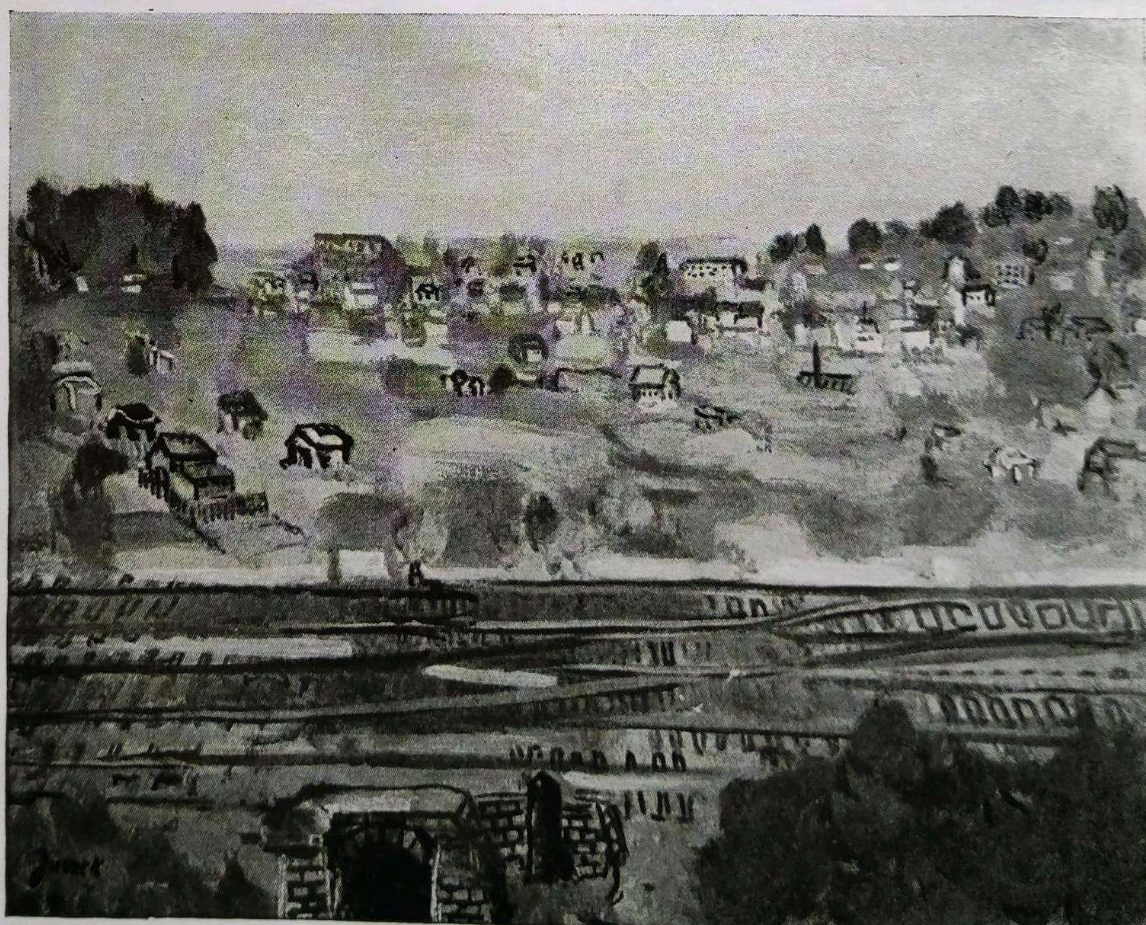
Marin Tartaglia Portret gde. F.

Zlatko Šulentić Portret dječaka

Leo Junek Autoportret

Leo Junek Predgrađe

Dapače više vremena je prošlo od toga dana.

Gotovo sam bio i zaboravio na kolodvor i na Neman i na čovjeka u ogrtaču s rukama u džepovima. Na dvojnika. Velim gotovo, jer jednoga dana...

Da. Jednoga dana opet me je uhvatio Demon.

Bio je onaj isti kao i onda.

Opet me je tjerao, gonio preko ulica i trgova. Dalje, uvijek dalje u crnu jesenju noć. U neizvjesnost.

Vjerojatno sam i prošao iste ulice i iste trgove, premda se doduše ne sjećam, koje.

Opet je vihor trgao jesenje koprene, a nevidljive se kapi hvatale za odijelo i za kožu. I svjetiljke su drhtale i namigivale iz polutame, a lišće je ležalo već sasvim uvelo na tlu.

Nije ga više ni bilo na drveću.

Opet sam se negdje našao u gomili, prošao kroz tamno zjalo i našao se kod Nemani.

Na kolodvoru sam se našao, dakako.

Opet sam slušao vapaje i uzdisaje, zviždu k i soptaje. I gledao sam trku ljudi.

I lica sam zagledavao, onako usput, i na hrpu novina, premda nisam shvatio, što ondje piše.

Slijedio sam u stopu čuvara s malenom svjetiljkom, jedino zato, jer je ostavljala za sobom svijetli trag u vodi.

Konačno sam se našao i pred vlakom sa Nemani, koja je drhturila u tami.

Opet su ljudi stajali tu, dakako, a drugi su gledali kroz prozore i vikali. Sve je bilo kao i prvi put.

I möru sam osjetio kako mi je pritisnula grudi, i ništa više.

S rukama u džepovima dočekao sam odlazak Nemani, koja je ovaj put zdvojno riknula prije nego se je trznula na skok.

Crveno svijetlo već je nestalo u tmini, a gomila se opet raspršila na sve strane.

Prošlo je sve kao u snu.

Tada sam još čekao nekoliko časaka. Stajao sam i kopkao po džepovima. Što li sam zapravo čekao?

Krik je još lebdio u zraku, ali ljudi više nije bilo na ovom kolosjeku. Malko sam okrenuo glavu.

Tada spazih čovjeka, koji je jurio prema meni. Ruke je držao u džepovima i za čas je bio preda mnom.

Do bijesa!

Bio je to čovjek koji i zadnji put, čovjek s kolodvora, koji je tako sličio meni samome!

Zaustavio se tik ispred mene. Kako je imao staro lice!

Činilo mi se nekoliko godina starijim. Bilo je obraslo bradom, čupavom, kratkom i nakostriješenom. Samo oči — da, oči su ostale iste.

Kimnuli smo obojica glavom kao ljudi, koji se odavna poznaju, kad li je on već zapitao, hvatajući dah:

»Vlak, brzi vlak... da li je... već...?

»Otišao je upravo pred nekoliko časaka!« potvrdio sam.

Nije ništa odgovorio. Sasvim ništa. Samo se je okrenuo pravcem, kuda je otišla Neman, i šutio.

Opet sam osjetio onaj krik u uzduhu.

Otišao. Otišao... otišao!

Ova je riječ odzvanjala u uzduhu teško, kao da se je pretvorila u nekog demona, u živoga demona, koji sada prijeti iz tame. Hvatao je za grlo, prokletnik!

Riječi, eto, nisu mrtve. Barem ne sve. One često žive kao sile, kao demoni, žive, velim, još dugo vremena i djeluju na ljude, koji su ih stvorili.

On je još uvijek stajao na istom mjestu i buljio istim pravcem. »Šta li sad gleda?« pitao sam se.

»Vjerojatno vidi ono lijepo, blijedo lice sa žarkim očima i onu svijetlu, plavu kosu. Sasvim plavu. I jednu nježnu bijelu ruku, koja maše na pozdrav. Na posljednji pozdrav?«

Stresao sam se. Šta da radim? Makinalno sam opet posegnuo za cigaretom, izvadio je polako i oprezno, i stavio u usta. Kao da obavljam neki osobito važni posao. Zatim sam dozu gurnuo pred njega.

On međutim nije prihvatio, nego je segnuo u džep i izvadio svoju cigaretu. Zar je moju uopće vidio?

Ali onda se je okrenuo prema meni i ja sam mu pripalio šibicom.

Kao i prošli put. Sasvim tako. A onda smo se rastali bez riječi. Ja i moj drugi »ja«. I činilo mi se, da se moj drugi »ja«, onaj de-

mon, otrgnuo od mene i da sam se na čas oslobodio.

Opet je stala sipiti kiša.

— — — — — — — — —
— — — — — — — — —

Opet sam se našao na kolodvoru, izatoga.

Nisam mogao drugačije, eto.

Ne, nisam mogao zaboraviti. Bilo je opet dana, ili bolje, noći koje su bile tako mračne i beznadno puste. Strahovito mračne su bile! Tako sam se opet vratio na njegov put. Na put, koji je vodio u kaos.

Sada je već bilo vrlo hladno.

U kišu se je pomiješao snijeg, bijele velike i prštave pahulje, koje bi se odmah raspadale u ništa, čim bi dodirnule tlo ili tijelo.

Osjećao sam vodu na obrazima i u ustima.

A kolodvor je bio uvijek isti. Neman je bila mokra i jače je svijetlila u tami, nekud zlokobno je svijetlila.

Čvršće sam stisnuo šake u džepovima i promatrao je. I gomilu sam promatrao, onu poznatu gomilu.

I njega sam vidio, dakako. Došao je i stao blizu mene, sasvim blizu, i tome se nisam nimalo začudio.

Onaj drugi je došao, moj drugi »ja«, u istom ogrtaču i isto je tako stiskao ruke u džepovima. Mamlaz! Sasvim me je točno oponašao. Ali šta sam mogao?

Osjetio sam opet onu poznatu bol, koja je tištila kao mòra, čim sam ga opazio. Zašto nisam poslao do vraga i ovoga čovjeka? Zašto?

Zato, što sam ga sažalijevao? Ili što je to bio slučaj?

Ne, mislim da nije samo to bilo. To je doista nekud bio moj drugi »ja«! Njegov je slučaj bio tako nalik na moj...

Nismo se pozdravili, a to nije bilo niti potrebno. Dapače, sasvim suvišno je bilo.

Stajali smo šutke i prisluškivali kaos.

A ljudi su opet odilazili kao i svaki dan. Meni se doduše katkada pričinjalo, da su to uvijek isti ljudi kao i prvi put, i čudio sam se, što ne vidim lice u svijetlo-plavoj, sasvim plavoj kosi na prozoru. A tek kasnije bih se dosjetio, da je to već prošlo.

U kaos. U noć. U neizvjesnost. U nepovrat.

Doista u nepovrat?

Onda sam opet osjetio mòru i čekao da Neman poskoči. I to se je dogodilo.

Bijele je pare vjetar pritisnuo k zemlji i vitlao ih oko naših glava tako, da na čas nismo vidjeli ništa.

A kad su se rastrgale, već je ono svijetlo, straga, postalo maleno, sasvim maleno i još manje, sasvim neznatno, dok nije ugasnulo u tami.

Pogledao sam sebe, to jest Njega sam pogledao.

Opet ono bradato lice, možda još starije nego prošli put. Činilo mi se dapače, da mu i koljena klecaju. Ali to je bilo samo jedan čas.

Onda... no, onda smo opet izvadili cigarete, i on se je okrenuo k meni, da mu pripalim.

Ovaj put me je gledao oštro, i one vrtoglave oči imale su neki sjaj, kojega nisam prije opazio u njima. Postalo mi je nekud neprijatno u duši.

Tada, kad sam bacio šibicu da je ugasim, iznenada me upita: »Zašto, zašto si je pustio da ode? Zašto si to učinio?«

Zvučilo je sasvim tiho i nekud bolno, tako bolno!

Ostao sam zapanjen.

Nisam znao, što da mu odgovorim u taj čas.

Zatim je pustio jedan dim, mahnuo rukom i okrenuo se bez riječi. Lagano, sasvim lagano i tiho se je udaljio.

Kao sablast.

Još sam stajao neko vrijeme i gledao za njim, iznenađeno, prestrašeno i s jecajem u grlu.

Cigareta se je već davno ugasila na kiši.

Onda sam se vratio isto tako polako, njegovim stopama.

— — — — — — — — —
— — — — — — — — —

Nisam mogao više izdržati.

Tjeralo me je premda sam se gotovo tresao od straha. Mučila me je groznica, neka čudna groznica.

Prebacio sam dakle naglo ogrtač, podigao okovratnik i poletio niz ulicu.

Prvi je snijeg škriputao pod nogama i gubio se u mlakama. Opet je bila noć, onakova demonska noć. Prolazio sam ulicama

a da nisam ništa vidio. Ni svijetla nisam zapažao, ni ljudi. Hitio sam.

Pred ulazom sam malo zastao i promatrao svoj dah kao paru u zraku.

Zatim sam se ušuljao na kolodvor.

Sasvim tiho sam se ušuljao kao mačka, i zvjerao unaokolo. Oprezno sam prišao k Nemani spreman, da svaki čas opet pobjegnem.

N j e g a nisam nigdje vidio. To me je još više zbunilo.

Stao sam dakle opet s rukama u džepu i drhturio od zime. Ili od vatre.

Stakla na prozorima bila su sad podignuta i zahukana, a ljudi su toptali na mjestu od zime.

Neman je bila isto onako mračna kao i prije. Soptala je teško i konačno je zariknula.

Opet sam gledao prozore, kako uzmiču, i kola, kako bježe. I crveno svijetlo, kako se gasi u kaosu.

Okrenuo sam se, ali Njega nije bilo na kolosjeku. Ne, nije ga bilo.

Za čas sam ostao sam.

Ipak sam vidio na čas jednu prikazu, kako stoji na snijegu, i čuo tiho, sasvim tiho i bolno pitanje: »Zašto, zašto si je pustio da...? Zašto si to učinio?«

Onda sam pobjegao. Vratio sam se u hodnike i tražio izlaz.

Već sam gotovo bio i došao do njega, kada slučajno, sasvim slučajno, opazim u kutu naslonjena na zid čovjeka u ogrtaču koji je bio isti kao moj, i s rukama u džepovima, pognute glave i nije se micao.

He, ništa čudnovato. Ta može biti više ogrtača, koji su nalik na moj. Nije to ništa neobično. Ali, što je to bilo?

Naglo sam zastao.

Tiho i oprezno približio sam se čovjeku u polutami. Zar to nije bio o n?

Srce mi je naglo udaralo, kad sam stao pred njim, ali je bila tama, pa nisam bio sasvim siguran.

Dosjetio sam se, da upalim šibicu.

Oprezno sam se približio k njegovu licu i... doista! To je bio o n, moj dvojnik. Onaj drugi, sjena.

Šibica mi je ispala na tle i ugasila se.

Promišljao sam časak.

Sasvim je bio naslonjen na zid i na neki sanduk, na kojemu je napolak sjedio i koji nisam prije opazio.

Glave nije dizao.

Prodrmao sam ga oprezno, ali se nije micao.

Opet me je uhvatila groznica.

Ponovno sam ga prodrmao, još malo jače, pa onda još jače, ali se on još uvijek nije micao.

Počeo sam mrmljati neke riječi. Mislim da sam rekao, da je vlak već otišao! Da. »Vlak je već otišao, malo prije je otišao. Ustanite!« Tako sam nešto mrmljao.

Onda sam ga pokušao pridignuti. Kod toga sam dodirnuo njegove ruke i osjetio, da su hladne kao led.

Koljena su mi klecala. A onda, on mi se nekako izmakao iz ruku i strovalio na pod, gdje je ostao i nepomično ležao. Samo šešir mu je ispao i otkotrljao se u tamu.

Gotovo sam viknuo. Poletio sam hodnikom.

Naletio sam upravo na stražara.

»Čovjek... jedan čovjek leži ondje!« promucao sam.

Pošao je hitro za mnom.

Sagnuli smo se i pridigli ga. Zatim je stražar izvadio svjetiljku i osvijetlio mu lice.

Ono je bilo sasvim mirno i otvorenih očiju. Da, otvorenih, napola otvorenih očiju, koje su buljile nekud daleko, daleko u tamu, u kaos.

Sjetio sam se crvene svjetiljke, kako se gasi u tami...

»Mrtav!« reče stražar mirno i ispusti njegovu ruku.

»Mrtav!« zvučilo je odsječeno i hladno kao led.

»Znate li, kako se zove?«

Gotovo sam izgovorio s v o j e ime! Ha ha, kako čudno! Svoje vlastito. Ali sam progutao riječ u posljednji čas.

Samo sam slegnuo ramenima.

*

Mislio sam, da je time sve svršeno. Ali ne!

Još sam doživio čudnovatih stvari.

To je bilo onih dana, kad me je još tresla o n a groznica. Imao sam teške sne, bulaznio sam i bacao se po krevetu.

Za tih teških noći još sam jednom vidio Njega. Neznanca u ogrtaču, sa kolodvora.

Došao je k meni sasvim blizu, s rukama u džepu. A kako je samo gledao!

»Zašto, zašto si to učinio!«

Tada sam se digao, u polusnu, jer on je izvadio cigaretu. Mašio sam se za šibicama, koje su ležale na noćnom ormariću. Oprezno sam jednu izvadio i pripalio.

Drhtao sam.

Zatim sam mu je pružio, ali on nije htio pripaliti cigaretu.

Tako sam stajao s ispruženom rukom i šibicom, koja je gorjela, a on je ostao nepomičan. Jedva sam ga i razabirao.

Tada je šibica dogorjela do prstiju, i ja sam se opekao. Drugo sam se jutro probudio s opečenim prstima.

Od onda je prošlo već više vremena.

Groznica je prošla, dakako, i više se nije ništa dogodilo. Nesreća je bila u tome, što je moj slučaj bio sasvim nalik na Njegov, eto.

A sada, sada već mogu opet otići na kolodvor, a da me ne hvata groznica. I da ne osjećam mõru.

Ali ipak mi je još uvijek nekud neprijatno na ovome mjestu!

Ivan Hörer

VLADIMIR SOLOVJEV I NJEGOVO MESIJANSKO SLUŽENJE SOFIJI

Biskup J. J. Strossmayer i njegovi odnosi prema Vladimiru Solovjevu predstavljaju bez sumnje jednu od najznačajnijih i najzanimljivijih pojava u hrvatskome kulturnom životu XIX. vijeka. Stoga nalazim za oportuno, da i našu hrvatsku javnost upoznam s knjigom dra Dmitrija Stremouhova »Vladimir Soloviev et son oeuvre messianique«, koja je nedavno izašla u Parizu i osvojila nepodijeljeno priznanje francuskih učenjaka. Autor je mlad čovjek, bivši đak Zagrebačkog sveučilišta, sada lektor ruskoga jezika na univerzitetu u Strassburgu, vrlo talentiran, svestrano naobražen. On nije samo marljivo proučio svu literaturu predmeta, nego je našao i nove materijale, naročito što se tiče odnosa između Strossmayera i Solovjeva, koje i daje u prilogu k svojoj knjizi. Sjajno djelo dra Stremouhova uvjerljivo dokazuje, da je Vl. Solovjev od mladosti pa do smrti bio zanesen jednom idejom — služenjem Božanskoj Sofiji, koja stoji u centru njegova religiozno-filozofskog sistema. Utjelovljenje Sofije u ovome vidljivome svijetu on je smatrao za mesijanski zadatak ruskog naroda, a sebe za njezina proroka. Različne faze njegova života i stvaralaštva samo su različite forme služenja toj ideji. Prva je faza (1853.—1881. god.) doba intelektualnog i moralnog formiranja filozofa i izgrađivanja vlastite teozofije. Autor neobično jasno, precizno i pregledno izlaže u sistematskom obliku filozofske i teološke koncepcije Vl. Solovjeva, rastrkane u brojnim, mahom nedovršenim djelima i člancima, i daje duboku i pronicavu analizu njihova podrijetla.

Ne ću ovdje pratiti duhovitu, ali teško pristupačnu logičnu igru Vl. Solovjeva. Kazat ću samo, da je on pokušao izmiriti tekovine i metode rada nove evropske, uglavnome idealistične filozofije s pravoslavnim kršćanskim dogmama, s učenjem zapadnih mistika tipa Paracelsa, Boehma i Swedenborga i sa srednjovjekovnom mističnom naukom hebrejske Kabale. Baš taj hebrejski elemenat i pridaje njegovoj teozofiji originalan, čudnovat i jako kompliciran karakter.

U osnovi svega leži dualizam duha i materije, vještački prikriven time, što se apsolutno načelo zamišlja kao jedinstvo sa dva centra. Sve ostalo dobiva se iz njega s pomoću dijalektike, slične dijalektici Fichtea, Schellinga i Hegela. Ali mjesto »Ja« dolazi En-Sof, pozitivno ništa, pojam pozajmljen od ruskog filozofa iz Kabale. Logička ekvilibristika otkriva u ovome »ništa« kršćansko ili bolje reći gnostičko Trojstvo: Oca, Logosa i Sv. Duha, a i niz drugih hipostaziranih manifestacija En-Sofa, koje stoje u zavisnosti od naučanja Kabale o emanacijama

Božanstva ili sefirotima. Iz njih naročit značaj za teozofiju Vl. Solovjeva ima Sofija, Božanska Ideja ili Mudrost.

Drugi centar apsoluta, istovremeno suprotnost i supstrat En-Sofa, jest *prima materia*, načelo bivanja i pluralizma. Njegova duša, zbog takmičenja s En-Sofom, otpala je od njega, a odatle izlazi potreba za otkupljenjem. Taj zadatak mora izvršiti Hristos, Božanski univerzalni organizam, u kome se vječno čovječanstvo ujedinilo s Logosom i Sofijom. Ali za spas svijeta nije dovoljna inkarnacija Logosa u Hristu. Ona je stvorila samo jediničnog Boga-čovjeka i spasava čovjeka samo individualno. Za spas svijeta potrebno je utjelovljenje Sofije u Crkvi, čim bi bio stvoren Bog-čovjek kolektivni. Ova Sofija nije bila za Vl. Solovjeva samo Božje svojstvo, nego i personifikacija toga svojstva, vrsta hipostaze.

Na koncepciju o Sofiji došao je Vl. Solovjev 1875. g. u Londonu za svoga proučavanja Kabale. Bio je toliko zanesen svojim pronalaskom, da mu se Sofija počela javljati u halucinacijama. Prvi put javila mu se još u Londonu i naložila mu, da ode u Egipat, gdje će je vidjeti u potpunom sjaju. Vl. Solovjev smjesta je otputovao u Kairo. Tu je u pustinji imao zaista ponovnu viziju Sofije kao žene izvanredne, blistave ljepote. Od toga trenutka počinje njegovo proročansko služenje Sofiji, velikoj stvari njene inkarnacije u ljudskome društvu i spasu čovječanstva i svijeta.

Prva etapa na tome putu bila je više teoretske prirode. Vl. Solovjev se posvetio izgradnji svoje teozofije i njenoj propagandi najprije na moskovskom, a kasnije na petrogradskom univerzitetu. Ali uskoro se pokazalo, da riječ i pero nisu dosta uspješno i brzo sredstvo za utjelovljenje Sofije.

1./13. ožujka 1881. god. bio je ubijen car Aleksandar II. Napredniji krugovi ruskoga društva zahtijevali su za krivce pomilovanje. Vl. Solovjev sa svoje strane u jednom javnom predavanju zatražio je od cara Aleksandra III., da u ime kršćanske ljubavi oprosti ubojicama svoga oca, zaprijetivši mu, da će inače ruska javnost otkazati svoje priznavanje carske vlasti kao nekršćanske. Ali ni car ni javnost nisu se odazvali tome zahtjevu. Ubojice su bile osuđene na smrt. Društvo je to primilo mirno, a u ogromnoj većini i s odobravanjem. Čak je i sama ruska crkva svečano osudila ubijstvo cara. Vl. Solovjevu su bila privremeno zabranjena javna predavanja.

Ali on nije bio od onih ljudi, koji su spremni da ustuknu. Razočaran u slabu uspjehu propovijedi i predavanjâ, on napušta univerzitet i traži jaču i čvršću polugu, da pokrene svijet. Dolazi do zaključka, da je inkarnacija Sofije zadatak Crkve, ali da bi ona taj zadatak mogla ispuniti, mora da ima u svojim rukama i političku snagu. Tako Vl. Solovjev dolazi na ideju teokracije. U njegovu životu i stvaranju nastupa druga faza. Godine 1881.—1890. stoje u znaku teokracije, koja ipak ne potiskuje u pozadinu Sofiju, jer je njena uloga samo službena, da postane baza za realizaciju Sofije u svijetu.

Kako pravoslavna crkva, pa ni ruska, nije pokazala nimalo sposobnosti za teokraciju, dok je papinstvo naprotiv dalo u srednjem vijeku njen sjajan uzor, Vl. Solovjev obraća se k Rimu. Dakle tu nije bilo nikakvih tobožnjih isusovačkih intriga, o kojima pišu neki ruski učenjaci. Vl. Solovjev obratio se k Rimu potpuno slobodno, spontano, iz unutrašnjih pobuda. Ali i na tome putu bilo je teškoća. Trebalo je, prvo, nagovoriti Svetu Stolicu, da usvoji ili da bar trpi učenje o Sofiji, drugo, trebalo je vratiti papinstvu njegovu srednjovjekovnu moć. Ovaj posljednji cilj mislio je Vl. Solovjev postići uvođenjem mnogo miliona pobožnoga ruskoga seljaštva u rimsku crkvu. Zato je stvorio svoju teoriju mesijanizma ruskoga naroda. Prema Vl. Solovjevu naročit zadatak, određen ruskome narodu, bio je taj, da uvijek žrtvuje sebe i svoje za više ciljeve i za čovječanstvo. U početku svoje povijesti žrtvovao je svoju političku nezavisnost pozvavši Rurika i njegove Varjage, kasnije, u doba Petra Velikoga, žrtvovao je svoju nacionalnu kulturu, a sada mora za ujedinjenje Crkve da žrtvuje i vjeru svojih otaca. Dr. Stremouhov s pravom vidi u toj koncepciji utjecaj Jurja Križanića. Ali dok je za hrvatskoga rodoljuba vjersko ujedinjenje slavenstva bilo prijeko potreban preduvjet za postignuće uglavnom političkoga cilja — oslobođenja Slavena od vlasti tuđinaca i ujedinjenja njihova u jaku i moćnu državu, ruski sanjalica

maštao je da ga iskoristi za svoje mistične svrhe.

Utjecaj Križanića skrenuo je poglede Vl. Solovjeva na hrvatski kler. God. 1884. on se upoznao u Rusiji s F. Račkim, i preko njega i knjeginje E. Volkovski stupio je u vezu sa J. J. Strossmayerom. Ovaj naskoro postaje njegov zaštitnik u katoličkoj sredini i posrednik između njega i Svete Stolice. U srpnju g. 1886. dolazi Vl. Solovjev u Zagreb i Đakovo, stupa u osobno prijateljstvo i sporazumijeva se u svim glavnim pitanjima sa Strossmayerom, za koga je on — prema izrazu jednog njegova pisma — *anima candida, pia et vere sancta.* Tu je on razvio u hrvatskoj štampi živu polemiku o uvjetima pristupanja ruske crkve rimskoj, braneći tezu, da istočna crkva nije heretička, nego je samo zaostala od zapadne u razvoju dogmata. Tu se štampa pod nadzorom F. Račkog njegovo francusko djelo »L'Histoire et l'Avenir de la Théocratie«, koje se može smatrati kao kulminacija njegova približavanja katolicizmu i najpotpuniji izraz njegova učenja o teokraciji.

Vl. Solovjev sada korigira prema katoličkoj dogmi svoje prijašnje shvaćanje odnosa među osobama Sv. Trojstva. On proučava razlike u dogmi i praksi zapadne i istočne crkve, i historijat njihovih sukoba, uvijek dajući pravo prvoj. Svome učenju o mesijanizmu ruskoga naroda Solovjev je pod uticajem Račkoga, a naročito Strossmayera dodao politički i slovenofilski momenat. Katolička Rusija će na čelu oslobođenih slovenskih naroda ostvariti sve svoje historijske zadatke i snove, zauzeti Konstantinopol i osnovati univerzalnu kršćansku državu i eru nove, prave kršćanske kulture, o čemu su uzaludno sanjali Konstantin i Karlo Veliki. Na taj je način Vl. Solovjev u potpunosti prihvatio križanićevsku tradiciju hrvatskog slovenofilstva i strossmayerovskog hrvatskog shvaćanja mesijanske uloge Rusije. Usprkos svega, Vl. Solovjev je ipak uporno otklanjao da prijeđe na katoličanstvo. Da bi učinio kraj navaljivanjima u tome smislu, on se u Zagrebu demonstrativno ispovijedio i pričestio kod pravoslavnog svećenika.

U »Povijesti i budućnosti teokratije« učenje V. Solovjeva o Sofiji nije došlo do jasnijeg izražaja. Ipak Rimska Crkva nije napustila stav izvjesnog nepovjerenja prema ruskome filozofu. Štampanje drugog njegova francuskoga djela »La Russie et l'Eglise Universelle« bilo je oduzeto od Strossmayera i Račkoga, preneseno iz Zagreba u Pariz i povjereno kontroli isusovaca o. Pierlinga i o. Martinova.

Uzalud je Strossmayer i njegovim cenzorima i svima, kojima je mogao, preporučivao Solovjeva i važnost njegova pothvata za ujedinjenje crkava, pa čak i njegovo učenje o Sofiji. Vl. Solovjev je brzo uvidio, da ni rimska crkva ne će prihvatiti sofijanstvo niti trpjeti njegovu propagandu pod svojom zastavom. Na tom terenu došlo je u njega do raskida s Martinovom i Pierlingom, a u isto vrijeme i s katoličkom crkvom.

Gorko se Solovjev žalio na Račkoga i Strossmayera, što mu ne daju dovoljno aktivne pomoći. On ih prekorava, da su veći slovenofili od njega, da je Strossmayer zbog sitnih ustupaka, učinjenih hrvatskome narodu, kao što je na primjer dopuštanje slavenskoga jezika u službi božjoj, spreman napustiti stvar Crkve. Ali nije bio sasvim u pravu. I Rački i Strossmayer jako su se tužili, što Rim nema razumijevanja za ujedinjenje Crkve. Dakako, stvarno olakšanje sudbine svoga naroda bilo je za njih od mnogo većeg značaja, nego ostvarenje sofijanske ideje.

Uostalom, Strossmayer nije imao više mogućnosti, da bude koristan za Vl. Solovjeva. Pozdravni brzojav, što ga je uputio 1888. g. u Kijev povodom devetstogodišnjice krštenja Rusije, sastavljen u duhu slovenofilskih nazora njegovih i Vl. Solovjevljevih, navukao je na Strossmayera gnjev cara Franje Josipa i ukor Pape. Posljednji susret biskupa i ruskoga filozofa krajem iste 1888. g. bio je dosta hladan. V. Solovjev je našao, da je Strossmayer ostario, a biskupova je okolina utvrdila, da je filozof umoran.

Nastupa treća faza u životu i radu Vl. Solovjeva, koju dr. Stremouhov definira kao doba teurgije i apokalipse (1890.—1900. g.).

Još dugo on nije mogao da se odrekne maštanja o univerzalnoj teokraciji, iako mu je njegov pokušaj izmirenja crkava donio samo velikih neprilika. Rimska crkva nije prihvatila njegove nazore, a ruska, zbog njegova približavanja rimskoj crkvi, kratila mu

je pristup sv. Tajnama. Ipak on ostaje hrabro kod svoga gledišta, braneći ga pokatkad i u štampi, većinom protiv pravoslavne crkve, ali ponekad i protiv zapadne.

1896. god. on je čak proživio trenutnu iluziju ostvarenja svoga sna o univerzalnoj crkvi. Moskovski svećenik Nikola Tolstoj prišao je njegovu učenju i uputio Sv. Sinodu izjavu, u kojoj je sasvim u duhu Solovjeva, ispovijedajući primat Pape i ostale dogme rimske crkve, naglašavao, da ipak smatra sebe za člana istočne crkve, i tražio za sebe pravo, da ostane u ruskome kleru. Vl. Solovjev pohitao je da se ispovjedi i pričesti kod ovoga svog sljedbenika. Ali uskoro zatim pobjegao je N. Tolstoj u inostranstvo i jednostavno prešao na katolicizam.

Vl. Solovjev sve više napušta san o neposrednoj provedbi teokracije. On se ne nada više, da će se ujedinjenje čovječanstva, potrebno za utjelovljenje Sofije, izvršiti na političkom terenu snagama carstva i papinstva. Ono će se ostvariti na kulturnome tlu, silom progresa, slobodnom moralnom i socijalnom radinošću ljudi ili teurgijom. Ovo ga potiče na dalje teoretsko izgrađivanje svoje teozofije. On izrađuje njenu etiku i estetiku, definira svoj stav prema nizu aktualnih pitanja socijalnog i državnog karaktera. Nova uloga, određena u njegovu sistemu progresu, zahtijeva od Vl. Solovjeva približavanje ruskim liberalima. On misli, da mimo svih načelnih razlika u nazorima i ciljevima može u praktičnom socijalnom i političkom radu ići zajedno s progresivnim elementima evropskoga društva, koji, iako nesvijesno, po njegovu mišljenju ipak služe ostvarenju Božjega Carstva na zemlji. Spreman je čak i na revoluciju. Mašta o vojnom pronunciamentu, u kome bi igrao ulogu idejnog vođe ili, po njegovoj terminologiji, proroka. Godine 1891. hoće da iskoristi u tu svrhu strašnu glad, koja je tada stigla Rusiju, i da nagovori na pobunu čuvenoga generala Dragomirova. Ali sve je to samo uzaludno lutanje.

Vl. Solovjev uviđa jasno, da je njegov ideal neostvarljiv u zemaljskim prilikama. Razočaranje obuzima njegovu dušu. Novi elemenat ulazi u njegovu prije toliko optimističnu teozofiju. To je sotona, načelo zla, falsifikator dobra. Vl. Solovjev traži utjehe u uspomenama iz svoje mladosti, ponovo ide u Egipat, ali sad mu se umjesto Sofije javlja samo đavao.

U takvom raspoloženju duha piše on svoje posljednje, najpoznatije i u široj javnosti najčitanije djelo :Tri razgovora«, puno apokaliptičkih osjećanja. Po novoj koncepciji izmirenje triju glavnih kršćanskih vjeroispovijesti i judaizma imat će mjesto tek izvan granica povijesti čovječanstva, pri propasti svijeta. Tada će se javiti ljudima i Sofija kao žena obučena u sunce, sa mjesecom ispod nogu, s krunom od dvanaest zvijezda na glavi, i nastat će tisućgodišnje Carstvo Hrista i svetih na zemlji.

Ciklus je bio završen, svi putovi, svi načini služenja Sofiji isprobani, sve snage iscrpene. Vl. Solovjevu je ostalo samo da umre. Dne 31. srpnja po st. 1900. g. on je izdahnuo na imanju svojih prijatelja blizu Moskve. Pred smrt se ispovjedio i pričestio kod pravoslavnog svećenika. Rekao mu je, da više godina nije bio kod sv. Pričesti zbog jedne dogmatske nesuglasice sa svojim dušebrižnikom, ali sad priznaje, da je on bio u pravu.

Da li se taj vjerni vitez Sofije odrekao svoje dame uoči smrti?

Ja bar u to ne vjerujem. Učenje o Sofiji još nije skrenulo na sebe pažnju crkvenih vlasti i nije bilo zvanično osuđeno od njih. Osuđivanje se je ticalo više Solovjevljevih pogleda na rimsku crkvu, koji su u svoje vrijeme digli protiv njega čitavu buru u crkvenim i slavenofilskim krugovima Rusije.

Dr. Vladimir Rozov

F E U I L L E T O N

FELJTON O CVIJEĆU

Cvijeće je najdivniji ukras ove naše tužne i tmurne zemlje. Ono raste u nizinama, ali penje se i u najviše visine i tamo tuguje zajedno s teškim i vlažnim oblacima, koji zapinju o zemljine vrhove i na njima ostavljaju svoje hladne i bezutješne suze. Kad ne bi bilo cvijeća, zemlja bi izgubila mnogo od svoje poezije, i žene i cvijeće su čuvari zemljinih ljepota i draži.

Latice cvijeća su mekane i tople kao koža mlade žene kad izlazi iz kupelji, a latice uvenulog cvijeća opore su i hladne kao koža starice kad se postavi pred zrcalo i bespomoćno gleda kako je život otišao iz njezina tijela, da uđe u neko drugo tijelo i da tamo iznova slavi triumfe, zanose i konačno poraze. Jer život putuje iz tijela u tijelo, iz cvijeta u cvijet, iz travke u travku i u svim stvarima ostavlja veliku radost i veliku bol. Život ne umire nikada, već samo neumorno putuje iz jedne stvari u drugu, i smrt je odmor životu, kada taj pribere nove snage za ulaz u neko drugo biće.

Cvijeće je svuda po zemlji rastrkano i njegovo sjeme raznosi vjetar u mirnim jesenskim noćima po svijetu, u mirnim noćima kada i posljednji cvrčci već umorno sviraju, kao svirači u nekom noćnom lokalu pred jutro, gdje posljednji gosti mrzovoljno sjede za svojim stolovima, a kroz prozore blijedo ulazi novi dan i nove žalosti i brige.

O veselo i skromno cvijeće na sunčanim livadama! Kako je skromna njegova radost kao i radost siromašnih sluškinja koje subotom, kasno u noć, u svojim malim službinskim sobama s izgledom na dvorište, iz stare svoje oprave kroje novu, da mogu sutra u nedjelju izaći na šetnju. Poći će nekamo gdje se kreću vrtuljci, možda će se i provesti jednom na njima, i opijeni jeftinom bukom vergla i orkestriona sjesti možda pod kakav šator i tamo popiti čašu piva. O veselo i skromno cvijeće na osunčanim livadama; ono čuva siromašne ljude i kada vjetar kroz njega prođe, ono šumi i svira pjesmu siromaštva i njegovih sitnih i skromnih radosti.

O visoke i ponosne ruže u parkovima! One stražare ljepotu zemlje i budno paze, da tu ljepotu sačuvaju tužnim i umornim ljudima, koji siti knjiga i života sjedaju na klupe i odmaraju se gledajući staru, a uvijek novu igru svijetla i sjene na pijesku. A fontane šume i šume i rasipno bacaju svoje biserje na bogata i teška odijela ruža, a kada se koja ruža umori pod težinom tolikog biserja, svine se k travi i polegne umornu glavu na tople grudi zemlje i izdahne. A ruža umire tiše od bolesna djeteta, tužnije od zimskog dana i umornije od razočaranog pjesnika.

O visoke i ponosne ruže u parkovima! One ljubomorno čuvaju ljepotu zemlje i prenose je s naraštaja na naraštaj, pa ako zemlja jednom propane, zadnja će ruža još jednom ponosno i gordo podignuti glavu, a onda će joj hladni vjetar razaranja odnijeti latice u smrt i nepovrat.

O plahe ljubice u šumskom polumraku i tišini! One kao da se skrivaju ispred lude buke, koju stvaraju ljudi, u tišinu, koja sama sebe gradi, stvara i usavršuje. Tišina je mudra i jedina glazba svakog stvaranja, i ona je vječna kao i život i smrt. Ljubice rastu iz tišine jednako kao što zvuci izlaze iz grudi dragocjenog glazbila, tiha i nujna pjesma iz grla mlade djevojke i bistre kaplje iz vrela skrivena u lišću.

O plahe ljubice u šumskom polumraku i tišini! U šumi, u tom ogromnom i tihom samostanu pticâ kade one svoje mirise pod spokojnu, zelenu kupolu lišća i sretan onaj mudri šetač koji prolazeći stazama, čuva šumsku tišinu, i opojen mirisom ljubica izvodi na šetnju najljepšu i najotmjeniju ženu — svoju dušu.

O tužne jesenske krizanteme na grobovima! One stražare mir mrtvaca, koji u svojim lijesovima kao u mračnim zatvorenim kočijama putuju, putuju polako pod zemljom, a kočije vuku mudri i šutljivi crvi. Putuju, putuju pod zemljom mračne kočije lijesova, putuju bez sunca u gluhoj i teškoj tišini, dok se ne raspanu i ne izbace skelete svojih umornih putnika, i vrate ih zemlji iz koje su nikli.

O tužne jesenske krizanteme na grobovima! One su tužnije od sobâ bez prozora i od prozora bez stakala kroz koje ulazi kiša, pa kada i one umru, ostanu grobovi prazni i pusti kao vrtovi nakon tuče, kao pragovi izgorjelih kuća i kao kolijevke umrle djece.

O blaženo cvijeće pokraj gorskih potoka! Ono veselo dršće na vjetru i cio dan gleda kako potok odlazi daleko nekamo u modru daljinu, da vidi taj opasni, a ipak tako lijepi svijet. A potok mu cio dan pjeva o spokojnu životu gore, o velikim hrastovima, koji razgovaraju s oblacima, i o malenim gljivama, koje pod svojim hladnim suncobranima cio dan razgovaraju s mudrom i smirenom zemljom.

O blaženo cvijeće kraj gorskih potoka! Ono veselo prati putove potoka i gledajući cio dan u bistre i brze valove, dobiva zjene čiste i vedre kao oči bistra djeteta.

O blijede i beskrvne pelargonije na prozorima siromaha! One su uvijek pokrivene prašinom, i kržljave kao rahitična djeca, pružaju k suncu slabe ruke svojih stabljika. No ono je daleko i u igri s oblacima, parkovima i palačama, posve je zaboravilo na jadne pelargonije na prozorima i na ljude, koji iza njih stanuju, i pelargonije uzalud pružaju svoje beskrvne prstiće u visinu, kada ih siromaštvo poput olovnih utega vuče u mrak i propast. Siromaštvo izraste iz mraka, živi u njemu i u njemu i umire, i pelargonije su jedini ukras na sivom i razderanom barjaku siromaha, koji nemirno vijori i šumi iz vijeka u vijek.

O blijede i beskrvne pelargonije na prozorima siromaha! Kao da žele sakriti siromaštvo

vlažnih njihovih soba, zastiru njihove prozore, pa kad ih već ne mogu sačuvati od bijede, a ono da ih barem malo uljepšaju i pokrpe. Jer svi mi živimo od krpanja i krparenja, i čitava je zemlja jedna stara, pokrpana košulja na kojoj je već toliko zakrpa, da već ni nema mjesta za nove.

O jadno cvijeće u vrtovima bolnica! Ono je zaplašeno i nemirno, jer vječno gleda tužne i zamagljene zjene bolesnika, koji ne vjeruju zdravim ljudima, a smeta ih njihov veseli smijeh, pa svoje boli povjeravaju cvijeću u bolničkim dvorištima. Ti su cvjetovi ispovjednici bolesnika, njihovi jedini tješitelji i drugovi, a pošto su im bliži od zvijezda na nebu i od ptica u šumi, bolesnici im povjeravaju svoje tajne, nade u ozdravljenje i čežnju za životom.

O jadno cvijeće u vrtovima bolnica! Koliko nemirnih očiju mora ono da gleda, koliko uvelih obraza, koliko upalih grudiju. Pa i samo sunce kao da u bolničkom dvorištu slabije sja i kao da je omotano crnim florom. A mirisi karbola koji se polako šire iz bolničkih soba padaju na cvijeće tužno poput mraza i ono se nikada ne može od straha oporaviti. Strah prolazi bolničkim sobama danju i noću poput ludog vjetra, jer smrt bubnja tankim i koščatim prstima po staklima prozora, kuca u bijelim urama na zidu bolničkih soba i penje se sa živom termometra u opasnu visinu.

O jadno cvijeće u vrtovima bolnica!

O umorno i dimom omamljeno cvijeće na stolovima noćnih lokala! Ono je uvijek pijano od dimova mnogih cigareta, od cilika gusala i tužnih pjesama blijedih sviračica. To cvijeće visi tužno iz vaze kao slomljeni vratovi malih ptica i miris mu je oštar i gorak kao miris mrtvačkih svijeća. Ono sluti da su ljudi koji ovamo dolaze nesretni, pa da glasnom vikom i pjesmom nastoje ušutkati u sebi najtužniju pjesmu na svijetu — pjesmu samoće.

O umorno i dimom omamljeno cvijeće na stolovima noćnih lokala! Ono bdije čitavu noć, a spava danju, kad su separei tihi i mračni kao kajite potonulih brodova. O, kako čezne onda sunce za cvijećem kada visoko, visoko nad gradom spokojno okreće zlatni kotač svog mlina i melje marljivo toplinu i život. No cvijeće u noćnim lokalima spava u mraku i debele zavjese na prozorima kriju pred njim modri dan, bijele oblake i zelene aleje. O, to jadno cvijeće!

Cvijeće je najtužniji i najradosniji ukras ove naše sive i ispucane zemlje. Ono nam daje nade, da će zemlja jednom ipak dobiti drugo lice, jer ovo koje ima sada, razbijeno je i izgaženo, kao bojište puno tragova kopita i čizama. Cvijeće nam veselo domahuje svojim šarenim barjačićima i kao da nam veli:

»Ljudi, ne zdvajajte i ne gubite nade! Za lakim i nabubrenim proljetnim oblacima krije se vaša sudbina. I jednog će dana stupiti pred vas i dati vam tišinu, mudrost i ljepotu. Možda vi još niste dostojni čista života, kojim mi živimo. Usavršujte se dakle, odbacite mržnju i ubojničke misli, pa kada jednom, u ranu zoru, uzmognete nasmiješiti se našim smijehom, nedužno i vedro, postat ćete i vi cvijeće. Ali to je još daleko, daleko, daleko!

Vjekoslav Majer

IZ KORESPONDENCIJE VATROSLAVA JAGIĆA

Dva pisma dr. B. Livadiću

Nadopunjujem bogatu korespondenciju velikoga našega slaviste Vatroslava Jagića s ova dva pisma upućena na moju adresu.

Prvo iz g. 1911. glasi:

Beč 13. 11. 1911. VIII/1 Kochgasse 15

Dragi gospodine doktore!

Vi očekujete od mene za Savremenik jedan novi rad. Ali što ću Vam ja, kada toga u mene nema. Moji su radovi sada, kao gotovo uvijek, koncentrirani u suhoparnoj slavistici, kojoj u Savremeniku nema mjesta. Ta kod Vas se dosta filolozi prepiru oko Braniča, i time hrvatskom jeziku više škode no koriste.

Mjesto novog »rada« šaljem Vam evo jednu crticu iz mojih uspomena. Pročitajte je, da vidite, pristaje li to u Savremenik. Ne bih htio da mi se prebaci da sam garrulus senex ili da se hoću da hvalim sâm, kad me neće drugi. Ako nadjete, da moja crtica nema interesa za širu publiku, molim Vas, pošaljite mi na moj račun rukopis natrag. Kad sam već napisao, neka stoji.

Ako pak mislite, da ova crtica neće nauditi Vašemu »Savremeniku«, van što će gdjekoji kafanski badadžija nad njom prelomiti svoj štap od jezika, tada bih želio da je naštampate u jedan mah, jer takove malenkosti gube svaku zanimljivost, ako ih ne možeš odmah od kraja do kraja pročitati. Drago bi mi bilo, da dobijem jednu korekturu. Ne bojte se, niti ću što dodavati niti što mijenjati.

Molim Vas, да to primite s moje strane kao znak dobre volje, da Vam se čime god odazovem. Rusi kažu: На нѣтъ и суда нѣтъ

Vaš

V. Jagić

Drugo je iz ratne g. 1915. i glasi:

Payerbach, Niederösterreich
9/9 1915

Mnogopoštovani Gospodine!

Neki mi je dan došao 7—8 broj Vašeg »Savremenika«, u kojem sam sa velikom nasladom pročitao »Ljubav lajtnanta Milića« našeg umnog Gjalskoga. Njegova pripovijest kosnula se tim više mojeg srca, što govori o Varaždinu i varaždinskom groblju, kuda i mene jednako vuče ucviljeno srce ka grobu moje nezaboravljene i neprežaljene žene. Ali novi broj Vašeg časopisa podsjetio me na dužnost, da uplatim dug za ovu godinu. Bio bih to već prije učinio, ali sam jednako čekao, ne će li u Oglasu biti spomena i o društvu hrvatskih književnika, koje je donekle bilo solidarno sa »Savremeni-

kom«. Ali to društvo kao da ne postoji više. Ili zar je raspušteno, kao na pr. Matica Slovenska? Čudne li nagrade za hrabrost i krv što je prolijevaju Hrvati i Slovenci!

Sa strahom pomišljam o velikim gubitcima, što će se otkriti nakon tog strašnog rata u redovima naše inteligencije, naše literature i nauke. A hoće li se vratiti slobodno kretanje našeg duševnog i političkog života? Svakojaki znaci, što se već sada pomaljaju, ne slute na dobro. Dao bog, ne obistinio se moj starački pesimizam.

Primite moj srdačni pozdrav, ustrajte na radu!

Vaš veliki poštovalac
V. Jagić

Na omotu ovoga pisma stoji ova pompozna Jagićeva adresa, koja je u ono ratno vrijeme trebala očito da osigura put pismu do njegova adresata. Ona glasi:

Absender:
Hofrat Dr. V. Ritter von Jagić
Mitglied des Herrenhauses
d. Z. in Payerbach

B. Livadić

IZLOŽBA VEŽE I KOPAČA

U Ulrichovu salonu u Zagrebu izložili su svoje radove mladi slikari Mladen Veža i Slavko Kopač. Uvijek se na takove izložbe ide s izvjesnim interesom, jer se nikada ne zna, što će nam mladi pružiti nova. Premda su i jedan i drugi već otprije poznati kao najbolji đaci Vladimira Becića na našoj Umjetničkoj Akademiji, ipak je njihova izložba donijela iznenađenje.

Već na prvi pogled mogao se razabrati snažan slikarski talenat, koji izbija iz pojedinih slika. Talenat pun erudicije i impulsa mladosti. Zaplovivši posvema u impresionističke vode, oni su upravo revolucionarno provodili svoje slikarske motive do skrajnosti. Dok u nekim slikama (Iza ograde, 1937, itd.) prevladava socijalna nota, koju unose u svoje radove, u drugim motivima (Dama u bijelom, Opustjela djedovina) oni se oba posvema slikarski iživljavaju. Boju pretpostavljaju formi, koju na nekim motivima upravo zabacuju. Oni su u prvome redu slikari, a onda tek dolazi kod njih na red risački momenat. Boje su im tamne, motiv u 90% slučajeva s jako naznačenom socijalnom notom, koja možda malo negativno djeluje u slikarskom smislu, a u načinu izražavanja polaze za svojim velikim uzorom — Miroslavom Kraljevićem.

Danas umjetnost nije više larpurlartistička; danas se od umjetnika zahtijeva, da bude sudionikom u svim zbivanjima, koja se zbivaju oko njega, da osjeća onako, kako osjećaju ljudi, koji ga okružuju i da pokuša taj život dati onako, kako ga on gleda i kako ga on tumači. Sam Veža na pitanje, kakav idejni stav zauzima u slikarstvu, odgovorio je: »Živim u doba, kada se Evropom i čitavim svijetom zbivaju svakovrsni krupni događaji i značajne društvene perturbacije. Vjerujem, da moja generacija od svih dosadanjih ima najmanje izgleda u malo bolju budućnost. Razapinju je na najstrašnijoj raskrsnici, a ona neiskusna i mlada u dilemi luta bez stvarnog ideala krvareći kroz šikare današnjeg poretka, a da je nitko ne sažaljava. Jedno ću vam samo reći: moje slikarstvo biti će protest protiv brutalnosti, zabirenosti i nepravičnosti društvenog poretka, kao i protiv ljudskih ličnosti, koje se nalaze pod okriljem naroda ili zakona, a krvnici su kulturnosti i protivnici bujnosti individualiteta, koji mora da je sinteza svoje okoline.« A na pitanje o svome stavu s obzirom na sam artizam, odgovorio je: »Industrijalizacija i militarizacija duha ukotvila je psihom megalomanstva među građanima. Drži se, da je umjetnost, napose muzička i likovna, izgubila ili uopće nije ni imala veze sa stvarnošću. Veliki sukob vodi se između umjetnika i publike. Umjetnik ima više kulturnog smisla, više ljubavi i više emocija, a publika više autoriteta u sredini. Za čistu umjetnost nema pravog poimanja. Ona je dangubarija, a umjetnik je probisvijet i destruktivni elemenat.«

Vežino poimanje života i stvari je suptilno, psihološko zagledavanje u boju i zrak, a karikatura njegovih lica, karaktera i oblika je sažalno i satiričko potencirano kucanje na vrata čovječje svijesti za stišavanje strasti. Život je ova dva mlada umjetnika naučio gledati kroz tamne naočari na svijet. Oni su za sada još mladi, u njima se budi revolta protiv prilika, u kojima žive, protiv nesređenosti, koje vladaju u svijetu i protiv rastrovanosti. U svakom pojedinom času, kada bi htjeli, da se dignu malo više iznad krute i uzvitlane stvarnosti, za koju se ne može reći, da li je bijela ili crna, crvena ili zelena, osjećaju, kako ih prilike pritiskuju i vežu za tlo.

Veža je impulzivniji od Kopača; temperamentniji i borbeniji. Po veličini svoga talenta, po načinu gledanja na svijet i po snazi izražaja oni su nekako jednaki. Mogli bi utvrditi samo jedno, i to, da je Kopač zatvoreniji, da je u njega individualitet razvijen jače (Dama u bijelom, Autoportret) nego u Veže, koji opet unosi u svoje slike jaču socijalnu notu, a za jednoga i drugoga u prvome redu postoji — boja. Što se tiče čistoga kolora, mora se dopustiti, da je tu slikar posvema slobodan i individualan, samo mora paziti, da na platno ne dođe čista boja, jer između objekta, koji se crta, i slikara postoji još nešto, a to je — zrak. I zrak mora biti nacrtan; on je doduše nevidljiv, ali osjetljiv. Ako ga mi osjećamo u prirodi, moramo ga osjetiti i na platnu. Ta azurna, staklena prozirnost daje slici često puta ono, što tu sliku doista čini onakovom, kakova ona jest — tipičnom, s jasno iznesenim karakteristikama motiva i harmonijom boja.

To su bitne oznake impresionizma. O njemu je već toliko pisano, da više nema što nova kazati. Poslije Maneta, Courbeta, pa kod nas Račića i Kraljevića pojam impresionizma postao je jasan i strogo određen, ukoliko uopće ova-

kvi pojmovi, kao što je impresionizam, mogu biti strogo određeni. Impresionizam nije ekstrem, kako su ga mnogi pokušali tumačiti: to je samo više ili manje uspjela iskrenost dana onako, kako se gleda na svijet.

Mnogi su naši mladi slikari zaplovili u čisto impresionističke vode (Šimunović i dr.), jer su na tome području mogli najbolje naći oduška svome intimnom iživljavanju. Taj isti slučaj mi nalazimo i kod ove dvojice mladih slikara. Oni pokušavaju gledati na svijet svojim vlastitim pogledima — pa makar ti pogledi bili za sada još dani kroz Kraljevićeve naočale. Međutim — ne znači to ništa negativno. Svatko imade svoj uzor, a tek godinama i godinama, kada se konačno i definitivno izgradi ličnost umjetnika, on bez velikih perturbacija postaje svoj.

Veža i Kopač našli su svoj slikarski izražaj u impresionizmu. Usprkos toga, što je ta izložba njihov prvi javni nastup pred slikarskom publikom (protiv koje se Veža buni), ipak su donijeli nekoliko platna, koja bi trebalo sačuvati za galeriju. Kopačeva »Dama u bijelom«, pa vanredno fin i decentan Autoportret, gdje iz tamne, zamagljene pozadine proviruju isto tako tamna i zamagljena dva oka i čelo povučeno jednim zamahom, kao da se čas prije povukla preko njega ruka i uklonila vlasi, izraz su snažnog slikarskog talenta. Perspektiva se na nekim slikama uklanja, linije se izvlače oštre, kao da to uopće nije slika, nego tek skica, čovjek tek uhvaćen u pokretu, motiv još sav prožet lazurnom prozirnošću zraka i svjež (Veža: Opustjela djedovina), kao što je i riba još svježa i vlažna, tek što je izvađena iz vode, i sva je pažnja posvećena boji. Boji i onom prvom utisku, koji su imali, kada su zapazili traženi motiv.

Na izložbu su istupili s velikim brojem slika i ispunili čitav Ulrichov Salon.

Zlatko Milković

ISTINA O PRVAKU HRVATSKOGA PREPORODA

Dr. Franjo Fancev: Janko grof Drašković prije god. 1832. Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za god. 1936./37., sv. 50., str. 177—203. Zagreb 1938.

Hrvatski preporod, t. zv. ilirizam, vrlo je važno i interesantno razdoblje u književnoj povijesti hrvatskoga naroda. S njime su se bavili i proučavali ga ne samo mnogi naši povjesničari i književni historici, nego i strani naučenjaci. Kako se prije i sve do najnovijega vremena podavalo drugo značenje hrvatskome preporodu u političko-kulturnome pogledu, razumljivo je, da je studija sveuč. prof. dra. Franje Fanceva kao uvod u XII. knjigu Akademijine »Građe« izazvala mnoge komentare. Prof. Fancev nije stao kod toga. Rijetkom marljivošću i učenjačkom erudicijom pokušava objasniti mnoga pitanja i predmete, što su daleko od životne praktičnosti, ispravlja kriva i loša mišljenja pojedinaca i izvjesnih skupina, korigira netočne konstatacije i nemilosrdno odbacuje besavjesna prepričavanja. Kao profesor zagrebačkoga sveučilišta već dulje vremena djeluje u tome pravcu, pa je ne samo obogatio hrvatsku literarnu historiju vrijednim naučnim doprinosima, već je sa svojim istraživanjima i dokumentarnim pronalascima protumačio mnoge naučne probleme i reformirao mnogi ustaljeni sud i netočne hipoteze.

Najnoviji Fancevljev naučni prinos hrvatskoj literarnoj historiji je značajna studija o nesumnjivom ocu, vođi i prvaku hrvatskoga preporoda grofu Janku Draškoviću, a pisana je strogo naučno, i to prema poznatoj literaturi i dokumentima. Ni o kome se hrvatskom javnom i kulturnom radniku prijašnjih godina nije toliko bajalo i zlonamjerno prepričavalo kao o grofu Janku Draškoviću. Razlog je taj, jer je preporodna generacija nazrijevala u Janku Draškoviću faktičnog oca i starješinu preporoda. Gajeva je pojava time bila zasjenjena, jer mu je rad bio čisto publicističkoga karaktera, pa »u poznatoj svojoj slavičnosti možda je Gaj imao najviše interesa, da o Janku počnu kružiti bajke i pripovječice, pa su onda s vremenom sasvim zasjenile i pomračile svijetao lik oca i vođe hrvatskoga preporoda grofa Janka Draškovića«. (Str. 201—2.)

Kao što svi vođe i predvodnici u nekim narodnim epohama imaju svoje biografe, tako je imao i Janko Drašković. Ali njegovi su biografi nekritički i bez ikakve svijesti o historijskoj odgovornosti navodili o Janku Draškoviću ono, što uopće nije bilo, i time zaveli cijelu našu kulturnu javnost u zabludu. Te su se nekritičnosti povlačile sve do pred kratko vrijeme, premda je na njih već 1914. god. upozorio dr. Tomo Matić s prilogom, koji je predstavljao dokumentirano istraživanje Jankove mladosti. Život i javno djelovanje grofa Janka Draškovića od 1832. god. pa dalje uglavnom nam je poznato; ali do 1832. god. je nepoznato, nejasno i protkano mnogim bajkama i pričama. Fancev se u svojoj najnovijoj radnji specijalno osvrće na to životno razdoblje Janka Draškovića i osvjetljuje ga sa svih poznatih i pristupačnih strana.

Grof Janko Drašković rodio se u Zagrebu 20. X. 1770. god. U prvoj mladosti živio je izvan Zagreba, ponajviše na dobrima Brezovica i Rečica, pa u Glini. Boravljenje u nekajkavskoj govornoj domeni učinilo je njega štokavcem već rano, te je i u svojoj mladosti pjevao pjesme na krajiško-štokavskom dijalektu. O Jankovu školovanju Fancev zna sigurno, da mu ime ne dolazi ni u štampanim ni u rukopisnim popisima redovnih učenika zagrebačke arhigimnazije, kao što nije bio imatrikuliran đak ni bečkoga sveučilišta ni Theresianuma. U vojničkoj je službi aktivno učestvovao od 16. V. 1787. do 31. XII. 1792. god. Poslije toga poče se baviti javnim poslovima, kao svaki velikaš. Kako je često pobolijevao, boravio je van Zagreba, tako da ni u prvoj općoj insurekciji nije sudjelovao. Do 1811. god. bio je Janko u Hrvatskoj, pa ni za Napoleonove Ilirije nije bje-

žao, već se »svojoj Hrvatskoj tri puta stavlja na raspoloženje, da se za njenu slobodu bori baš protiv Napoleona i njegovih francuskih armeja« (str. 190). Stoga su krive tvrdnje, da se »Jankova pojava u Hrvatskom preporodu može i mora objašnjavati samo francusko-revolucionarnim utjecajima, primljenim u samoj Francuskoj« (str. 181), kao što se ima smatrati svojevoljnim tumačenje o nekoj francuskoj orijentaciji kod Draškovića. (Prof. Skok u francuskoj reviji »Le Monde Slave«.) Drašković je bio u Parizu godine 1808., i to na svadbenom putovanju, pa prema tome onda nije mogao tamo rasipno živjeti i držati mnoge ljubavnice, kako neki hoće. Provođenje bezbrižnoga vlastelinskog života bilo mu je dosta otešćano zbog nesređenih ekonomskih prilika. Janko se kreće između Požuna i Beča, a od godine 1816. nije odlazio nikamo na dulje vrijeme. Prigodom boravka kralja Franje i kraljice Karoline u Zagrebu 1818. god. Janko je u Hrvatskoj. Posveta Ljudevita Jelačića 1824. god. potvrđuje Jankovu nazočnost u domovini i njegov neprestani rad i aktivno sudjelovanje u saborskim raspravama u Zagrebu i Požunu. Iz svega toga izlazi, da je Jankov boravak u Hrvatskoj do godine 1832. faktičan, i da o tome nema više nikakve sumnje.

Kroz to vrijeme Janko se družio s najprominentnijim duhovima u hrvatskom političkom i kulturnom životu. Podržavao je veze s biskupom Vrhovcem, kanonikom i profesorom Markom Mahanovićem, profesorom političkih znanosti Ljudevitom Jelačićem Bužinskim, akademskim profesorom domovinske povijesti i književnikom Nagy Antunom i dr. Kod Janka je prema tome bilo ne samo oduševljenja i zanosa, nego i smisla i zanimanja, ljubavi i razumijevanja za književnost, umjetnost i glazbu. U mlađim danima i sam se okušao na pjesničkom polju, pa je tako bio i objekt i subjekt hrvatske dopreporodne poezije. Pjesme ga prikazuju kao žarka rodoljuba i iskrena prijatelja, što i sam u epigramskim stihovima izričito potvrđuje. (»Ja sam zadovoljan — da sam Hrvat rođen.«) Mladenačka Jankova poezija je ljubavna; a kad je Janko i poslije 1835. god. opet propjevao, prof. Fancev izričito i točno napominje: »... ne pjeva on (Janko) prema motivima mladih preporoditelja, već nadovezuje na motive one hrvatske poezije, s kojom je rastao i živio u svojoj mladosti.« (Str. 200.) Kulturna orijentacija i naobrazba Janka Draškovića dovoljno govori i nepobitno pruža još jedan dokaz više Fancevljevoj naučnoj tezi o autohtonosti hrvatskoga preporoda. To drugim riječima spominje i Vjekoslav Babukić, prvi Jankov biograf, to svjedoče i stihovi iz Mažuranićeva soneta:

Zamiču u tmine, i sam još jedan viri
kao luč iz tmina, koj nam oce kaže,
a taj je Janko, o, poštujte ga Iliri!

Očinski štujte luč očinske snage
i na njem pal'te srca, 'er što je draže,
neg motrit oce i sliedit njihove trage?

Po ovome zaključujemo, da su i suvremenici častili grofa Janka Draškovića i da među njima »najveću slavu zasluži domorodni starešina grof Janko Drašković« (Dragutin Seljan), pa su mu prema tome i davali onu važnost, koja ga ide, i podali značenje, koje je svojim nesebičnim i rodoljubnim radom zaslužio.

Prigodom 82-godišnjice smrti († 1856.) hrvatskoga preporoditelja grofa Janka Draškovića, prof. Franjo Fancev je najbolje uskrisio lik starca Janka u našem sjećanju, izdignuo ga iz zlonamjerno raširenih bajki, rehabilitirao mu ime, čast i zasluge, raspršio besavjesna prepričavanja i ispravio neka mišljenja dosadašnjih kulturnih povjesnika (Kukuljević, Smičiklas, Prohaska, Ježić, Herceg i dr.).

Branko Krmpotić

KNJIGA STIHOVA BEZ LIRIKE

Zdenko Štambuk: Mrzim

Zdenko Štambuk, autor zbiraka pjesama »iz kuteva« (1932.) i »kroz stvarnost« (1934.), javlja se i trećom zbirkom »mrzim«. Sve tri zbirke predstavljaju rad od devedeset i šest pjesama. To je priličan broj i po količini dovoljan, da bi se o piscu moglo i smjelo nešto reći. Ta količina i šestgodišnja ustrajnost u radu i jest glavni povod ovoga, što je napisano.

Slučaj Zdenka Štambuka je poučan. To je slučaj čovjeka, koji je nešto pročitao i nešto zna; koji misli, da nam ima nešto reći i da će to najbolje reći lirskom pjesmom. Njegove nam zbirke, međutim, veoma jasno pokazuju, da za pjevanje nije dosta imati silnu volju spojenu s velikom načitanošću i ličnim ideološkim razračunavanjem. Htjeti pisati stihove i imati mogućnosti, da se ti traženi stihovi objave, još ne čini te stihove stihovima ni takve pjesme pjesmama. Da pjesma bude pjesma, treba znanju i vještini dodati još nešto: ona treba da nas se dojmi, treba da u nama ostavi utisak, da izazove neko uzbuđenje i kakvu-takvu reakciju. Nije važno, da li pristajemo uz pjesnika radujući se njegovim mislima i nalazeći u njima potvrdu svojih; ili uživamo u ritmu i zvonkosti stihova, ne obraćajući pažnju na sadržaj; ili se pjesmi veselimo kao pejzažu, kao kakvoj slici, ne misleći ništa naročito ni određeno; ili se prepuštamo maštanju i sanjarenju, koje je izazvano čitanjem; ili se bunimo protiv izrečenih misli, uvjereni, da je sve to zabluda i da su naše misli, potpuno suprotne njegovim, kud i kamo pametnije i ispravnije. Sve to nije važno. Glavno je, da su nas ti stihovi obuzeli, da su u nama pobudili neka osjećanja, analogna pjesnikovim ili ne — svejedno je. Onda je tek to pjesma, i o tim se stihovima može govoriti kao o pjesmi i raspravljati o njenoj većoj ili manjoj vrijednosti.

Uzmimo sad zbirku »mrzim« i čitajmo. Idu stihovi jedan za drugim, nižu se pjesme jedna za drugom, a sve nas ostavljaju hladnim. Bljesne tu i tamo po nešto, u pojedinim stihovima, nešto se u nama gane i dirne nas, ali već idući trenutak sve je opet prazno, i mi na-

stavljamo mehaničko čitanje stihova. I tako ide sve do kraja. Dočitali smo, a ničim se novim nismo obogatili. Razmišljam, zašto nas ta knjiga tako malo obuzima i zašto nas gotovo uspavljuje. I opet je uzimam, pa je pročitavam. Opet ništa. Baš ništa. Od svih trideset i šest pjesama ove zbirke među pjesme može se ubrojiti samo »akvarel« pa donekle »kristal«, a mogle bi se možda i »na granici«, da nema onoga čudnog zadnjeg stiha:

i zaliće krvlju stijene u gori
i rijeku dolinom

i »čežnja«, da nema druge strofe (koja je nepotrebna) i zadnjeg stiha treće strofe (koji ne kazuje ništa). To su mu najbolje. A ostale su samo riječi, riječi i ništa više. Često i besmisleno poređane riječi. Sve pjesme počinju jednim, nastavljaju drugim, a svršavaju nečim, što nismo očekivali i što ne stoji ni u kakvoj vezi s početkom. Nejasno nam je, kako je uspio da sve to spoji u jednoj pjesmi. Na koncu čovjek niti što zna niti osjeća što drugo, osim zbunjenosti. Ili, možda, umora. To je zbirka nabacanih stihova, misli, poređenja, slika i riječi, čitavo more riječi, ali sve to nije sraslo u organsku cjelinu, da bi nas se moglo dojmiti. Svuda se osjeća namještenost, izvještačenost i napor oko traženja kakvog neobičnog poređenja, — i sve djeluje zbrkano, izlomljeno i neuravnoteženo. Pored lijepih, čak vrlo lijepih stihova, ima, katkad neposredno iza njih, grubih i nezgrapnih:

zvone zvona uskrsnuće starih pobuna
na mostu sopti astmatičar stari ford
(uskrsni madrigal na mostu)

ili

prolazim na bijelom konju ulicama historije
drnče lonci i kante bicikli zvone
(proslava)

Pored stihova kao:

dim oblači semafore
pjenom draganja

marširaju cestom u drvoredu bagreni
(putovanje)

ili

negdje na šetnji pod arkadama šume

ljeto se s jeseni pari
naći će u jutro šumari
posvuda krvave boje
(rastanak)

ili

pred zoru kroz sivu kostrijet pokojnika
putuju lampe u maglu
(jutro na ulici velegrada)

ima i ovakvih stihova:

volovi vuku kola steonu kravu
što bremzom ko repom maše
i nose svoje uzbibane dojke
muzare snaše

steona krava prestaće da maše repom od bremze
stjenica će na čas uvući se u dušu
i onda kad zaslini suton vrh prvih šljivika
preći će volovi lijeno bolesnim mostom
preko seoske Temze
(povratak selu kraj grada)

ili ovakvih:

lepeza sunca nad brijegom robovsko tjeranje muha
i brijeg istočni nabob pagoda viđenje noćno
oholi ponos i sila
prezire dolinu našu
što kleči i puže ko pred idolom puk
i ljubi mu svemoćne noge
(buntovni suton)

ili

samo što mi prolazimo s našim zrelim trbusima
i ostavljamo tragove ljubavi na papirnatim ubrusima
iz kojih je pred nama pio sifilis
i majka jednog djeteta
i žena jednog snoba
i ja i ona
(ljubav u automatu)

ili

jer je ubijen jedini čovjek kog više nije
(korizma)

dakle, pored zgodnih stihova, ima ih, koji uopće ne zaslužuju to ime. Razlog, zašto se tu nalazi tolika zbrka i nesuglasnost, naći ćemo, mislim, kod samoga autora, u sastavu njegova unutarnjeg života. Mnogo je čitao. A kao i kod svakoga čovjeka, bude i kod njega trenutaka, kad ga osjećaj obuzme i kad mu se neki prizor iz stvarnosti prikaže neobično jasnim i slikovitim. Potpomognut asocijacijama pročitanog, daje tu i tamo uspio izražaj. Ali čas zatim mašta ga izdaje, blistave predodžbe opet postanu mutne i općenite, i nastavak pjesme je konstrukcija uma, pričanje općenitih i svima poznatih stvari običnim jezikom, ukoliko nije jednostavno obmanjivanje nizanjem riječi bez ikakve veze.

Što se tiče nerazumljivosti, pisac veli, da je uspio »da usvoji neke elemente nadrealističkog izražavanja«. Da li je zaista uspio da »usvoji« te elemente, o tome bi se dalo govoriti kod kakvog pjesnika, koji nas se dojmio svojim pjesmama. A iz rečenog vidjeli smo, nadam se, da u cijeloj zbirci gotovo i nema poezije, a koliko je i ima, samo je odraz štiva. Štambuk nema pjesničkog lirskog talenta, pa mu ga ne mogu dati ni nadrealistički elementi izražavanja.

Čini se, da ni on sam ne vjeruje u naročitu vrijednost svojih pjesama. U zaglavku »mjesto

predgovora« kaže: »ako zbirka ima u osnovi nešto nezdravo, to proizlazi iz prejake individualističke retrospektive, koja nadomještava oslabljene izravne veze sa stvarnošću, ali tako sa svim svojim lošim i nezdravim stranama, zbirka »mrzim« ima da bude protest protiv jedne stvarnosti naše i moje«.

Protest. Jadan je to protest, koji se ne doima ni onoga, koji bi htio da u svemu tom vidi neki protest! Točno je jedino to, da je ona produkt prejake individualne retrospektive. Jer, nadrealistička tehnika stvaranja nastala je kod onih ljudi, koji nisu načistu sa samim sobom. Ideologija vladajućeg sloja njima je bila usađena odgojem i učenjem. Ali život im je neprekidno nametao drugačije zaključke. Taj društveni položaj pjesnika odrazuje se u njemu kao unutarnja nesvijesna borba oko toga, da li da ostane pri dotadanjem shvaćanju i da zatvori oči pred stvarnošću, ili da prihvati novi pogled na svijet, koji donose oni odozdo. Čovjek, koji nosi u sebi tu nesvijesnu borbu, ima što da potiskuje, ima što da sublimira, i da u iracionalnom traži adekvatan izražaj svojih preokupacija. Tko jednom prevlada tu borbu i opredijeli se za jedan ili drugi nazor, taj nema više što da traži u iracionalnom, nadrealnom, i njegovo stvaranje postaje potpuno racionalno, realističko.

Pjesme su štampane samo malim slovima i bez interpunkcija. Odbacivanje tih pomoćnih znakova za jasnije izricanje misli čini mi se da je već zastarjelo. Ta je donkihotska faza pobune protiv stvarnosti i kod nas prevladana i spada danas u historiju. Što se jezika tiče, smatram, da bi godine 1938. trebalo ipak malo više pažnje obratiti tome, da se u djelu, koje ima pretenzija da bude književno, ne čine tako grube griješke kao što su: vjence, nedeljnih, uvehla, lješove, splinuća?, gmiz?, da je da nađem, da je da robujem, prostrijelenom, čehnem, ljepkavo?, ukoran?, usmjeva?, pjetao, nedelja, klepova?, šinja, unešen, koljevka; nek žile tvoje uvenu stablo zimzelena (uvenuti je neprelazan glagol), otoci dime i spremaju se na daleku cestu (češki: cesta znači put).

Vjekoslav Pavešić

KRUGOVI NA VODI

Emil S. Petrović, Krugovi na vodi, Geca Kon, Beograd

»Bol produbljuje naše saznanje o životu i približuje nas istini više od razuma. U bolu svaka riječ nosi u sebi kap krvi... Ali nitko te riječi ne voli da čuje...«

Kratko i koncizno u ove tri rečenice, izvađene iz teksta pod kraj knjige, dao je Emil S. Petrović svoj književni profil. Pored toga rezimirao je u njima sadržaj svoje velike novele »Krugovi na vodi« sažetije i konkretnije, nego na bilo koji drugi način. Petrovićeva književna fizionomija odaje u prvom redu čovjeka, koji vrlo intenzivno osjeća život, iako se ne nalazi u prvom planu borbe. Život je prožeo njegovu knjigu do posljednje rečenice davši joj karakter aktuelne kronike, u kojoj se zahuktalo i užurbano prepleću ljudske sudbine i tragedije. Petrovićeva koncepcija boli stvarna je i duboko umjetnički proživljena, iako nije originalna. Bol je onaj životni pokretač i regulator, koji oplemenjuje čovjeka i daje mu snage za novu borbu. Kroz bol čovjek dublje i krvavije spoznaje sebe. »Ali treba biti najprije nesretan, pa onda istom doznati istinu. Istine nisu nikada vesele, vjerujte, i kad se otkriju, one zamrzavaju srca.« Te riječi, koje autor stavlja u usta glavnom junaku svoje knjige Aćimu Nenadoviću, ali kroz koje zapravo govori on, uza svu svoju nesumnjivu predratnu rusku provenijenciju, zvuče kao gorki akordi relativnosti i uzaludnosti čovjekova položaja u životu. Treba najprije mnogo bdjeti i mnogo patiti, treba krvariti za koru kruha i ponižavati se pred gorima od sebe, treba proliti mnogo sramotnih, ogorčenih suza, dok se čovjek uzmogne osloboditi balasta u školi i u literaturi naučenih fraza o svrsi života i ulozi čovjeka u društvenu zbivanju, pa otvoreno pogledati istini u oči. Ali to je tada već viši stepen čovjekova odgoja, do kojega je teško doći. Dok do toga dođe i dok steče tu dragocjenu spoznaju, koja ga preko noći dijeli od okoline, među kojom živi, čovjek gleda oko sebe, kako manje sposobni, ali više drzoviti od njega nesmetano uživaju život ne tarući glavu brigama, ima li taj život kakav viši smisao i otimaju li na taj način kome drugome mjesto u društvu. A tko može biti tako jak, da nikada ne pomisli na sebe; da onome, tko ga udari po jednoj strani lica, ne vrati istom mjerom, kako bi bilo logično i kako ljudi rade, nego da mu pruži i drugu stranu? Konačno, bez obzira na podrijetlo ove sentencije, to i ne bi imalo smisla. Čovjek je rođen u životu da živi, da radi, da se raduje, da se smije, plače i da se bori, a ne da bude mučenik.

Blaga elegičnost Petrovićevih »Krugova na vodi« ipak je u biti konzervativna i neborbena. Životni slomovi i brodolomi mogu preformirati čovjeka, ali ga ne mogu prestvoriti. Put, kojim je pošao Aćim Nenadović s Nevenkom u knjizi, nije jedini put, kojim je mogao i morao poći. Autor je dao svom djelu snažno naglašen sudbinski karakter, što možda nije najsretnije rješenje za ovu knjigu visokih umjetničkih kvaliteta. Život nije i ne može biti unaprijed određen, a kad bi i bio, ne znači, da se čovjek ne može protiv njega boriti. Nenadović se nije borio, iako on ima u svojoj ispovijesti puno lijepih riječi o sebi i svojoj borbi, koju shvaća odveć simplicistički, pa i naivno. Život je, po Nenadovićevoj koncepciji, nalik na krugove na vodi: »pojave se, šire, šire i iščeznu bez traga«. Iščeznuvši ostave za sobom bol, koja pročišćuje i oplemenjuje čovjeka. Ali to ni malo ne smeta istog Nenadovića i istog autora, da na drugom mjestu formulira smisao života ovako, mnogo točnije i mnogo određenije: »Nemojte tražiti logike u životu. Najveća greška je, izgleda, baš u tome: ako je dva više dva četiri, onda ne može biti tri. Ali ja vam kažem da je život, goli

život, ovaj vidite što se pred našim očima rađa i umire, nešto sasvim drugo. U njemu ne samo što dva i dva mogu biti tri, nego mogu da budu i pet, i sedam, i deset, ako hoćete. Razumijete? Nije život tu da se ravna po našoj tupavoj logici, nego da proizvodi, da rađa, da stvara.« Koliko se to dvoje može složiti, ostaje na autoru, da nam on objasni. Sadržaj knjige sav je u tim protuslovljima, koja su donekle objašnjena autorovim izvodom, da u životu nema logike. Ali ako nema logike, ne može biti ni one strašne sudbinske težine i prokletstva, koje progoni sva tri lica u noveli (Nenadovića, Nevenku i inženjera), a koje ima na mjestima pomalo melodramski karakter. Tako najzad knjiga svršava automobilskom nesrećom, u kojoj pogibaju žena i kći, a inženjer gubi obje noge i u taj ishitreni, iako snažni završetak ubacuje autor ne naročito ukusno Nenadovićevo proročanstvo o neumitnosti sudbine, koje se na vlas ispunilo. Šteta za prilično originalnu, iako ne najsretniju kompoziciju, koju je ovaj svršetak banalizirao i unakazio.

Emil S. Petrović nije nevješt i nepoznat pisac. Za svoj prvi veći prozni rad i ujedno prvi roman, »Neznani junak«, dobio je dvije književne nagrade: Srpske kraljevske akademije i Akademije sedam umjetnosti. U novijoj srpskoj prozi njegovo je mjesto jedno od boljih i uglednijih. Rodom Slavonac (iz Lađevca), on je brat istaknutog mladog dramatičara i prozaista Petra S. Petrovića, autora romana »Rođa« i »Mladi kurjak«, od kojih je prvi preveden na češki, i nekoliko knjiga novela i drama, od kojih je jedna (»Oslobođenje Koste Šljuke«) doživjela veliki uspjeh. »Krugovi na vodi«, iako opsegom prije novela, nego roman, što joj ne može ništa oduzeti od vrijednosti, predstavlja rad, koji može zastupati pisca. Novela je ispripovijedana živo, interesantno, s mnogo digresija, koje su nekada upravo krasne, a ne smetaju nikada, s mnogo lirike i opisa pejzaža, koji uvijek imaju originalnu autorovu notu, sva u jednom dahu i tonu, koji nije uobičajen u književnosti. Vrlo su lijepe ljubavne scene između Nevenke i Nenadovića, u kojima ima prave poezije i životne radosti. To je radost malog čovjeka, seoskog sina, koji se teško probijao kroz škole mučeći se na različite načine, dok nije uspio sebi (zapravo slučajem) osigurati egzistenciju. Tada, kad ju je osigurao (ili bar, kad je bio uvjeren, da ju je osigurao), počinje njegova tragedija. Rišući radost i tugu Petrović je podjednako iskren, snažan, jednostavan i topal. Skoro svaka njegova rečenica toliko je sažeta i promišljena, da bi se teško mogla zamijeniti drugom kojom. Noveli se može zamjeriti blaga arhaičnost i nesuvremenost, iako se danas događa, može se prigovoriti odveć naglašenoj paradoksalnosti u liku Nenadovića, pored onoga, što je već zamjereno, ali joj se ne može sporiti pravi pripovjedalački karakter, koji čitaoca frapira. Rijetko se koja knjiga čita s takovim interesom i tolikim suosjećanjem. Malo idealizirani i uljepšani Nevenkin profil ostaje kao dojam, koji se ne može zaboraviti. Treba kod toga naročito naglasiti već istaknutu autorovu osobinu, da naročito cijeni ljudsku bol i patnju, po čemu ova knjiga postaje humanistički dokumenat velike vrijednosti. Katarza moralna i erotska, katarza ljudska, to je Petroviću uzor. Pa i »treći« u Nenadovićevu bračnom trokutu, inženjer Marković, ispočetka dosta karikiran i neprijateljski prikazan, oplemenjuje se kroz bol, u kojoj, kao u čudotvornoj vodi iz bajke, nalazi svoj pravi put i životni poziv. U svojoj evokaciji izuzetne vrijednosti boli za ljudski život Emil S. Petrović najrječitije formira svoju književnu fizionomiju:

»Zašto da se prezire srce ljudsko, kad ono zaplače? Zar plač nije jedna ljepota i jedna vrlina? Ne, ne, treba ga pustiti da se isplače... to je njegovo pravo!

Ivo Kozarčanin

ROMAN O KINI

Pearl Buck: Dobra zemlja (Zabavna biblioteka, knjiga 591—592)

Daleki Istok imao je oduvijek interesa za Evropljane. Naročito Kina, taj toranj od slonove kosti, u svojoj je izolaciji poticala našu maštu. Tu su nam već otprije poznati mandarini okruženi bogatstvom, kineski razbojnici i kuliji po pušionicama opiuma; to je Kina, koju poznajemo iz dosadanje literature. Život one druge Kine, najmnogobrojnije seljačke zemlje na svijetu, bio je predmet pažnje sociologa, ali u literaturu je ušao tek u novije vrijeme. Ne mala zasluga pritome pripada američkoj spisateljici P. Buck, rođenoj i odrasloj u Kini. Sa ženskom radoznalošću ulazi ona u sva pitanja materije i duha, čovjeka i žene. Spisateljica pozna misli i običaje Kineza, kao i duh i način života seljaka, iznosi njihov svijet u krajnjoj jednostavnosti, pretačući ga u snažnu epopeju, iz koje izbija dah praiskonske zemlje.

U romanu se opisuju životne peripetije siromašnog seljaka Vang Lunga, koji sticajem prilika, tako reći slučajem, postane bogataš, ali koji ni u svom bogatstvu ne može da zatomi svoga seljačkog atavizma. Težak život na patuljastim gospodarstvima Kine, borba s hirovima prirode, poplavom i sušom, bijeg u gradove juga i mučni proleterski život u kineskom velegradu, revolucionarno raspoloženje, to je sadržaj prvoga dijela romana. Bogat se vraća Vang Lung kući, da utaži svoju glad za zemljom, pokupuje sve posjede velike kuće Hvanga, a i samu kuću, u koju je nekad sa strahom kročio po svoju ženu O-lan, robinju te kuće. Radnja romana dobiva sad tek na živosti, u ovome dijelu pruža nam se uvid u društveni život kineskog naroda. Vang Lung napušta zemlju, povlači se u grad i provodi život u mekim jastucima i zagrljaju druge, ljepše žene Lotus. Smrt prve žene O-lan, odlazak djece u svijet na nauk i zatim njihova ženidba, te starost djeluju na njega, tijelo mu klone, duh mu slabi. I tada on odluči da se vrati natrag na svoju zemlju, jer se i u onoj svili i sjaju javio u nje-

mu glas seljaka, zov dobre zemlje. »Iz zemlje smo došli, i u zemlju ćemo se vratiti — i samo ako imate zemlje, moći ćete živjeti. Zemlju vam ne može nitko oteti...« Ali djeca ne razumiju svoga oca, iza njegovih leđa smješkaju se i prave planove za prodaju zemlje svojih otaca. Tu je lom među dvjema generacijama, koje se ne razumiju.

Ljudi su prikazani u romanu kakovi u istinu i jesu, sa svim komponentama koje remete njihovu skladnost i koje su isto tako dio njihove psihe. Iako autorica ne upotrebljava nepotrebnih riječi, gesta, opet se vidi, da je ona žena, koja ne može da hladno, očima učenjaka, gleda oko sebe; ona je ganuta bijedom, neznanjem i nečistoćom Kineza. U »Dobroj zemlji« se otkriva prava »tajna Kina«, iznosi se sva realnost seljačkog života, vjerna slika sela, zaokružena socijalnom notom, koja se nezapaženo a opet prodirno provija kroz čitav roman. Autorica ne slijedi u knjizi neku izričitu tendenciju, ali ipak snagom svoje stvaralačke ličnosti provodi kroz roman jedno uvjerenje: da makar kakove promjene nastale, zemlja čini temelj čovjekove sudbine, i povezanost uz nju daje postojanost ljudskom životu. Mnoge su i zamamne napetosti, koje tome životu prijete, i lako se zaboravljaju dobročinstva zemlje. Po toj ideji roman postaje naročito razumljiv i bliz nama. Spontanost i muška snaga karakterizira Vang Lunga, dok je O-lan naprotiv tip prave, poslušne, šutljive žene, koja pregaranjem živi samo u najintimnijem krugu svoje duše. Strujanja, koja već decenije uznemiruju kineski narod, nepovjerenje prema starim bogovima, emancipacija žene, revolucionarno vrenje — svemu tome pristupa P. Buck osjećajem žene-pisca. A opet nam pokazuje Kinu, koja skriva u sebi tajnu i trajnu snagu, kojom će odoljeti svakom nasilniku, njeno nepresušivo vrelo — seljački narod.

»Dobra zemlja«, roman iz kineskoga ratarskog života, zavređuje stoga naročitu pažnju, zaslužuje da se čita i da se o njoj piše. Jezik prijevoda Milke Perković zadržao je tečnost i individualan odraz pisca. Istoimeni film privukao je na sebe veću pažnju, premda je bio udešen više prema zahtjevima filmskih scenskih efekata. Od iste autorice već poznajemo roman Istok — Zapad, pa se nadamo, da ne ćemo morati dugo čekati na još koji prijevod njenih romana, u kojima se odrazuje život seljačkog puka, koji je nama tako razumljiv.

St. Gašparović

MODERNA GALERIJA U ZAGREBU

Jedna od najprivlačivijih umjetničkih institucija grada Zagreba jest Moderna galerija suvremene umjetnosti u bivšem Seljačkom domu. Na inicijativu dra. Ise Kršnjavog osnovalo ju je god. 1905. »Hrvatsko društvo umjetnosti«, koje i danas njome upravlja. Prva tri rada ove danas velike i lijepe zbirke bili su: sadreni odljev Meštrovićeve grupe »Timor Dei«, triptihon slikara Mirka Račkog »Pred vratima smrti« i relief u drvu Františeka Bileka »Isus i Magdalena«. Galerija je najprije bila skromno smještena u prostorijama Muzeja za umjetnost i umjetnički obrt, da se tek u novije vrijeme preseli u dostojne prostorije palače bivšeg seljačkog doma na Zrinjevcu. Danas je to velika pregledna kolekcija, koja obuhvaća preko 250 radova od preko 100 domaćih i stranih umjetnika.

Kiparstvo je umjetnička grana, koja se kod nas naročito razvila od pojave Ivana Meštrovića. Iz vremena pred tim galerija posjeduje jedno poprsje Valdeca i nekoliko ranijih Frangešovih radova. Od Meštrovićevih djela, u njoj je izložena statua Marka Marulića, »Povijest Hrvata«, koja svojom klasičnom jednostavnošću i mirnim dostojanstvom dominira svim prostorijama i povezuje sve ostalo u cjelinu, zatim dva poprsja i jedna fino modelirana i savršeno karakterizirana ženska bista. Dva Kršinićeva i jedan Augustinčićev mramor govore o talentima ovih danas već slavnih i potpuno izgrađenih majstora, o snazi i znanju u oblikovanju mladih ženskih tjelesa. I Kršinićeve bronze izazivlju udivljenje gledalaca. Od manjih skulptura treba spomenuti Frangešova »Filozofa« i izražajne glave, koje zahvaljujemo Matijeviću, Palaviciniu, Juhnu, Turkalju, Kršiniću, Coti i Lozici.

U slikarskim radovima posjeduje Moderna galerija toliko radova Račića i Kraljevića, koliko ni jedna kolekcija u zemlji. Znamo, kolika je vrijednost ovih dvaju prerano umrlih talenata, koji su oči čitave mlađe slikarske generacije odvratili od akademizma k francuskom impresionizmu, pa nam po tome mora postati jasna i velika pedagoška i instruktivna vrijednost ove galerije. Snažnog Becića možemo u galeriji pratiti od vremena njegove Habermannove škole u Münchenu, pa sve do najnovijih kolorističkih i tonskih realizacija širokim kistom, koji pjeva o rođenoj grudi rubensovskim poletom i zamahom. Rafinirani Babić predstavljen je samo novijim djelima, u kojima se luminoznost Van Goghovih kolorističkih šara bori s baroknom zagorskom umiljatošću i sentimentalnim puntarstvom. Miše ima tu dva lica: najprije traži lokalnu boju dalmatinskih pejzaža prelijevajući se u ružičastim i ljubičastim polutonovima, a onda kao Pascin daje oduška svojim socijalnim osjećajima u glavama siromašnih izgladnjelih plavičastih djevojčica. I Petru Dobroviću ćemo se začuditi, kad ugledamo njegove tonske portrete sve u ljubičastim previranjima po strogom i preciznom crtežu, a u drugoj nam se dvorani predstavlja jednim od svojih današnjih beskompromisnih kolorističkih kaleidoskopskih i dekorativnih pejzaža, gdje crteža i tona uopće nema, a boja suvereno vlada i komandira. Krizman je zastupan jednim autoportretom iz najbolje njegove periode, koji je zaista i objektivno izvrstan i za njega karakterističan, a u galeriji je i jedan od njegovih dalmatinskih krajobraza, u kome ima osjećaja za lokalnu boju, ali cjelina previše otkriva grafičara. Kljakovićeve ribarske i

mornarske grupe nose sva pozitivna obilježja našeg velikog freskiste: uzoran crtež, briljantnu tehniku u modelaciji, dobar raspored i osjećaj za povezivanje ukusnih boja. Uzelca pratimo od njegovih zagasitih pasatističkih kompozicija u crnom i smeđem tonu s prizvukom nostalgije i ekspresionističkom konstrukcijom do najnovijih dekorativnih radova u živim i prelesnim bojama, s jakom natruhom erotike i rafinmana. I Juneka isto tako promatramo pred Parizom i nakon boravka od nekoliko godina u njem. Nekad je razmišljao, dosjetio se i velikom jednostavnošću fiksirao na platno originalnu zamisao (glava pred crvenim zidom), danas je otkrio muzikalnost boje, poigrava se s njome i slaže lepršave šarene oku ugodne scherze (»Predgrađe«), postizava sve što hoće rasvjetom, a da nije, poput impresionista, rastavio objekt, nego ga je naprotiv donio sintetički i kao alla breve. To je isto kao što je, od Debussya dalje, u muzici ritam dominantan. Trepše u sočnim bojama traži slične harmoničke i dinamičke nijanse, ali je nešto pretvrd, ne povezuje dovoljno i naglašuje previše dekorativnost. Ipak je i kod njega crtež uvijek na mjestu, osjećaj za boju je neosporan, emocija iskreno reproducirana. Galerija posjeduje i pet radova pokojnog Plančića, prerano umrlog velikog talenta, koji je znao da pomiri robustnost i jednostavnost naše sredine s najsuptilnijim rafinmanom Fragonarda i Watteaua. I pred tim slikama treba zastati i pobožno ih studirati, da se dođe do spoznaje, koliko je često u našim ljudima elementarne snage, koja može da stvori velika djela, ako joj se dade prilike da prođe kroz brusionicu sirovog dragog kamenja, koja je za slikarstvo u Parizu. Marin Tartaglia krenuo je upravo tako svojim putem i sav je svoj marljivi rad i sve je svoje stečeno znanje stavio u službu slikarskih realizacija u beskompromisnom tonu i skučenoj skali boja. Ali nisu li tolike velike i vječne muzičke forme nastale na bazi fuge? I zar se besmrtna djela stvaraju samo iskorišćujući čitavu klavijaturu? Od »Voća« i »Muškog akta« do »Portreta gđe. F.« osjećamo neprestani logični, kontinuirani i solidni uspon, građenje ciglu po ciglu, ali po unaprijed zamišljenoj umjetničkoj osnovi, koja će čitavom opusu, kad bude dovršen, osigurati vidno mjesto i trajnost. Šulentić se isto upire o vrstan crtež, prelazeći vrlo oprezno od smeđega tona (»Portret dječaka«) k malo jačim koloristickim šarama, ali su mu jošte dosta tvrde i staklene, kao one, koje niže Trepše s više dekorativne primjese. Gecan nakon povratka iz Amerike radi bogatijom paletom, bolje usklađuje boje, u mrtvim prirodama je nešto sladak, ali u pejzažima već traži čvrstoću i jasnoću (»Korčula«). Tiljak je tvrd, cerebralan, sav u konstruktivističkim shemama, ali napreduje u raspoređivanju boja i kompoziciji. Šestić u polutonovima majstorski dočarava atmosferu, ali se ponavlja ovijajući u maglu i suncane i snježne i morske krajine. Majadžić je od slatkih i svilenih pastelnih intonacija (»Sv. Blaž«) prešao k čvršćim konstrukcijama na bazi ultramarina mora, ali je i tu ostao diskretan i fin s mnogo osjećaja za formu i tonske modulacije (»Baška«). Režek, koji je već bio staklen i hladan kao Friesz ili Kisling (»Portret gđe. M.«), vraća se u mrtvim prirodama crtežu bez deformacija i fino položenim tonovima, kojima uspijeva predmetima iz svakidašnjeg života uliti dušu i oviti ih atmosferom našega Zagorja. Motika prede svoju paučinu bijelim nitima, ali se u svakom njegovom radu osjeća drhtaj emocije i nostalgična posebna duševna dispozicija, Ružička je naprotiv uvijek spreman da nas nasmije svojim originalnim zapažanjima, koja u posljednje vrijeme fiksira pod utjecajem Masereela, no nikad bez duha i bez znanja. Postružnik i Tabaković su umjetnici koji su najdalje od dopadljivosti, pa kao da su nekakvi slikarski znanstvenjaci, uvijek nagnuti nad mikroskop svoje intuicije, koja traži »ono pravo« sad u iznenadnom prekidu jedne linije, sad u grotesknosti jedne forme, onda u suprotstavljanju najnevjerojatnijih boja i na kraju u jednom tonskom detalju kome se za volju sve drugo zapostavlja. Krsto Hegedušić, uza sav Groszov crtež i Breughelovu kompoziciju i boje, ipak se inspirira na našim seljačkim temperama na staklu i uvijek uspijeva da bude bar rječit i zanimljiv. Aralica je u Francuskoj kao mnogi drugi napustio crtež i ton i preselio se na područje kolorizma, gdje često s mnogo uspjeha zna da potencira bizarnost forme i specifičnost atmosfere odabranog motiva. Parač mrljama i kratkim potezima kista poput impresionista rastavlja objekt i unosi svijetlo na sliku, ali time gubi na koncentraciji. Perić je ublažio tehniku Deraina do skladne umiljatosti i pokazuje dosta profinjenosti, Šohaj je još dosta sirov, ali njegov se izraziti talenat hrabro bori s tehničkim nedostatcima, dok Šimunović poteško pomiruje Španiju s našim likovnim izražavanjem i s našim motivima. Grdan sav odiše simpatičnom jednostavnošću simplističkih seoskih pejzaža, a Detoni slaže u mozaike socijalnu bijedu naše sredine. Lubarda je otužan kao Motika i iskren u bilježenju emocije, dok Generalić i Mraz, ugledajući se u svoga Douanier-Rousseaua (alias Hegedušića), uspijevaju ponekad da ipak fiksiraju karakteristike svoga kraja i svojih ljudi. Kolorizam pokojnog Joba, pastozan i nemiran, često je nažalost utučen teškim i tamnim bojama podloge, kompozicija mu je rastrgana i nejasna, ali boje još uvijek govore izražajnim jezikom, iz njih bliješti i vrišti temperament i sočnost, dok je Konjovićev kolorizam arabeska i mozaik, kojega se čovjek brzo zasićuje, i što dulje gleda, počinje sve više opažati nedostatke u crtežu, konstrukciji i odnosu boja, a naročito pomanjkanje jake individualnosti, koja bi šarenoj paleti znala dati i sonornost i vibraciju i ritam. Koliko su zahvalniji za duže promatranje Varlajevi tonski pejzaži, gdje oko svakog časa otkriva po koji novi skladni odnos, plastiku postignutu rasvjetom, daljinu dočaranu polutonovima! I tako bi se dao nanizati čitav derdan letimičnih impresija iz ove galerije, ko-

ja, iako nepotpuna, predstavlja neobično poučnu i lijepu cjelinu. U jednoj su vitrini Kerdićeve plakete i medalje s mnogo uspjelih tehničkih detalja, a jedna je soba posvećena graficarima.

Danas je Moderna galerija u Zagrebu postala već jednako popularnom kao Strossmayerova, i rijetko koji stranac prođe kroz Zagreb a da ju ne posjeti i ne izrazi se o njoj najpovoljnije. Zato treba pregnuti, da se ona obogati novim radovima i da dobije više i većih prostorija, jer su sadašnje opet već postale pretijesne za pregledno izlaganje. Umjetnički radovi vlasništvo su banske uprave, gradske općine, muzeja za umjetnost i »Hrvatskog društva umjetnosti«. Sadanji je kustos prof. Joza Kljaković, a administrativni direktor prof. Antun Jiroušek.

Ivo Šrepel

NOVA IZDANJA

Sabrana djela Zmaja Jovana Jovanovića

Beogradska knjižara Geca Kon, koja stoji kvantitetom i kvalitetom svojih izdanja na čelu svih srpskih izdavačkih poduzeća, izdala je u šesnaest raskošno opremljenih knjiga sabrana Zmajeva djela kao svečano izdanje povodom pjesnikova jubileja. Edicija obuhvata sve Zmajeve pjesme i prozne oglede, dječje pjesme i prijevode uz iscrpnu studiju o Zmaju i bibliografiju, a redakciju vrši jedan od najboljih poznavalaca Zmajeva književnog djela, Jaša Prodanović. Knjige prosječno obuhvataju oko četiri stotine strana vrlo čitkog i krupnog tiska. Svakoj su dodana dva sadržaja i tumač skraćenica i nepoznatijih riječi.

Urednik je kolekciju razdijelio uglavnom prema sadržaju, što je kod Zmaja, iako je bio pjesnik, lako izvesti, jer je njegov rad nesamo vrlo plodan, nego i isto toliko raznolik. Na taj način su »Đulići« i »Đulići uveoci« došli u jednu (prvu) knjigu zajedno s ostalim pjesmama istoga ili sličnog karaktera, koje su ili nastale u isto doba s njima ili su inspirirane istim motivima, u koliko se taj princip mogao dosljedno provesti kod tako plodnog i aktivnog književnika, kao što je bio Zmaj. Prigodne su pjesme, u koje od česti pripadaju i političke pjesme, razdijeljene u dvije (treću i osmu), od kojih druga sadrži prigodnice posvećene određenim ličnostima, dok su političke pjesme objavljene u zajednici s patriotskim pjesmama, kojima su duhovno srodne (druga knjiga). Izdvojene su satirične pjesme, pored opusa dječjih pjesama nesumnjivo najjači i najvredniji Zmajev književni rad, iako najveći dio Zmajevih kritičara i književnih teoretičara ne misli tako (četvrta knjiga). Zmajeva je satirična poezija dobro poznata, pa o njoj nije potrebno napose govoriti. Dječje su pjesme sakupljene u dvije knjige (peta i šesta), a izdvojene su omladinske pjesme zajedno s izborom iz didaktične poezije, koja je namijenjena omladini (sedma knjiga). Jedna od posljednjih i ne najboljih faza Zmajeva književnog rada, pod utjecajem narodne lirike, zbirke »Snohvatice« i »Devesilje«, tvore zasebnu knjigu (devetu). Deseta i jedanaesta knjiga sadrže prozu i različite kraće pjesme i poetske pokušaje od manje književne vrijednosti, ali interesantne za Zmajev kasniji književni razvoj. Četiri posljednje knjige posvećene su uglavnom Zmajevim vrlo brojnim prijevodima (Ljermontov, Petöffi, Goethe, Madač i dr.) iz suvremene romantične poezije, koja je vršila velik utjecaj nesamo na njega, nego i na cjelokupnu onovremenu srpsku književnost, koja je tada bila još u povojima.

Zmaj je jedan od rijetkih srpskih pisaca, koji je izdan u bezbroj izdanja. Prednost ovog izdanja nije samo u tome, što je za razliku od obiju »Pevanija« potpuno, nego mnogo više u sistematizaciji Zmajeve poezije, koja je na taj način dobila na vrijednosti i preglednosti.

I. K.

»BANO DELLA CROAZIA«

Potkraj minule zime nekoje talijanske novine, pa i najozbiljnije, kao što je »Corriere della Sera«, donijele su vijest, da je kod velike jedne pokladne zabave u Ivreji sudjelovao također i »Bano della Croazia«. Ta je vijest bila odviše zanimljiva, a da bi mogla neprimijećena proći u zaborav; ali nitko nije znao da pobliže o tome kaže niti slova. Kako se je mogla sačuvati uspomena na hrvatskoga bana u onom dalekom piemonteskom kraju, s kojim našu Hrvatsku kao državu, ni narod hrvatski, nikad nije vezala nikakva veza, osim što su u ratovima za oslobođenje Italije mogle hrvatske regimente da operiraju sve do obale Dore Baltee, znamenitog pritoka Pada, koja se kod Ivreje lijepo razvija, da pomalo postane plovna.

Trebalo je dakle tragati; i sklonošću nekojih odličnih talijanskih ličnosti u samom gradu Ivreji uneseno je u ovo pitanje nešto svijetla, premda se pravih povijesnih podataka nije dalo sabrati. Radi se o prošlosti od preko osam stotina godina, pa možemo biti zadovoljni i s ovim, što nam je tradicija sačuvala u onom kraju, a sačuvala nam je lijepih, laskavih podataka za naše Hrvate, negdašnje naseljenike kod grada Ivreje. Jedan istraživač prošlosti grada Ivreje držao je prije nekoliko decenija predavanje o hrvatskom banu u onom kraju, ali o svemu se je sačuvala koja uspomena kod pozornijih slušalaca onoga doba, koji su nešto i pobilježili.

Iz tih bilježaka izlazi, da je križarski junak Tankred (kod Torquata Tassa Tancredi) snubio po Lombardiji vitezove za prvu križarsku vojnu. Vitezovi su se sa svih strana javljali pod zastavu Tankredovu, pa su se javili i različni odličnici iz grada Ivreje. Kako su se javljali u križarske čete vitezovi iz Lombardije, tako su se za svetu svrhu, oslobođenje Kristova Groba, javili i mnogi vitezovi iz Hrvatske. Nekoji od tih vitezova našli su se s vitezovima ivrejskim ili na polasku u Svetu Zemlju ili na povratku iz nje ili u bitkama protiv nevjernika kod Niceje, kod Dorileja, pa i pod samim bedemima

Jeruzolima, ili kad su se odmarali poslije krvavih okršaja.

Bilo kako mu drago, čini se da su se ivrejski vitezovi usko sprijateljili s hrvatskima, tako da su im konačno predložili, neka na povratku iz Svete Zemlje krenu s njima put Ivreje, mjesto u domovinu. Doduše, teško je vjerovati, ali konačno su Hrvati ipak pristali, da se povrate s ivrejskim vitezovima. Bit će da su osjetili nagon iseljenički ili da su im talijanski drugovi stavili u izgled bolje uvjete života, a nije isključeno, da ih je ozlojedilo građansko ratovanje u domovini, koja je baš u ono doba primila za svoga kralja Kolomana.

Hrvatski su se dakle vitezovi naselili kod Ivreje, gdje su dobili posjeda i gdje su se poženili s Talijankama. Nepobitno je, da su se Hrvati snašli u novom kraju, a to je bila najbliža okolica grada Ivreje, i to s onu stranu rijeke Dora Baltea.

Kao što biva kod svake emigracije, to se je i kod ove grupe hrvatskih emigranata razvio isti psihološki zamjerni zanos za ljepotu; pa se je eto u divnom kraju, kojim protječe Dora Baltea, stvorio etnički otočić, u kojem su Hrvati mogli da nesmetano kultiviraju jezik, da pridrže i navike i običaje svoje. Posve je prirodno, što se je taj etnički otočić tijekom vremena počeo raspadati, dok se nisu potomci negdašnjih hrvatskih vitezova sasma rasplinuli u brojnijem elementu talijanskom.

Ali, Hrvati su već u prvom početku običavali birati u svojoj koloniji kod Ivreje jednoga glavara, koji će im biti čuvarom jezika, navika i običaja njihovih. Razumijeva se samo po sebi, da su birali za tu čast najboljega, najsposobnijega, najuvaženijega i najčestitijega svoga sunarodnjaka, kojemu su se oni u svakoj prigodi života bezuvjetno pokoravali.

Budući pak da se je baš u to doba, koncem jedanaestoga vijeka, hrvatska narodna dinastija ugasila i da su državnu vlast mjesto kraljeva primili u svoje ruke banovi, — to je bio sad novi naslov najviše državne časti, — doseljenici kod Ivreje, analogno s tim zamašnim događajem u staroj domovini, podijelili su svome vrijednome poglavaru naslov hrvatskoga bana, a bit će da su i svoje naselje nazvali »Hrvatska« (»Croazia«), pa su susjedi Ivrejčani po tom njihova glavara prozvali »Bano della Croazia«. Prema tradiciji u Ivreji, Hrvati su svoga bana okružili sjajnim dvorjanstvom, koje mu je bilo uvijek pri ruci u rješavanju posala ove hrvatske kolonije. Služba bana te minijaturne Hrvatske bila je počasna, dakle bez nagrade ili odštete.

Tradicija u Ivreji veli, da je vladanje onih hrvatskih kolonista bilo najuzornije, da je bila bez prigovora njihova lojalnost prema ambijentu, u kojemu su živjeli, da su bili ustrajni u radu, njihov bračni život da je bio uzoran, i da ih je resila umjerenost u svakom obziru. Mjesnim prilikama da su se Hrvati tako brzo prilagodili, da su bili od svakoga vrlo rado viđeni, a njihov ban da je uživao potpuno uporište gradskih oblasti, koje su mu iskazivale sve moguće počasti s obzirom na visoko dostojanstvo, koje je obnašao kod svojih ljudi.

Dinamika nacionalnoga duha, koja je danas elementarnom snagom obuzela bolji dio svijeta, nije u ono doba postojala niti u svojem najprimitivnijem značenju. Poradi toga, pa i tijekom tolikih stoljeća, potomstvo se je hrvatsko one malene kolonije sljubilo s talijanskim življem, koji bijaše kud i kamo brojniji, tako da je s vremenom s onu stranu Dore Baltee nestalo svake narodnosne razlike.

Ali uspomena na »hrvatskoga bana« ostala je neizbrisiva u onom kraju. Ponajprije poradi vrlina, kojima se je odličnik »Bano della Croazia« isticao u svakoj prigodi, pa eto još i dandanas najodličniji građanin Ivreje nosi taj naslov.

Premda je sve, što je ovdje spomenuto, osnovano na pukoj tradiciji, ipak je ta tradicija dična za Hrvate, koji nisu nikad i nigdje ostavljali sramotnih tragova. Što je pak austrijska politika i žurnalistika u prošlom vijeku uspjela da omrazi Hrvate kod Talijana u Lombardiji, sve je to bilo osnovano na laži i kleveti, kao što su bili razglasili austrijski plaćenici, da su svojedobna zvjerstva austrijske soldateske u Bresciji izveli Hrvati, kojih tada ne bijaše ni na desetke milja blizu Brescie. Proti takvoj kleveti oštro je prosvjedovao još god. 1861. u hrvatskom saboru najveći Hrvat dr. Ante Starčević.

Budući da tradicije dugo ne odolijevaju, one se po malo, tijekom vjekova, rasplinjuju u mit, pa stoga i uspomena na »Bano della Croazia« u Ivreji sad se nalazi u takvoj prolaznoj fazi. Što se je do danas ta uspomena ipak održala, treba pripisati jednomu običaju, t. j. svečanosti gradskoj, koja se obavlja svake godine u Ivreji na zadnji pokladni četvrtak, koji se u Italiji zove »tusti četvrtak« (Giovedi Grasso), kada građanstvo, doduše u pokladnom raspoloženju, ali bez neslanih šala ili kakve poruge, počasnim krjesovima odaje poštovanje svome sugrađanu »Bano della Croazia«. Time se oživljuje uspomena na lijepu patrijarhalnu prošlost, koju eto otimaju potpunoj zaboravi građani Ivreje, a s kojom se je tek ove godine upoznao hrvatski narod i stara domovina negdašnjih hrvatskih vitezova, doseljenih u okolicu Ivreje, s onu stranu rijeke Dora Baltea.[1])

Bare Poparić

[1]) Inače naslov »hrvatski ban« prema duhu talijanskoga jezika trebao bi glasiti »Bano di Croazia«. Ali jer se ovdje ne radi o državi, već o jednom malenom naselju, koje su doseljeni hrvatski vitezovi nazvali imenom svoje domovine, Talijani su prozvali toga bana te čedne Hrvatske »Bano della Croazia«.

SOCIOLOGIJA BIROKRACIJE

Uz djelo češkog učenjaka dra. J. Mertla »Birokracija«

U političkoj knjižnici praške naklade »Orbis« izišla je sociološko-politička studija docenta dra. Jana Mertla »Birokracija« (1937., str. 265, cijena 45 Kč), u kojoj autor raspravlja o problemima birokracije u modernim, osobito demokratskim državama.

Dr. Mertl je autor značajnog djela »Ideologija parlamentarizma« i »Političke stranke, njihovi temelji i tipovi u današnjem svijetu« (Prag 1931.). U svom novom djelu »Birokracija« govori o jednom od najdelikatnijih pitanja moderne države — o odnosu između činovništva (osobito onog, koje vodi) i političke strane države.

Mertl je osvijetlio pregledno, kako je nastajala birokracija, t. j. ona specijalna klasa žiteljstva, koja ima služiti državi kao vrhovnoj organizaciji pučanstva, koje živi na određenom ograničenom teritoriju, osobito u staroj i sredovječnoj feudalnoj državi. Sa sve većim i brojnijim zadaćama države, koja prima utjecajem prosvjetiteljskih ideja nove sadržaje, birokracija postaje sve važniji faktor.

Polazeći od općenitih razmatranja o značenju birokracije u državi, autor uspoređuje činovništvo apsolutističkih država, osobito Prusije, s činovništvom u modernim demokracijama. Zatim prikazuje odnos činovništva prema predstavnicima političke vlasti, upućuje na važnost obrazovanja vodećih činovnika, bavi se problemom stručnog udruživanja činovnika i napose pitanjem, može li činovništvo javne uprave današnje države biti isto tako vanstranačko u svom odlučivanju kao u periodu liberalističke pravne države. Štetnost utjecaja političkih strana na činovništvo demonstrira autor uglavnom na američkom »spoils sistemu« (iskorišćivanje činovnika ureda u korist vladajuće političke stranke).

Najveći dio knjige posvećuje prilikama u Čeho-Slovačkoj. Jasno je, da baca poučan retrospektivan pogled na sve ono, što se s obzirom na činovništvo zbivalo za vrijeme Austro-Ugarske monarhije, te analizira i one činjenice, koje su Česi preuzeli od austrijske birokracije. U Čeho-Slovačkoj se (kao i u drugim granama javnog života) birokratski sustav prilagodio potrebama današnjice. Neobično je aktualno poglavlje, u kojem Mertl govori o odnosu čsl. činovništva prema političkim strankama. U svojim zaključcima ističe, da problem reforme javne uprave nije samo pitanje administrativne tehnike, nego najvažnija politička zadaća moderne demokracije. Autor ističe, da demokratska država ne može postojati bez demokratskog činovništva. Moderna država treba nužno birokraciju. Radi se o tom, da se postigne sklad između činovništva i političkog vodstva demokratske države. Stoga treba, ističe Mertl, da cijeli činovnički aparat bude prožet živom vjerom u temelje demokratske ideje i da tako socijalni položaj činovništva odgovara važnosti njegovih uloga u modernoj demokraciji. Birokracija je jedna od najstarijih socijalnih institucija, koja se razvijala i koja se razvija i koja preživljuje krilo, iz kojega je proizašla: propadaju cijeli vladini sustavi, odlaze dinastije i ruše se parlamenti, dolazi i do potpune propasti država, ali birokratski aparat proživljuje sve te promjene i ustraje u svojoj jezgri i dalje. Niti pri najdubljem revolucionarnom prevratu ne može se uništiti ni ponovo izgraditi razgranjeni aparat cijele javne uprave. Birokracija predstavlja u životu država njihov najtrajniji sastavni dio. Reforma javne uprave uvijek je zadaća generacija: možda je od svih političkih reforma — najteža i najdalekosežnija. Birokratski aparat današnje države počiva svojim korijenjem duboko u prošlosti. Nije ga stvorilo današnje društvo prema svojim potrebama, nego ga je stvarao niz generacija uz pretpostavke, koje se veoma razlikuju od situacije današnje države.

Druga je temeljna pretpostavka za shvaćanje problema birokracije stalni obzir na usku vezu između birokratskog aparata i političke strukture države, u kojoj djeluje taj aparat. Birokratski je aparat samo sastavni dio one velike organizacije političke moći, koju nazivamo država.

U svojoj definiciji države ističe Mertl, da se država općenito smatra socijalnom organizacijom: to znači prije svega svijesnim djelom (produktom) ljudskog društva. Ta se definicija razlikuje dakako od onih filozofskih koncepcija, koje su u državi gledale utjelovljenje neke više supstancije. Država nije od vječnosti i nije nešta apsolutno i nepromjenljivo. Nije narinuta društvu izvana, nego ju je stvorilo društvo prema svojim idealima i potrebama i prema razvrstavanju snaga i moći. Iz poimanja države kao socijalne organizacije izvire dalji pojmovni znak države: poredak. Društvo, organizirano u državi, stvara sebi pravila (norme).

Mertl se ne bavi problemima javne uprave u cijelom opsegu niti svim pitanjima, koja se tiču javnih namještenika, nego samo prikazuje glavne odnose između države i birokracije. Autor je poklonio posebice pažnju Engleskoj, Sjedinjenim državama, Francuskoj i Čeho-Slovačkoj. U svakoj se od tih država određuje razvitak prema specifičkim osobinama njihova demokratskog uređenja i socijalnog milieua. Karakter političkih engleskih ustanova nosi na sebi oznake kabinetskog sustava, karakter američkih ustanova, oznake predsjedničkog sustava, francuska je pak demokracija uvjetovana superiornošću parlamenta nad vladom, čeho-slovačka supremacijom političkih stranaka itd. Mertl je hotice propustio da uporedi — a to bi bilo veoma zanimljivo — birokraciju današnjih demokratskih država s birokracijom modernih diktatura. Međutim današnje diktature su odviše mlade, a da bi se moglo govoriti o tipičkim osobinama birokracije u diktaturama. Najviše je mjesta posvetio birokraciji u Čeho-Slovačkoj u uvjerenju, da je »glavna za-

daća socijalnih nauka da pridonesu k objektivnom razjašnjenju aktualnih problema vlastitog naroda«. Osim toga u najbližem se milieu-u najbolje i mogu pratiti socijalne pojave.

O birokraciji u Beogradu napisao je podlistak u »Obzoru« (nedjelja 12. II. 1928.) srpski anglist, autor djela »Byron kod južnih Slavena« prof. I. M. Petrović (»Novi Beograd — u gnezdu birokracije«). Petrović piše o birokratima velike životne mudrosti: »Kad su radikali na vladi, oni čitaju revnosno »Samoupravu«, i to je tako raširе na stolu, da nijedan šef kabineta ne može da promakne, a da je ne zapazi. Čim dođe Pribičević, oni se pretplate na »Reč«. Ako od nekud naiđe i Radić na vlast, onda svaki dan nose iz odjeljenja u odjeljenje po koji broj »Narodnog vala«, da pokažu nešto zanimljivo što su u tom broju pročitali — stari jedan trik, koji uvijek pali.« Petrović piše i o nalogu »dođite sutra!«, što već ide u neku vrstu kancelarijskog bon-tona.

Mertl je svoje djelo napisao modernom naučnom metodom. Njegova je knjiga prva studija svoje vrste u češkoj naučnoj literaturi.

Dr. I. Esih

ZA HRVATSKU URBANISTIČKU TERMINOLOGIJU

Kao posebni otisak iz revije »Hrvatski jezik« izašla je zanimljiva rasprava dra. Mirka Deanovića »Odjeci urbanizma u dubrovačkom govoru« (str. 11). U Dubrovniku se naime kroz stoljeća razvio bujan i kulturan građanski život, pa u vezi s tim i bogat građanski jezik, koji nam je sačuvao mnoge osobine narodnoga govora. Danas zato tamo nalazimo znatno jezično blago, jer stari dubrovački Hrvati nijesu uvijek primali strane nazive za predmete i pojmove, već su sami za potrebe građanskoga života nalazili i primali dobre narodne izraze. Sve veći zahtjevi građanskog života primoravali su ih, da posuđuju i tuđice, ali su uza sve to ne samo zadržavali, već i stvarali mnoge lijepe i dobre narodne riječi i izraze. Za razliku od drugih hrvatskih gradova na Primorju — kod kojih se radi političke zavisnosti od Venecije uvriježio u višim krugovima mletački govor — u Dubrovniku ne nalazimo brojne latinsko-talijanske, većinom mletačke posuđenice, ispravno primjećuje i dokazuje Deanović (str. 3. sep.). Radi toga ni urbanistički govor tih drugih hrvatskih gradova nije nužno trebao toliko narodnih izraza kao u Dubrovniku. Deanović navodi lijep broj primjera, kada se u Dubrovniku upotrebljavaju dobri narodni izrazi mjesto tuđica, koje su uobičajene na ostalom Primorju.

Već se inače sam Vuk obilno okoristio dubrovačkim govorom (953 riječi), i to u prvom redu baš za predmete i pojmove, koji su u vezi s građanskim životom. I u Broz-Ivekovićevu rječniku nalazimo te riječi, ali premda su otada prošla gotovo četiri decenija, drugi se naši krajevi nijesu dovoljno koristili tim jezičnim blagom (str. 4. sep.). Mi inače nemamo ni do danas izgrađene hrvatske urbanističke terminologije, pa Deanovićeva rasprava danas veoma dobro dolazi, da potakne to važno pitanje i da sama doprinese sakupljanju građe i izrađivanju naše urbanističke terminologije. Deanović naime, poslije uvodnog dijela rasprave, pregledno i kritički iznosi znatan broj narodnih izraza za pojmove potrebne u urbanističkom govoru i leksikografiji. Svakoj riječi daje tumačenje i objašnjenje uz mnoge kritičke opaske. Raspravu Deanović završava točnim navodima, koji imaju karakter opravdanog i umjesnog prijedloga. Deanović kaže: »Da se oslobodimo mnogih nezgrapnih kovanica i tuđica, trebalo bi probrati jezično blago naših starih gradova, ne samo na Primorju, nego i drugdje, pa bi se tu našlo ne malo zgodnih izraza, koji nam još trebaju. Jer počesto prikladni domaći arhaizmi i provincijalizmi pristaju u književni jezik bolje od tuđih neologizama i od silom skrpanih kovanica.« *m*

STRANI GLASOVI O NAŠIM KNJIŽEVNICIMA I NJIHOVIM DJELIMA

TALIJANSKI GLAS O IVANU GORANU KOVAČIĆU. U poznatoj rimskoj reviji »L'Europa Orientale« (1937. XVI.), u svesku za rujan-prosinac, napisao je poznati talijanski publicist Enrico Damiani sažetu ocjenu o knjizi novela Ivana Gorana Kovačića, koju ovdje donosimo:

»Ivan Goran Kovačić jedan je od najmlađih predstavnika hrvatske književnosti. Rođen 1913., na književnom poprištu svoje zemlje pojavio se tek pred koju godinu, objavivši 1931. god. dvadesetak pjesama, koje čine sastavni dio neke vrste lirske antologije, u kojoj su zastupana još dva hrvatska pjesnika, Vladimir Jurčić i Josip Hitrec. Od tada pa do danas njegova produkcija uvećala se samo malim brojem novih pjesama i ponekim proznim sastavkom, koji su objavljeni po časopisima.«

Među malim brojem njegovih proznih radova, koji su ugledali svijetlo u razmaku između 1933. i 1936. god., nalaze se i neke od sedam novela, što čine »Dane gnjeva«, skupljene u svesku lijepe kolekcije »Suvremena knjižnica Matice Hrvatske«. Opća karakteristika, zajednička gotovo svim pripovijetkama Kovačića, jest slikanje žalosnih životnih prilika u njegovu rodnom kraju (Gorski Kotar), koje stvoriše društveni odnosi i vrijeme, i strahote rata. Prije Kovačića ovaj je predmet bio malo obrađivan u pripovjedačkoj hrvatskoj književnosti, pa je upravo zato još zanimljiviji; to je naročit dokumenat života uhvaćen u realističkoj viziji stvari, osobâ i prilika, koje autor dobro poznaje (možda ima tu i tamo i nekih autobiografskih crta) i koje izravno zapaža. Međutim, ovaj osnovni realizam pripovijedanja izmjenjuje se često s nekom traženom idealizacijom seljačkih likova, koje autor naročito voli, ili s isto takovim naglašavanjem negativnih socijalnih prilika, koje mu nisu drage; no sva su ta naglašavanja i idealizacije učinjene samo zato, da bi se što bolje mogli ocrtati ži-

votni uvjeti njegova naroda, ili oni uzroci, koji su prema socijalnoj koncepciji autora stvorili te uvjete. Ima, međutim, u tih sedam Kovačićevih novela, i pored nekih nedostataka — koji su uostalom mnogo manji od vrlina i koji su razumljivi, ako uočimo mladost autora i činjenicu da je on na početku stvaranja — stranicâ neobične snage, na kojima se fino i duboko psihološko opažanje, u lijepoj književnoj formi, izmjenjuje, s naročito živim osjećanjem prirode, a ima tu i opisa, koji izazivlju drhtaj ne samo u srcu autora, — nego zahvaljujući lirskoj snazi izraza — i u srcu čitaoca, koji s autorom i s njegovim junacima proživljuje patnje i tjeskobe, nesreće i gorčine njihovih turobnih dana gnjeva. Hrvatska štampa općenito je lijepo primila ovu Kovačićevu knjigu, pozdravivši u njemu novi književni talenat, koji opravdava najljepše nade, da će i nadalje davati takva umjetnička djela.

AFORIZMI ANTE DUKIĆA NA POLJSKOM. Čuveni prevodilac Gundulićeva »Osmana« Česlav Kozlowski donosi u posljednjem svesku varšavskog mjesečnika »Zet« kratke podatke o životu i radu Ante Dukića i izbor aforizama iz njegove zbirke »Pogledi na život i svijet«, koja je pred nekoliko mjeseci izišla u Zagrebu na ruskome jeziku.

DOBRIŠA CESARIĆ NA SLOVAČKOM. U kulturnom mjesečniku »Slovanska Brazda«, koji izlazi u Nitri, objavio je (u broju 9., za svibanj) dr. Vojtjeh Měrka Cesarićevu pjesmu »Kad budem trava«, pod naslovom »Až budem travou«.

FRAN MAŽURANIĆ I D. TADIJANOVIĆ NA ESPERANTU. »La juna vivo« (Mladi život), esperantski mjesečnik za omladinu, koji izlazi u nizozemskom gradiću West-Graftdijku, donio je u školskoj godini 1937.-38. nekoliko manjih prijevoda Josipa Velebita iz hrvatske književnosti. U broju za mjesec siječanj objavljena je Tadijanovićeva pjesma »Da sam ja učiteljica« i dvije anegdote o rumunjskom gradu Tordi (Kupalište i Imena ulica). Anegdote su prevedene iz zagrebačkog »Penzionera«, te mnogo podsjećaju na Korajčeve »Auvergnanske senatore«. Broj za mjesec veljaču donosi tri crnačke basne Frana Mažuranića: Šakal, Vodeni konj i Lulamba, iz zbirke »Od zore do mraka«. U broju za ožujak štampana je Tadijanovićeva pjesma »Hoću li ući u sobu gdje je sag?«. Obadvije Tadijanovićeve pjesme prevedene su iz zbirke »Dani djetinstva«. »La juna vivo« izlazi u redakciji učiteljice gđe. E. Van Veenendaal.

SLOVENSKI GLAS O IVANU ESIHU. »Slovenec« od 1. srpnja donosi ovu oveću bilješku: Dr. Ivan Esih, poznati feljtonist zagrebačkog »Obzora«, slavist neobične marljivosti, a činovnik Jugoslavenske akademije umjetnosti u Zagrebu, izdao je u posebnom otisku više kraćih raspravica. Tako sintetičnu skicu o povijesnoj znanosti povodom nedavno objavljene »Političke povijesti Hrvatske«, koju su za Binozu napisali dr. Josip Horvat i dr. Ferdo Šišić. U drugome malom svesku »Zaboravljeni švicarski prijatelj Strossmayera i Hrvata« otkrio je u švicarskom muzikologu, publicistu, umjetničkom kritiku i ocu slavenske etnologije M. J. F. W. Ritteru velikog Strossmayerova prijatelja i uopće Hrvata; spis je napisao povodom njegove sedamdesetgodišnjice. Lijep je također referat o sociologiji češkog profesora E. Chalupnoga, koji je napisao pod naslovom »Sociologija i karakter naroda«. Napose analizira temeljnu crtu češkoga naroda, koja je po Chalupnome, anticipacija, to jest, uvijek polaže najveću važnost na početak; vidi se to već iz naglaska u govoru.

KULTURNA KRONIKA

SVJETSKO ZNAČENJE BEDŘICHA SMETANE. U izložbenoj dvorani Smetanina muzeja u Pragu postoji odsjek »Bedřich Smetana i inozemstvo«, u kome je prikazano sve, što je u vezi s izvođenjem Smetaninih djela u inozemstvu, a naročito »Prodane nevjeste«. Ravnatelj Smetanina muzeja Alfons Waisar označio je zastavicama različnih boja sva mjesta, gdje su se Smetanina opera »Prodana nevjesta« ili druge kompozicije do sada izvodile. Zastupani su svi kontinenti: Europa, Azija, Afrika, Amerika i Australija. Prva inozemna izvedba »Prodane nevjeste« bijaše u Petrogradu 1870. godine. Zanimljivo je, da je drugo inozemno izvođenje ove opere bilo u Zagrebu, tri godine kasnije.

BIT I DRAMATURGIJA FILMA. U izdanju Max Niehans Verlag, Zürich und Leipzig, izišlo je djelo Ernsta Iros-a pod naslovom »Wesen und Dramaturgie des Films« na 900 stranica s mnogim grafičkim prikazima. U djelu se sistematski prikazuju sva pitanja, koja zasijecaju u film i filmsku umjetnost. U prvom dijelu ovoga djela pokušava se dati analiza i zakoni filmske umjetnosti. Izvedene su paralele između ove i ostalih umjetnosti, a opisani su i različiti oblici stila i vrijednosni faktori. Prvi dio nosi naslov »Das Wesen des Films«. Drugi dio »Die Dramaturgie des Films« prikazuje praktičnu djelatnost, studij i metode produkcije. Počinje s prikazom organizacije produkcije, zatim obrađuje filmske umjetničke procese stvaranja, izradbu filmskog teksta i ostalo, šta je u vezi s filmom. Sociološki dio obradio je položaj filma u duhovnom i kulturnom životu, odnose publike, kapitala, države i crkve prema filmu.

DJELO O MUSORGSKOMU NA TALIJANSKOM JEZIKU. Poznato djelo Oskara von Riesemanna »Mussorgskij« izišlo je sada na talijanskom jeziku u Torinu (288 strana. Izd. »Paravia & Co.). Musorgskij nije Talijanima nepoznat, jer prva veća neruska biografija potječe od Calvocoressi-a, dok su opere Musorgskoga već godinama na repertoaru talijanskih opera i koncerata. Zato će i ovo Riesemannovo djelo u talijanskom prijevodu sigurno naići kod talijanske publike na velik interes. Prednost je ove biografije, da u sretnome spoju prikazuje život Musorgskoga i analizu njegovih djela.

41 MILIJUN GRAMOFONSKIH PLOČA izdano je godine 1937. u Sovjetskoj Uniji. Od toga je 10 milijuna ploča bilo posvećeno djelima onih naroda, koji žive u SSSR (na 25 jezika), 4 milijuna ploča sadrži opere, jedan milijun obrađuje umjetničku dikciju, a milijun i po ploča posvećen je djeci.

VELIKA IZLOŽBA TALIJANSKE KNJIGE održat će se na svjetskoj izložbi u Americi godine 1939. U tu svrhu već je imenovan posebni odbor.

JUBILARNA IZLOŽBA SLOVENSKE KNJIGE u Ljubljani, koja će prikazati slovensku knjigu od 1918. do 1938. god., održat će se na jesen. Priprema je društvo slovenskih književnika. Ta će izložba biti u vezi s 20-godišnjicom prevrata, a svrha joj je da pokaže kako se je razvila slovenska knjiga u novim prilikama.

MONUMENTALNO IZDANJE VASARIJEVIH DJELA. U Italiji je pokrenuta akcija za štampanje velike kritične edicije djela Giorgia Vasaria. Ta će djela predstavljati spomenik talijanske povijesti i umjetnosti. Izdanje će obuhvaćati 20 svezaka. Već je postignut sporazum s mnogim inozemnim nakladnim poduzećima, da se ova impozantna edicija raspača po cijelome svijetu.

PONOVNO IZDANJE CJELOKUPNOG SHAKESPEAREA NA NJEMAČKOM. Bečki nakladni zavod Herbert Reichner najavljuje novo izdanje Shakespeareovih sabranih djela. Shakespearea prevodi Richard Flatter.

NJEMAČKA KNJIŽEVNOST U ČSR. Prema prikazu praških »Literarnih novina« njemačka nakladnička produkcija u ČSR poskočila je zadnjih šest godina (od 1932. do danas) za više od pedeset posto. Glavni je uzrok toj značajnoj pojavi, što mnogi nakladnici u ČSR izdaju knjige, koje u Njemačkoj ne mogu izići iz kulturno-političkih razloga.

»DESET GODINA« naslov je romanu, koji najavljuje »Evropski literarni klub« u Pragu, a koji je napisala Helena Maliřova. U knjizi će autorica iznijeti svoje doživljaje u Jugoslaviji, Parizu i Sovjetskoj Uniji.

POLJSKA SPREMA VELIKU ZEMALJSKU IZLOŽBU 1944. G. U vezi s dvadeset i petgodišnjicom obnove samostalne poljske države (1944. godine), sprema se u Poljskoj velika zemaljska izložba, koja će prikazati kulturni i privredni razvitak zemlje kroz dvadeset i pet godina samostalnog života. Izložba će se održati u Varšavi ili u Poznanju.

RUSKA AZBUKA MEĐU KAVKASKIM NARODIMA. Vijeće čečensko-inguske autonomne republike zaključilo je uvesti od 1. rujna upotrebu ruske azbuke mjesto latinice, koju je uvela sovjetska vlada. Doskora će i školski udžbenici biti štampani ruskom azbukom. Pojedine članke već štampaju čečenske novine tom azbukom.

DRAGOCJENA BIBLIOTEKA SELI IZ ČSR U MADŽARSKU. Nedavno je u Bratislavi umro reformatorski biskup Elemer Balogh, koji je ostavio dragocjenu biblioteku od 25.000 svezaka, među kojima ima mnogo djela, koja se odnose na madžarsku reformaciju. Biblioteka ima veliku vrijednost zbog mnogih unikata. Prema vijestima madžarske štampe poduzeti su koraci, da se biblioteka prenese u Madžarsku. Biskup je prvu oporuku, u kojoj biblioteku ostavlja peštanskom sveučilištu, kasnije uništio, ali se govori, da je i u novoj oporuci izrazio istu želju.

OSNIVANJE LATINSKOG INSTITUTA U RUMUNJSKOJ. Na inicijativu jedne grupe bukureštanskih sveučilišnih profesora, učitelja i književnika, osnovat će se u Bukureštu »Latinski institut«, koji će raditi o tome, da se ponovno probudi interes za klasičnu naobrazbu. Institut bi imao dužnost, da izdaje naročiti list za studente, djela klasika s novim komentarima, list za priređivače predavanja, da vodi tečajeve, i t. d.

RUMUNJSKA ENCIKLOPEDIJA — ENCICLOPEDIA ROMÂNIEI. Upravo su izašla prva dva sveska ovoga velikog djela. Prvi se svezak bavi strukturom i političkom organizacijom rumunjske države. Drugi dio bavi se pojavama lokalnog života u njegovom kosmološkom i historijskom okviru.

NOVI MEĐUNARODNI GLAZBENI ČASOPIS. Pod naslovom »La Revue Internationale de Musique« utemeljen je u Bruxellesu časopis, koji će u međunarodnim glazbenim odnosima sigurno igrati vidljivu ulogu. Izdavač je Stanislav Dotremont (82 rue de Groux, Bruxelles), a kao urednici označeni su Jean Absi i Charles Leirens. Časopis izlazi četvrtgodišnje u opsežnim kvart-svescima. Prvi svezak obuhvaća 216 stranica običnog teksta i 16 stranica glazbenih djela. Iza izdavačeva uvodnog članka slijede pozdravi i izjave Abela Bonnarda, Jacques de Lacretella, Georges Duhamela, Louis Artusa, Nikolaja Berdjajeva, Charlie Chaplina, Daniela Ropsa, Hermanna Kayserlinga, B. de la Salea i Theodora Dreisera. Slijede članci o glazbenom životu nekih zemalja, zatim oveće studije iz pera najboljih poznavalaca velikih glazbenika.

UKRAJINSKA »PROSVITA«. U kulturnom društvu »Prosvita«, koja ove godine slavi svoju 70-godišnjicu, ujedinjeno je sada 3200 čitaonica, 84 filijala sa 400 hiljada članova uopće, a sa 50 hiljada članova u centralnom društvu u Lavovu. Ovog mjeseca trebao se održati kongres »Prosvite«, ali su ga vlasti zabranile. (i)

IZLOŽBA UKRAJINSKIH GEOGRAFSKIH KARATA U RIMU. U Zavodu Istočne Evrope bila je otvorena od 11. do 18. VI. izložba ukrajinskih historičkih, geografskih, ekonomskih i statističkih karata i dijagrama, koje je izradio ukrajinski naučenjak prof. V. Kubijovyč. Veoma veliko zanimanje izazvala je zbirka starih ukrajinskih karata (25 komada) iz privatne zbirke ing. D. Andrijevskoga. Također je otvorena kod talijanske Konfederacije Profesora i Umjetnika izložba ukrajinske grafike, koja je veoma bogata. Izloženi su radovi od 33 ukrajinska umjetnika-grafika. Umjetnički dio

izložbe opremio je prof. R. Lisovskyj, ukrajinski umjetnik. (i)

UKRAJINSKA PEDAGOŠKA IZLOŽBA. U Lavovu je otvorena 4. VI. o. g. prva ukrajinska pedagoška izložba, koja je smještena u 4 zgrade, te zauzima 16 dvoranâ. Ona prikazuje cjelokupnu sliku razvoja ukrajinskog odgoja u svim zemljama, gdje Ukrajinci žive. Ta izložba pokazuje, kako je snažna u širokim masama ukrajinska nacionalna svijest. (i)

USPOMENA NA AMERIČKOG PJESNIKA-VOJNIKA. Zauzimanjem francuske sekcije FIDAC-a (Fédération internationale des Anciens Combattants) proslavljeno je 4. srpnja ove godine u francuskim školama godišnjica smrti Alana Seegera, američkog pjesnika-vojnika, koji je god. 1916. poginuo na francuskom ratištu. Seeger se rodio u New-Yorku god. 1888. i brzo se istaknuo kao originalni i daroviti pjesnik. Nije prestao pjevati niti na fronti u Evropi, gdje je došao na »rendezvous avec la mort«, kako je sam govorio. Mnoge su Seegerove pjesme danas u Francuskoj popularne. Povodom spomenute proslave francuska je štampa lijepu pažnju posvetila ličnosti i radu Alana Seegera, a najznačajnija je proslava bila u Belloy-en Santerres-u, mjestu gdje je američki pjesnik poginuo u predvečerju 4. srpnja 1916. (m)

KNJIŽEVNE NAGRADE BUGARSKE AKADEMIJE. Nedavno je bugarska akademija nagradila osmoricu bugarskih književnika s ukupno 100.000 leva. Nagrađeni su Kiril Hristov, Konstantin Petkanov, Vladimir Poljanov, Konstantin Konstantinov, Račo Stojanov i Fani Popova-Mutagova. (m)

NOVI ROMAN LUCILE DECAUX. Poslije uspjelih romana o velikim nesretnim ljubavnicama (»Himerički ljubavnici«, »Šarlota i Maksimilijan austrijski«) Lucile Decaux objavila je sada novi roman »Katja, plavi demon cara Aleksandra«, u kojemu govori o nesretnoj ljubavi ruskog cara Aleksandra i Katarine Dolgoruki. Novi roman Lucile Decaux izašao je u poznatoj francuskoj nakladi N. R. F. (m)

NOVO DJELO O JEANNE D'ARC. U izdanju pariskog Plom-a izašlo je novo djelo poznatog francuskog historičara Gabriel Hanotaux-a, člana Francuske Akademije, o Djevici Orleanskoj. Hanotaux već dva decenija proučava pitanje Djevice Orleanske, pa nakon temeljitog i kritičkog proučavanja građe dolazi do zanimljivih i važnih zaključaka i izvoda. (m)

»Hrvatska Revija« izlazi pomoću Matice Hrvatske. — Vlasnik izdavač i odgovorni urednik: Dr. Mile Starčević, Zagreb, Đorđićeva 8a. — Umjetnički uređuje: Vladimir Kirin. — Tisak Zaklade tiskare »Narodnih novina«, Zagreb, Frankopanska ul. 26. Za tiskaru odgovara Vladimir Kirin, Deželićeva ul. 2. — Cijene za pretplatu: na godinu 200 d za članove Matice Hrvatske i đake 180 d. — Uprava: Zagreb Matičina ul. 2., telef. 3382. — Uredništvo ne vraća rukopise i ne odgovara na pisma.

ČASOPISI, KOJI DOLAZE UREDNIŠTVU:

Beograd: Ruski arhiv. — Sokolska prosveta — Srpski književni glasnik. — Studentske novine. — Umetnički pregled.

Borovo: Izbor najboljih savremenih članaka.

Cetinje: Zapisi.

Chicago: Jugoslavenski glasnik.

Dubrovnik: Hrvatska Dubrava.

Fiume: Termini.

Lwów: Kwartalnik Historyczny. — Ruch słowiański.

Ljubljana: Dom in svet. — Ljubljanski zvon. — Radio Ljubljana. — Sodobnost.

Nitra: Nezávislosť. — Slovenská brázda.

Olomouc: Časopis vlasteneckého spolku musejního. — Filosofická Revue.

Praha: Československo-jihoslovanská revue — Prager Presse. — Slavia — Slovanský přehled.

Sarajevo: Glasnik društva Prosvete. — Muslimanska svijest. — Napredak. — Novi Behar. — Pregled. — Prosveta.

Sofija: Italo-Blgarsko spisanije. — Izkustvo i kritika. — Obzor. — Otec Pajsij. — Slavjanski vesti. — Stožer. — Straž. — Zlatorog.

Split: Jadranska straža. — Jadranski dnevnik. — Podmladak Jadranske straže.

Sušak: Mornar.

Vilna: Kalosьse.

Visoko: Franjevački vijesnik.

Zagreb: Alma Mater Croatica. — Arhiv Jugoslovenske Narodne obrane iz Južne Amerike. — Bogoslovska smotra. — Ekonomist. — Glasnik heraldike. — Grafička revija. — Hrvatska danica. — Hrvatska prosvjeta. — Hrvatska smotra. — Hrvatska tamburica. — Hrvatski akademičar. — Hrvatski jezik. — Hrvatski planinar. — Hrvatski radiša. — Internacionalne književne novosti. — Književni horizonti. — Luč. — Mlada hrvatska. — Napredak. — Narodna starina. — Obitelj. — Obrtnički vjesnik. — Priroda. — Savremeni hrvatski medicinar. — Savremenik. — 7 dana. — Sklad. — Zlatno klasje. — Teozofija. — Vegetarizam. — Život.